

40
P20

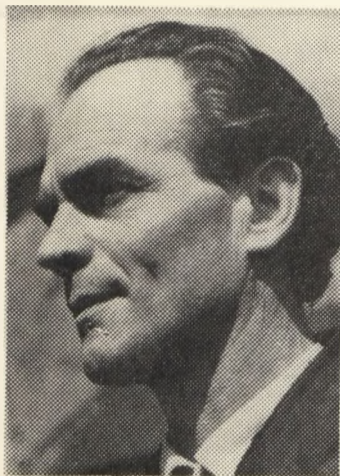
F1202

1
9
6
5

A-1

PALÓCFÖLD

IVÁNYI ÖDÖN (1918—)

festőművész indulása arra az időre esik, amikor a második világháború vihara lepörköli a szállniakarók szárnyait. Rudnay iskolája, fogolytábor, tanároskodás, a mindennap mozaikkockáit aranyveretessé tevő közéleti tevékenység annak a generációnak a sorsvállalása, melynek feladata volt a felszabadulás után megindítani az életet. A mester erős hatása már hosszú évek óta nem befolyásolja művészetét. Kialakult egy olyan sajátosan egészséges új festői nyelvrendszer, mely érett, konzekvens festővé avatja. Szereti a nógrádi tájat, s benne a dolgozó embert. Salgótarjánban él s már több országos kiállításon sikerrel szerepelt. Így legutóbb üdvözölhattük, mint díjnyertes művészt az I. Északmagyarországi Területi Kiállításon. Szeretjük és örülünk neki, mert gazdaggá és értékessé teszi művészetével ezt a kibontakozó új világot, Palóc-földünket.

PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI ÍRÓK ÉS MŰVÉSZEK ANTOLÓGIÁJA

1965./

SALGÓTARJÁN

PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

Nógrádi írók és művészek antológiája

SZERKESZTI A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

András Endre, Czinke Ferenc, Kelemen István,
Kojnok Nándor, Paróczai Gergely

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Csukly László

E. 1954.
E. 1955.

ELL. 1969.

KIADJA:

A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya

Felelős kiadó:

Molnár Pál

A BORÍTÓLAPON:

Czinke Ferenc: Mozaik részlet

Felszabadulásunk ünnepe

„Mert végre miénk ez a meggyötört
jéggel, aszályal vert édes anyaföld,
miénk, mi építjük napról napra itt
a Szépség és Öröm zengő tornyait.”

Számtalanszor leírtuk az elmúlt esztendőkből és most mégis meghatódottságot érzünk, amikor kimondjuk: húsz esztendővel ezelőtt szabadult fel hazánk, közvetlenül a fasiszta barbárság, de tágabb értelemben évszázadok úri bitangosága, urak, papok dölyfje alól. Húsz esztendő nem nagy idő egy nemzet életében, mégis: akik szabadságunk hajnalán születtek már csak történelemként ismerik azt a kort, amelyben a legnagyobb proletárköltő, József Attila messzehangzó vágyként kiálthatta:

„Jöjj el szabadság! Te szűlj nekem rendet.”

És amikor az ezerfajta népbetegséggel, munkanélküliséggel, földtelenséggel, jog-nélküliséggel sújtott hazáról tanulnak, valójában nem is tudják elképzelni mit jelenthetett, mennyi akadályba ütközött a költő követelése: „föl kéne szabadulni már és a hozzáértő dolgozó nép okos gyülekezetében hányini-vetni meg száz bajunk.”

A magyar történelem felszabadulásunk előtti 25 éve nemzetünk életének leg-sötétebb időszaka. A Tanácsköztársaság bukása után a legvadabb terror, minden haladó gondolat könyörtelen üldözésének korszaka sújtotta népünket, és a fasizmus uralomra jutása még csak súlyosbította a helyzetet.

Mocskolt ez a kor, és a legjobbak, akik szefettek volna mélyebb, őszintébb, szabadabb értelmet adni az életnek, üldözöttekké váltak, s csak „szép, könnyű-léptű” szívükben hordhatták a reményt, amely már egy „messzefénylő, szabad jövő felé tör.” Sajnos mi voltunk a fasiszta Németország legutolsó csatlósai és így a szabad jövő felé szárnyaló gondolat bujdosni volt kénytelen, de helytelen lenne megfeledkeznünk az ünnepelés óráiban arról a tényről, hogy voltak itt is igazak. A fordulatot, a várva-várt szabadságot ugyan a szovjet hadsereg győzelme kívül-ről hozta az országba de a magyar társadalom a sok évtizedes elmaradottság folytán rég megérett a változásra, és ennek legészrevehetőbben épp az irodalom adott hangot. Illyés Gyula „Nem volt elég” c. versében pl. így beszél az elkerülhe-tetlen összeomlásról:

„Mert sem erő, sem bölcsesség
nem lehet elég, hogy megójjja
a házat, amelyben rakója
nem lelheti meg a helyét.”

S mert bűnös uraink menthetetlen uralmuk lehetséges védelmeként beleso-dorták népünket a tengernyi szenvedést hozó második világháborúba, a negyvenes évek elején fokozatosan erősödnek a haladó társadalmi erők is, pl. megalakul a Történelmi Emlékbizottság. A háború elleni tüntetés megnyilvánulása Kossuth és Tánácsics sírjának megkoszorúzása, majd 1942. március 15-e, a Petőfi szobor megkoszorúzását követő nagyszabású demonstráció. A Népszava 1941-es karácsonyi számában a kommunisták és szocialisták mellett ott találjuk Bajcsy-Zsilinszky

Endrét, akit a nép feltétele elválaszt osztályától, de még a keresztény kurzus egyik legfőbb ideológusát Szekfű Gyulát is, akik mind a nemzeti függetlenség és a béke igénloői lesznek a háború rémségei közepette. 1941 őszén megszólal Moszkvában a Kossuth adó, itthon újra megjelenik a Szabad Nép, a párt lapja és a kommunisták irányítása alatt kiépítenek egy egyre erősödő antifasiszta frontot. 1943-ban, a szárszói konferencián a népiesek balszárnya (Erdei, Nagy I., Veres P. stb.) határozottan kiállanak az ország népi demokratikus átalakítása szükségessége mellett.

Az öneszmélés nehéz hónapjai és évei ezek, amikor minden tisztességes gondolkodású irónak is hangot kell adni hovatarozásáról. Ez mozdítja ki kényesen őrzött elefántcsonttoronyából Babits Mihályt is. mert rádöbben. hogy kötelessége a „barbárság lármája közt ebrentartani a lekiismeret nyugtalanságát. Megőrizni egy jobb jövő számára az emberiség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét.” Ekkor száll le „a kínok eleven, süket és forró sötétjébe” s míg torkát a rákkal jelentkező könyörtelen halál szorongatja kimondja az ellenállásra buzdító proféciát:

„... vétkesek közt cinkos, aki néma ...”

De gyöngö fegyver volt már ekkor szózat és igazság. Az elszabadult pokol, a tobzódó embertelenség százezrével megszarolta le a kiszolgáltatott áldozatokat, köztük a magyar irodalom nem egy kiválóságát és bontakozó reménységét. Radnóti Miklós, Szerb Antal, Gelléri Andor Endre, Halász Gábor, Kemény Simon, Fenyő László, Pap Károly, Bálint György . . . fáj még a felsorolást is folytatni, 72 olyan áldozata van irodalmunknak, akik sokat tehettek volna fénye emeléséért.

Bűnös uraink a „vörös pokollal” rémíszttgették a népet s csak kevesekhez jutott el Gábor Andor okosan magyarázó szava:

„Mért lenne az orosz néked
a madárijesztő
nem orosz a szolgabíró,
nem orosz a jegyző . . .”

1944. szeptember 26-án a szovjet hadsereg csapatai átlépték Magyarország határát, megkezdődött hazánk felszabadítása. Költőink számtalan alkotásban örököltik a felszabadító seregek harcát. Benjámin László „Petőfi Grúziában” c. versében felleveníti a legendát: Petőfi nem halt meg Segesvárnál, hanem foglyul esett és a cári katonák őrizték. A nép évtizedeken keresztül várta, hogy onnét egyszer visszatér. S bár halhatatlan költőnk „Oroszország földjét sose” látta, mégis annak volt igaza, aki várta. hogy onnan jön haza, mert a felszabadító hadsereg katonái úgy jönnek hazánkba, hogy Petőfi eszméit váltják valóra:

„Vérrel váltja édes szülőhelyed,
közös ügyért indul harcba veled
orosz, ukrán, kirgiz, grúz és tatár.”

A szovjet hadsereg a halál helyett az életet, a jövődöt hozta el számunkra:

„... a vörös tankok nyomában,
teltebb, szebb a kalász . . .
A Vörös Hadsereg nyomán
az élet derűje int:
a víg szabadságot tanulják,
fiaink, lányaink.”

S harcalk eredményeként már 1944. november 30-án a Magyar Kommunista Párt javaslatot terjesztett elő Magyarország demokratikus újjáépítéséről. A javaslat

fő pontjai: a német fasizmus elleni harc, a demokratikus szabadságjogok biztosítása, a földreform, a monopoltőke elleni harc, az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása.

De a háború még tart, egyre szaporodnak a „piros fejfák” és az elesett hősök áldozata miatt mi is együtt mondjuk a költővel:

„Áldassék emberi vér, amely érettünk megadatott,
áldassék minden ember, akár eleven, akár halott,
aki szuronyra tűzve egünkre hozta a fényes napot.”

(Simon Lajos)

1945. január 18-án Pest, február 13-án pedig Buda is felszabadul. Darvas József: „Város az ingoványon” című munkájában már hangot ad a születő újnak:

„Nézem a romokat, a ledőlt házakat, a felszaggatott úttestet, a tönkrement üzleteket: a nagy változás jeleit ennek a sokat szenvedett városnak az arcán. És már nemcsak a pusztulást látom bennük és nemcsak az elkerülhetetlen ítélet beteljesülését, hanem egy új és szabad emberi közösség ígérését is. Valami elmúlt, s valami elkezdődik.”

És 1945. április 4-én az utolsó fasiszta csapatokat is kiverték. Tavasz volt Magyarországon . . .

„Tavasz, tavasz, Napkelet fiai hozták kormosan véresen.
Nem volt bűvös királylány, de mint álomi hugod,
ifjú és szeplőtelen.

Még hörgött a fegyver. Bűntudat s szorongás képében
álltál az új elébe;
csak remélni merted, hogy fölfelé mélyül
jövőd meredélye.

De tavasz, tavasz volt, fölszállt a füst és
oszlott a gyötrelmem.

Új kor nyitánya volt, fölszállt a füst és
oszlott a gyötrelmem.

Új kor nyitánya volt — tudod — ma már történelem.”

(Garai Gábor)

Első lépésként ítéletet hirdettek a évszázados perben: a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltották a parasztság álmát és birtokába adták ősi jussát, a földet. Sánta Ferenc Húsz óra c. művében Csókos Cuha András így beszél erről: „Én, Csókos Cuha András, a méltóságos uraság szegődött cselédje, semmitlen semmivel, csak a maga szegénységével meg hat gyerekével rendelkező, nincstelen földönfutó, az uraság földjéből magamnak s mind gyermekeimnek örök időkre, a magamnak Isten s ember előtt járó földet, azaz nyolc holdat kiszakítottam. Tettem ezt a magam akarásából, gyermekségemtől való nyomorúságom és szegénységem jogából, s én ezt a földet senkinek vissza nem adom, s ami hitvány életem van, csak annak árán veheti el éntőlem még maga az Isten is!”

Juhász Ferenc „A Sántha-család” történetében állít emléket a földosztás történelmi jelentőségének és ábrázolja az „új honfoglalókat”, akik, amikor bevégezték munkájukat:

„Állnak moccanatlan. Fiatalok, vének.
Mint rakéta fölszáll szívküből az ének,
sisteregve fénylik, bejárja a földet,
a csillagpályákat: „Föl rabjai a földnek!”

A rombadőlt országban megindult az újjáépítés, az államosítások, a dolgozó nép hatalmába vette, a maga képére és akarata szerint formálta az országot.

„Új sorsot ad az ég, minden reggel bátrabb életet” — mondta Illyés Gyula, aki a „cserepezők” munkalendületéből kiolvasta a sürgetést, hogy a költőknek, az irodalomnak is állnia kell a versenyt, hirdetni, „ami volt elmúlt”, és „éled, ami elpusztult.”

A felszabadulás történelmi fordulópontjának ábrázolása kezdettől szívügye volt az irodalomnak. Még felsorolni is sok lenne azokat a verseket, elbeszéléseket, regényeket, színműveket, amelyekben a történelmi sorsfordulót, majd a „fényes szelek fujdogálása” idejének nagyszerű fegyvertényeit ábrázolják. A felszabadulást maradandó érvénnyel megrajzoló művek 1945-öt kezdenek, új történelmi korszak nyitányának tekintik. Ebben az új, rendkívül sok lehetőséget magában rejtő korszakban ábrázolják az embert is, Veres Péter szavával élve: „ahogy jön a tegnaptól és megyen a holnap felé”. Az új irodalom kezdetben nehezen küzdött meg azzal az igényes feladattal, hogy a történelem mozgó, változó folyamatát elevenítse meg, megjelölve a fejlődés irányát is. Egy ideig akadályozták az irodalom kiteljesedését a dogmatikus politika merev kívánalmai is, amelyek a sematizmus egyszerűsítő eljárásaival, gyakran a „hurrá optimizmus” a hamis idilli erőltetésével rontották még a jószándékú művek hatását is. De ezek a túlhajtások nem akadályozhatták meg, hogy az új élet ígézetéből olyan nagy művek ne szülessenek, amelyek hűen tükrözik ennek a hőskornak minden jellemző vonását.

A legújabb magyar irodalom nem abban látja feladatát, hogy egyszerű krónikát szövegezzon és a politikai elemzés illusztrátora legyen. Az eseményeket értelmezni akarja, bevilágítani a rejtettebb összefüggések világába és azzal is szembenézni, amit a régebbi szemlélet homályban hagyott. Az eredmények mellett a nehézségekre is figyelmeztet, a megtett út és a várható jövő gondjait is körvonalazza.

Irodalom és nép végre egy fogalmak lettek ebben az országban s egyre szépülő, erősödő szocializmusunk szilárd alapján a szellem napvilága ragyoghat be minden ház ablakán.

Felszabadulásunk nagyszerű korszakát igyekeznek megörökíteni a „Palócföld” szerzői is. Megyénk az úri világban a „cifra nyomorúság” hazája volt, talán a legelmaradottabb, a legszegényebb a hárommillió koldus országában. Hogy ma a múlt csak egyre halványuló rossz emlék lehet, azt dolgozó népünk szorgalmas, áldozatos munkája mellett annak a szabadságnak köszönhetjük, amely 1954. április 4-én köszöntött be hozzánk. Üdvözöljük hát Váci Mihály szép szavaival:

„Szabadság! Tégy gazdaggá minket!
Gazdagság! Tárd ki szárnyainkat!
Bogárka nép voltunk — csak kaparásztuk
létünk dobozának fedelét.

Az emberiség tavasza virágzik,
— Sürögve, zsongva beporozni
virágait
miránk és vár a sor,
hogy kaptárunkba gyűljön
az egyenlő sejtekbe osztott,
illatozó nemzetj jólét.

CSUKLY LÁSZLÓ

II. Szépirodalom

Jobbágy Károly:

Jegyzetsorok egy fénykép hátlapjára

Beszélgetnek.

Tolmács nem áll közöttük.

Vitakoznak, a saját nyelvükön.

„Bardzo” — „Hubova” . . . szómadarak szállnak,

s ha gyengén is, ha néha magyarázva,

a bolgár szó a lengyelre köszön.

S szemem láttára így fonódik össze

két töről nőtt, rokon virág.

A nyelv nem kell, hogy béklyóba kötözze

őket;

érti egyik a másikát.

Szinte fázom a magány hidegétől,

attól, hogy milyen egyedül vagyunk.

E tájon kívül, merre akad még föld,

ahol mit mondunk tolmács nélkül értik?

Értik?

Csak sejtik, beszédünk, szavunk.

Nincs ilyen!

Egy-egy tő még visszavillan

a mongolban, ha a tő maga török,

a finn „kala” „keszi” „pej” — kicsi hullám,

hangrendi törvény . . . nyelvi ösztönök . . .

De megérteni?

Senki! Nincs egy nép sem.

Irtóztató, vacogtató magány.

Ezer-millió ember tömegében

így állni itt Európa derekán.

Boldog germánok, latinok felelnek

egymásnak; bokrok ringatják a fajt.

Villám csap le? A vihar, hogyha elmegy,

marad egy tő, ami megint kihajt.

Belőlünk? Semmi. E viharvert tájon

e szál virág van, s vége. Nincs tovább!

Nincs többé nép, kinek Berzsényi fájtor

s Arany tartson szép nyelvből iskolát.

Sors! — ki a halált s tifuszt hullatod,

kíméld e ritka rezervátumot!

Szigliget, 1964. november 23.

Kunszabó Ferenc:

Három találkozás

— Képtelenség lenne még csak körülbelül is megbecsülni, hányszor találkozunk. Hiszen ebben a kicsi faluban születünk, ő persze jó másfél emberöltővel előbb.

I.

— Mégis három találkozást nem felejték el soha, s ha te most feljegyzed, ne felejtse el senki, aki olvassa.

Negyvennégy október 18-án szálltam le az ungvári 5-ös gépkocsizók egyik Ford-Marmonjáról, nem messze innen, a Forgódombnál. A kocsit vezetője addig én voltam, de most „nekiajándékoztam” Kispál Zsiga barátomnak, aki Balassagyarmaton lakik, oda igyekezett. Neki még kell, nekem már csak egy géppisztoly, meg civilruha, meg élelem. Az első a nyakamban lógott, a két utóbbit meg majd otthon szerezem be, a szüleimnél.

Megvártam az éjszakát, mikor észrevétlenül hazajöhetek. Ment is minden rendben, s pár nap múlva kiderült, a legésszerűbb az, ha az unokaöcsémrel, Kozár Jánossal kihúzódunk a Nagyrányék nevű szakadékba.

Hogy mi-minden történt december 24-ig, a falu felszabadulásáig, arra egyszer majd külön elkoptathatsz esetleg egy iridium hegyet, ide csak az tartozik, hogy a terenyei kakastollasok, a tábori csendőrökkel vegyest, tartottak egypár razziát a faluban, de soha senkit nem kaptak el.

Hanem egyszer majdnem engem.

Úgy történt, hogy a környező hegyek — kis túzással szólván — akkor már hemzsegték a bújkálóktól. Volt itt civil, katona, gettóból, munkaszázadból szökött; magyar, német, cseh, szerb, olasz, tán még zulukaffer is. Azt csak az öregisten tudná megmondani, hogy egy holland is — Antwerpenből, Dachaun keresztül — miként keveredett pont ide. Nos, ez a fiú december másodikán eltörte a lábát. Orvos akkor nem volt közöttünk, a faluba az öreg Csákiért meg nem jöhettünk le, mert éppen harmadikára jeleztek egy razziát. Az meg is volt, és negyediken hajnalban lejöttem, kora hajnalban, hogy sötéttel megforduljak. Nem azért, egyetlen áruló sem volt a faluban, de minden életformának megvannak a maga szabályai, s Ambruzs Sándor, az öreg komlói bányász sokszor elmondta: „Fiúk, sose akkor buktam le, mikor az illegalitás szabályait betartottam, hanem, amikor elfeledkeztem róluk”. Bekopogtam hát a doktorhoz, közöltem vele, hova menjen, mi a baj, s hogy bőlintott, már fordultam is vissza.

A Kerek-erdőhöz vezető úton mentem, amikor az egyik kapu mögül kiszól valaki:

— Pista! A csendőrök körül vannak a falun.

— A csendőrök! Hát nem mentek el?

— Vagy igen, vagy se, de itt vannak — mondta a kislány.

— Hát akkor felmegyek a kertetekre.

— Csak azt ne! A kert végében is ott ül egy.

A katonaszökevényeket vésztörvényszék ítélte azonnali halálra. Fellebbezés, mentség nem volt. A kutyák felriadó ugatása is mutatta, hogy jönnek be a faluba, körös-körül. Cselt vetettek: azt gondolták, a razzia utáni éjszakán majd nyugodtan hazajövünk a hegyekből tisztálkodni, élelemért. Hát tévedtek, egyedül én jöttem, én is azért, mert Henk eltörte a bokáját, s ha pár napig még úgy kell feküdnie, hát darabokban nyeli le az összes fogát . . .

Alltam ott egy negyed percig, aztán megfordultam, vissza a falu közepébe. A kislány még utánam szólt, de nem feleltem neki . . .

A géppisztolyt begomboltam viharkabátom alá: talán kivághattam volna magam vele, hiszen legfeljebb két-három csendőrrel találkozom azon a szakaszon, de másnap már ide jönnek a büntetőosztagok, s a falut felégetik, de legalább megtizedelik. Láttam erre nem egy példát Ukrajnában, meg a Kárpátalján.

Fogalmam sem volt, mit csináljak, de mikor a Benke-közhöz értem, befordultam, s benyitottam Gyetván Pálhoz. Éppen a teheneit etette. Biztosan tudta, hogy itthon vagyok, de csak tavasszal találkoztunk, mikor még rendes szabadságon voltam. Nem is tudtam, mit mondjak, hogyan kezdjem. Mindketten tisztán hallottuk, hogy a köz végén csizma csikordul a fagyos köveken.

Pali bácsi letette a villát, intett nekem, s indult be a házba.

— Inkább itt kint a szénapadláson, vagy a kazalban — mondtam.

Leintett, s vitára valóban nem volt idő.

A tisztaszobán túl volt egy kisszobája az öregnek, olyan pipatórium, könyvtár féle. Mikor ennek az ajtaját rámc sukta, még egy kilincs nyikkanását hallottam, az utcai kapuét.

— Jó reggelt, bíró úr! — köszönt be egy hang. Megismertem, Kovács tiszthelyettesé volt, a terenyei őrsparancsnoké. — Nem látott erre egy tekergőt?

— Nem én.

— Pedig ide fordult be.

— Az én portámra?

— Na, azt nem láttuk, csak hogy ide a közbe.

— Hát lehet, hogy ide szökött, bár nem vettem észre.

— Járt már kint, bíró úr?

— Jártam. A jószágot láttam el.

— Hát akkor biztosan észrevette volna . . .

— No-no. Csak nézzen utána, tiszthelyettes úr, az a tiszta munka.

Ne haragudjon, bíró úr, esetleg nem vette észre, elbújhatott a szénapadlásra, vagy a kazalba . . . A szárnyparancsnokság már levágja a fejemet, hogy tömve az erdő szökevényekkel, mi meg a fülünkön alszunk . . . Akit most üldözünk, ez meg éppen Zsöndöly István lesz tán, aki október 15-én, Horthy beszéde után elénekelt az Internacionálét a fronton.

— Hm, hm, — hökkent meg kicsit Pali bácsi —, lám, mit tesz a front az emberekből . . .

Haladtak kifelé a házból. Aztán, negyedóra múlva elmentek a csendőrök. Pali bácsi akkor benyitott:

— Csak maradj itt, Erzsi nénéd itthon van, én meg hírrel leszek, ha tiszta a falu.

Személyesen jött, tíz óra felé:

— Na, kész.

— Elfogtak valakit?

— Senkit . . . Ha itt kimégy, tudod, az istálló háta mögött van a vízmosság, az ördög se vesz észre.

Mikor a pitvarajtóban kezefogtunk, megkérdezte:

— Ennivalótok van?

— Van, Pali bátyám.

— Na, hát ha fogyóban lenne, küldjetelek le valakit . . . Csak ne olyankor, mikor a tiszthelyettes az énekedre kíváncsi.

Nem szóltam rá semmit, mert nem tudtam kivenni, hogy milyen érzülettel mondja.

II.

A második találkozás Székesfehérvár mellett esett, egy internáló táborban, hat évvel később, ő a tábor „lakója” volt, én meg ellenőr a Belügytől . . .

Előbb azonban el kell mondanom pár dolgot a falunkról, hogy értsed is, amit beszélek.

Nálunk emberemlékezet óta nem volt cseléd. No, ettől kulák még lehetett volna, de a Mátra sohasem engedte meg, hogy itt valaki sok földet kaparjon össze. Gyetván Pálnak volt a legtöbb, 18 hold. Cséplőgép három volt a faluban, de abban apámnak — a maga négy holdjával — ugyanannyi részvénye feküdt, mint Pali bácsinak. Még az ő apja javasolta azt így, aki szintén bíró volt — az első gép vételekor. S mikor a három gép a környéken bércséplést végzett, abból apám ugyanannyit kapott, mint a bíró-család . . . Tudtuk mi azt jól a negyvenes évek végén, hogy sok ilyen község — közösség — van Magyarországon, csak a számunkra ismerős Palócföldön is, tudtuk, de rá se hederítettünk.

Horthy alatt a falu mindig a Kisgazdapártra szavazott, de a felszabadulás után valami volt aktív százados járt kint Tarjánból a kisgazdák képviselőjében, hát majdnem egységesen a Parasztpártba lépett a falu. Még azok is, akik a Szurdok-aknába jártak dolgozni, kivéve kilencünket, mert mi már a háború alatt is a KMP-nek voltunk a tagjai.

A tanácsok megalakulásának idején a járástól kijöttek, hogy kommunista tanácselnök legyen. A kilenc párttagból öten voltak még itthon — négy, velem együtt, funkcionárius lett — de egyik sem vállalta. Még a megyéhez is behívták őket, hogy micsoda disznóság, milyen kommunisták vagytok ti!? — de az öt ember hajthatatlan maradt: „Legyen csak Gyetván az elnök.”

Dehát, olyan ügyebár nincs.

Hoztak egy tanácselnököt, valahonnan Hevesből. Semmi baj nem volt vele, nem volt izgága, pökhendi sem, de ideje sem igen volt rá, mert pár hét múlva, ahogy egy este jött haza járási értekezletről, a kerítését, a tetőcserepet, meg a szarufákat szép egycsomóba rakva találta az udvar közepén; különben egy gombostű nem tűnt el.

Csak közbevetőleg említem meg, hogyha ez az ember pl. másnap kidoboltatja, hogy „deszka, tetőcserep és más építőanyag jutányos áron eladó” — hát a falu nevet egyet és azt mondja „egyem meg a fene, maradj.” S attól kezdve fogadják a köszönését.

De nem, ez szaladt a rendőrségre.

A falut egy század kékparolinos kiskatonára szállta meg, dzsipekre szerelt géppuskákkal. Rendőr-kutyák, pesti nyomozók: minden hiába. Végül — Kolumbusz tojása — elvitték Gyetvánt, meg a volt községi esküdteket.

Még csak annyit, hogy lehet, a mi falunk valóban a kazároktól származik, bár az is megtörténhetett, hogy ősanyáink igen kedvelték annakidején a török katonákat — mert nálunk a jellegzetes arc a fekete, nem nagy járomcsonttal, egyenes orral. A környéken meg mindenütt mongolkéjú palócok, vagy hórihorgas szlovákok laknak . . . Hát az öreg Gyetván arca még ráduplázott erre a török jellegre. Oldalról nézvést szinte háromszögletű volt az orra, alacsony, meredeken hátrafutó a homloka s hozzá a bajusz. Meg az egyenes tartás.

. . . A táborba érkezésem reggelén mindjárt megismertem, ahogy az irodaablakból figyeltem a munkába induló internáltakat.

Három napra mentem oda, a szabályzat betartását — étkezés, napirend, bánásmód stb — ellenőrizni, de még azon a délelőttön fájlalni kezdtem a vesemedencémet. Tizennégy éves korom óta a vizes bányában dolgoztam, aztán három évi front, majd a bujkálás — volt alkalmam felfázni.

Még ebéd előtt indultam vissza, két társamra hagyván az ellenőrzés lefolytatását és mire Pestre értem, 40,7 volt a lázam, amit egy hétig nem tudtak 40 alá szorítani.

Mikor két hónap múlva a leszerelésem kértem, csakis az egészségi állapotomra hivatkoztam. Bántott, hogy nem vagyok őszinte, de tudtam, hiába lennék. Azt mondanák: egyedi eset, szubjektív benyomás, egyéni érzelmeim rabja lettem. S ha még fel is adnám álláspontomat, többé már nem lennék megbízható; és ebben a helyzetben nem a mellőzés fájna elsősorban, hanem az, hogy tudtam. éreztem: nekem van igazam, lehetetlen, hogy ne nekem legyen! . . . Félszívvel pedig a mi világunkban semmit sem szabad csinálni.

Még azon az őszön szakérettségre mentem, aztán a bányamérnökire kértem magam, de — ismered az akkori beiskolázási politikát — az Agrártudományira vettek fel.

III.

Tudod, hogy 1960-ig a mi falunkban a tsz-nek csak a híre jött be. Én akkor már kerületvezető agronómus voltam egy cég gazdaságban. Hatvan decemberében — ismeretterjesztő előadásra készülvén — megcsináltam az ország tsz-térképét. S láttam, a fehér foltok egyre kisebbednek, de a mi falunk makacsul tartja magát.

Addig valahogyan nem is foglalkoztam én ezzel. Hogyan magyarázzam meg: helyesnek és ésszerűnek tartottam már réges-régen a nagyüzemi gazdálkodást — de a saját falum képe úgy élt bennem, ahogy gyerek- és fiatal koromban belém ivódott: A nagylombú fák közt piros tetős játékházak, a hegyoldalakra felfutó termőföldek, tenyérnyi darabokra szabdalva . . . Csak azokban a napokban döbbenem rá, hogy a mi falunkat nem tudom elképzelni tsz-községnek. Kezdem! éjszakákat nem aludni: hát akkor hogyan tudná elképzelni apám, sőt az otthon maradt sok nemzedéktársam is . . .

Néha már-már ültem fel a vonatra, indultam haza. Valami azonban visszatartott: úgy éreztem, én még magaménak tartom a falut, de az már engem nem . . . Nem azért, mert ha hazajöttem, mindenki fogadta a köszönésemet, a tőlem fiatalabbak előre köszöntek, ahogy illik de mégis: aktatáskás ember lettem. Pedig a családomat ötvenötben vittem el, amikor az egyetemem befejeztem.

Évente többször hazalátogatunk, de a 60-as karácsonyi utazásra nagyon készültem. Fogalmam sem volt, mit kéne tennem, csak azt éreztem, nagyon mennem kell.

A szabadság előtt egy héttel Pestre utaztam. Visszafelé bementem a központba. Azt mondja az igazgatóm, kis félmosollyal:

— Te Pista, jártak itt a te szülővidékedről, a terenyei járásból. Érdeklődtek a munkád után, megnézték a területedet is. Volt velük egy fehérbajuszos, fekete-képű magyar, az még a fiaztató kutricákba is bebújt, hogy tartasz-e pókhálót és van-e piszok a sarokban . . .

— Hogy hívták azt a fehérbajuszoszt?

— Valami Let . . . Gyet . . . Get . . .

— Gyetván Pál!

— Na, az az. Ismered? — nézett rám az igazgatóm.

— Úgy távolról — mondtam.

S ezzel nem hazudtam. Mérheterlenül távolinak tűnt számomra, mikor 51-ben ott ment el a szemem előtt, hátratett kézzel, ütemesen lépkedve a többi inter-nálttal . . .

De vajon ő milyen távolinak érzi ezt? . . .

Ködvem lett volna a Pannónia orrát hazafelé fordítani. De nem, mindennek megvan a maga módja, de különben is: hátha csak véletlenül került ide valami küldöttséggel, s tudván, hogy itt dolgozom, kíváncsi volt . . . S hátha éppen bizony-ságot akart szerezni hogy méltatlan vagyok arra az életre, amit apám után ő adott másodsor!

Fogytam vagy hat kilót azalatt az egy hét alatt.

Itthon aztán első este mondja a párttitkár — Nagy Géza, tőlem fiatalabb, veled egy idős — hogy két karácsony között tsz-alakuló gyűlés lesz a faluban, s engem akarnak elnöknek, ha belemegyek.

— Meg vagytok háborodva — mondtam —, mit erőltetitek az én nevemet.

— Erőlteti a pokol — felelte Géza. — Már ne haragudj, a pártszervezetnek ebből a szempontból eszébe sem jutottál.

— Hát akkor?

— Pali bácsi említett először.

— Gyetván?!

— Gyetván. Voltak is lent, megnézni, mit tudsz, vagy csak a híred van.

— Éppen nem voltam otthon.

— Éppen nem voltál otthon, s ez a szerencsénk.

— Kinek?

— Noked is, Pali bácsinak is, meg talán a leendő tsz-nek is.

— Miért már?

— Mert még akkor is fújtatott, mikor hazaérték, hogy kazlat csak Új Zélandban lehet az északkeleti oldalán megvágni, nálunk, a Föld északi féltékjén a dél-nyugatin kell, az uralkodó téli szelekkel ellenkező oldalon.

— Azt is pont akkor kellett megvágni, mikor nem voltam otthon! Annak a két kölyöknek most már igazán kitekerem a nyakát! Azért ott kezdték, mert onnan látták a krumpliválogató lányokat az osztályozóban.

— Tudjuk.

— Honnan, vajon?

— Az igazgatód táviratozta meg. Azt mondta, okvetlen kideríti, mert nem hiszi, hogy te rendelted úgy . . .

Hát így aztán már lett volna ürügyem Pali bácsival találkozni harmadszor is, de most meg vártam, hogy kifújjam magam.

Karácsony másnapján aztán elküldtem egy gyereket, hogy ráér-e estére. Vacso-
rára várnak, azt üzenete vissza. — Elmentem a feleségemmel, meg a két nagyobb
fiammal. Erzsé néni már előbb meghalt, a kisebbik lánya volt a háziasszony.

Vacsora után bevonultunk abba a pipatóriumba.

— Hát, Pali bátyám — mondtam —, már ne haragudjon, csak megkérdezem:
miért az én nevemet említette?

Csak kevergette a szitában a dohányt. Folytattam:

— Hogy amit főztünk, együk is meg?

Elmosolyodott, de nem nézett föl:

— Úgy látom, csak egyedül ülsz itt. Miért beszélsz királyi többesben? Egyé-
ként, csakis úgy fogd föl, ahogy neked jobban esik.

— De így nem esik jobban!

— Akkor ne így fogd föl.

— De úgy sem foghatom föl, hogy a falu bennem jobban bízik, mint Pali
bátyámban — bennem, aki negyvenhét óta csak látogató vagyok itthon, aki . . .

Gyorsan az orrom alá dugta a „fináncnemlátta” dohányból készült illatos
keveréket. Sodortunk és nagyokat szívtunk. Vacsora utáni első cigaretták.

Körülnéztem: az ablaknál kis íróasztal, bentebb, az ajtóval szemben nagy,
régimódi üveges könyvszekrény. A kályha mellett öreg dívány . . . Tizenöt évvel
ezelőtt körül sem néztem, pedig órákat töltöttem itt . . .

Pali bácsi, nyakát a szék támlájára fektetve, nagy, tömörgomolygású füst-
gyűrűket bocsátott a levegőbe.

— Hurkok — mondtam hirtelen.

— Karikák — felelte. — Füstkarikák.

Csudajó zamata volt annak a dohányynak.

— X —

VIRÁGÉNEK

Ha szólsz, hangod tündérek sípja,
ha lépsz, minden lépésed nárcisz,
szívem a szived nem is hívja,
rád gondolok, és itt vagy máris.

Honnan jöttél, lásd, meg se kérdem:
ki szeret, csak a mára gondol;
bontom a blúzod, és a térdem
beleremeg az izgalomtól.

Polgár István

Tóth Elemér:

A háború melyben születtem

A háború, melyben születtem 1938-tól 1945-ig tartott. Amikor befejeződött, öt éves voltam, tehát nincsenek emlékeim róla. Egykori dokumentumokból próbálom összerakni azt, ami számomra visszavonhatatlanul történelem, ha beszélnek is róla nap mint nap még a nyomok: egy szám a kisvárosi múzeumban, egy minap olvasott könyv, nemrég látott film, egy ezüst gyertyatartó a szobában.

A napokban, amikor bontani kezdték a város levendulaillatú, biedermeier időkben épült üzleti negyedét — inkább csak bazár volt az napkeleti rokonaitól kölcsönzött zsúfoltsággal — a csákány ütésére felrobbant egy gránát. Különösebb baj ezúttal nem történt. Hanem a szám, a könyv, a film, a gyertyatartó . . . Beszelnem kell róluk.

104 404

A városi múzeumban van egy blúz.
Auschwitzba hurcolt fogoly zsidónő blúza.
A száma: 104 404.

Ez egy szám, hat jegyű. Semmi több. Az ember járkal fel-le az utcán. Meleg van. Süt az irgalmatlan nap. Az aszfalt fekete és lágy. Olvad az út, kátrányszaga van. Szinonim-szavak: hőség, tűz, forróság.

Azt mondja a szerkesztő: „Kánikulai riportot hozz.” Ez egyszerűnek tűnik ilyenkor. Forr a víz. Az emberi test nyolcvan százaléka is az. Vagy még több? Furcsa. Hány fokon forr a víz? Röhej, ott még nem tartunk. Majd. "Na hallod, ha így megy."

A könyvesboltban azt mondja az elárúsítónő: „Jozefus Flavius? Hogyne, tessék. Ilyen melegben?” A homlokomon megjelenik egy izzadságcsepp. Nem is egy, több. Mosolyog a nő: „Üljön le nálunk, pihenjen.” Leülök. Nemrég fürödtem, mondják, nem jó. A hideg víz után a hőség még elviselhetetlenebb. A kezem viszont jó hűvös. Szinte még benne érzem a vizet. Nézem. Affene . . . a gyűrű. Megint otthon hagytam. Sötét köves. A nő: "Tudja, mostanában megfigyeltem, túlságosan gondosan öltözködik. Udvarol?" Röhögök: „Dehogy. Nyár van, nem?” „De . . . és mondja, mindig fehér ingben jár?” „Igen” — mondom. Mit mondjak? Néz. „Tudja, milyen gyűrűt képzelnek el magának? Nagyot, fekete kővel. Az illik magához. Nem ne szóljon közbe. Van akinek zöldet képezlek el. Magának feketét.” Sötét kő eltalálta.

Szép nap. A szökőkútból folyik a víz. Olyan, mint egy kinyílt rózsza, amelynek vízből van a szirma. Csakhogy . . . Ezt a rózsát a parkőr nyitja ki minden reggel szörnyű ügyel-bajjal . . . Szóval meleg van és jó lenne a kánikulai riporton gondolkodni, dehát a szám, amit az előbb láttam a múzeumban, foglalkoztat.

Azt hiszem, hagynom kellene, nem riport. Legalábbis most nem. Különben is, ezekről a számokról már könyveket írtak. Velük kapcsolatban pedig a halálról. A halál végtelen egyszerű ilyen melegben.

Nem tudom, kié volt ez a szám? Vagy inkább, ki volt? Valaki volt. Vajon ki? Idős asszony, vagy fekete szemöldökű, zöldszemű lány? „Ha kell a blúz egykori tulajdonosának a neve, megnézhetem a katalógusban” — mondta a múzeum munkatársa. Nem kell, minék. 1942-ben a város polgárai ezt írták Bartha hadügyminiszternek: „Kegyelmes Uram! Figyeljük és szemmel kísérjük zsidóink behívását, azonban méltóztassék megengedni nekünk, hogy jópárnak a nevét közöljük, mert még egyetlen esetben sem voltak behíva munkatáborba.” A kegyelmes úr természetesen méltóztatott. Dehát ezt mindenki tudja, nincs benne semmi új. Mint ahogy e nevekben sincs: Eichmann, Krumej, báró Wisliceny, Baktaj László, Erdei László.

Azt mondom, 700 000. „Ez is szám?” — kérdezhetnéd. „Dehogy, emberek” — mondhatnám. Magyarországról hurcolták el őket. Egy részüket Németországba, ahova most készülök. Nem marhavagonban, repülőgépen. Utána talán Párizsba repülök. Szép út lesz, ma ez egyszerű. Mint ez a szám: 600 000. A hullák Auschwitzban és másutt.

104 404. Azon gondolkodom, hogy zöldszemű volt-e? Aztán rájövök, hogy a számnak nincs szeme. Úgy ülök, mint egy kő. Melegem van. Törékeny leánykéz jár az eszemben, amelyet nem foghat meg többé senki. „Ne felejtsetek el a számokat!” — kiáltanám, de az elárúsítónő néz és bizonyára rám szólna: „Miért kiabál?”

Az elárúsítónő néz, a homlokom hideg, mint a vízsziromú rózsa. A szökökút csillog-villog. Folyik a víz. Figyelem a fehér, vicsorgó fogsort és tudom, hogy az elárúsítónő mosolyog. Azt is tudom, ha hívnám, eljönne velem a strandra. De nem hívom. Mosolyognom kellene rá, nem bántott. Nem tudok mosolyogni. Röhej. Kell. Nem, riport kell nyárral, emberekkel. Nem számokkal. A nő értetlenül néz.

Felkelek, szinte futok az ajtóig. Ő les utánam, rángatja a vállát. Hülye, gondolja magában. Nem vagyok az. Kánikula van. „Maga mindig fehér ingben jár . . . maga mostanában elegáns . . . magának fekete köves gyűrűt tudok elképzelni . . . maga udvarol? . . .” Hallom a hangját. Röhögök: „Dehogy. Nyár van, nem?”

Dehogynem.

A lovak

A család vagyonából két ezüst gyertyatartó maradt, miután a németek 1944-ben elhurcolták őket. A család tagjainak nagyrésze elpusztult. A gyertyatartókat az életben maradt utódok kegyeletből egy üveges, barna szekrény tetejére állították. Ezek most ott láthatók

A lány, aki barátnőm, utána két évvel született, semmi közelebbit nem tud a gyertyatartókról. Egyik délután beszorultunk a szobába, mert vihar kerekedett ézengéses nyári zivatar. Ekkor beszéltem neki a lovakról, amelyekről Cursio Malaparte Kaputt című könyvében olvastam minap. Eszembe jutottak a lovak, a háború.

Amikor javában recsegték a fák, az úton meg szállt a fojtó por, odamentem az ablakhoz.

— Mi van? — kérdezte a lány.

A pornak kénsárga színe volt. Beteregette vele a háztetőket a szél, de az lecsúszott róluk, mint valami lepel. A szél nyerítve futott a lejtős utcán. Figyeltem a pofáját, meg a fogait — nagy lófogai voltak — harapdálta a fákat. Nyilván mind-
ezt a könyv hatására éreztem így.

— A lovak — mormogtam.

Amikor ezt meghallotta, ingerült lett, mert nem értette, mit akarok velük. A szekrény tetején, úgy láttam, mintha izzott volna a két ezüst gyertyatartó, bár világos, hogy ezt csak érzetem, hiszen az ezüst nem izzik olyan könnyen. S hogy mily csalókák érzékeink, mi sem bizonyítja jobban, hogy később a gyertyatartók súlyát kezdem érezni, ami ugyancsak nem szószerint értendő, messze voltam a gyertyatartóktól. Van így néha az ember!

Akkor azt mondtam:

— Capriban Ischia felől jött a délnyugati szél, s az kék.

— A szélnek nincsen színe — vigyorgott a lány. — Ne beszélj hülyeségeket.

— Nem hülyeség — bizonygattam. — Igenis van színe. Végigfúj a szigeten. Azt hiszem, a tengerrel is összekeveredik, azért olyan kék arrafelé a víz. Ha meginnád azt a vizet, kék lenne tőle a szád. Ha rácseppenne az ingedre, ott maradna a nyoma

A lány, aki barátnőm, rágyújtott egy cigarettára, egy szót sem értett az egész-
ből. Lestem ki az ablakon. „Ez rohadt, poros szél” — gondoltam. Hangosan más csúszott ki a számon:

— A Tivoli lovai.

Sokat olvastam mostanában a fasizmusról, de a Kaputt más volt, mint a többi könyv. Finomabb, oldottabb stílusú és — borzalmasabb. Azt hiszem, a fasizmusról borzalmas „pasztell” színekkel írni. Mindenesetre nekem maradandóan ezt sugallta a könyv. Pedig én nem emlékszem a háborúra, egész életem már egyáltalán nem egy „keserű, megrendítő és ösztönös” emlékezés arra az időre. Vagy ki tudja? Múlt év nyarán Tivoliban is megfordultam. Az Oakhill tölgyeire meg a lovakra gondoltam. Olyan erősen, hogy akkor szinte hallottam a lódobogást és frigyeltem Carl Hillt, a festőt, aki lehet, hogy örült volt, de a svéd tájjal előtte senki sem azonosította a lovat, s Malaparte is csak utána írta le, hogy Svédországban a nap olyan, mint egy lószem. Azt hiszem, mindez egyáltalán nem „betegesebb” vagy inkább valószínű-
lenebb?) mint a könyvbélj Jenő főherceg elmélete, miszerint a német azért öl, mert beteg nép, s mert beteg, fél attól, aki gyengébb. Bizony, túlságosan is abszurd magyarázata ez a fasizmusnak.

Később azt mondtam a lánynak, aki barátnőm:

— Van Európában egy város, ahol a gyermekek egy időben nem ismerték a lovat. Elhiszed?

El — válaszolta.

Fogalma sem volt, melyik?

Velence — feleltem. — Legenda mondja, valamikor egyetlen lovasszobor állt a városban, amelynek három lába volt, mert az egyik letört. Ezért azt hitték a gyerekek, hogy az igazi lónak is három lába van.

Persze mindez nem nagyon érdekelte őt. De én emlékszem, éppen Velence felett repültem, amikor rájöttem, hogy nem szeretem a lovakat. Édeskés, émelyítő a szaguk, kiszámíthatatlanok. Lehet, bennem az idegenkedés attól van, hogy nekem soha

nem volt lovam. Elismerem viszont, hogy minden lóban van valami csodálatos, s valami megfoghatatlan varázs, különben hogyan írhatna róluk bárki annyi megrendítően szépet, mint Malaparte. Megírta volna-e vajon enélkül a Ladoga-tó jegét, amelyből ezer lófej mered ki. (Mint egy álom.) A katonák ráülnek a megfagyott lófejekre tangóharmonikázni. Aligha! S ezt sem: „A mi hazánk a ló. S Európát, amely a háborúban élő író szemében már nem az a bizonyos nő a bika hátán, hanem maga a ló.” (S mindez már szinte új mitológia.)

Egyik római szoborról azt tartják, ha lekopik róla az arany, világvége lesz. Amikor ott jártam, még jócskán volt rajta az aranyból.

— Megnyugtató, nem? — kérdeztem a lánytól, hogy mondjak valamit.

— Az — bólintott.

Láttam, kicsit únja Malaparte lovait, s ezt az egész furcsa újkori mitológiát. Amikor a gyertyatartókra pillantottam, megint azt éreztem, hogy izzanak. Oda mentem a lányhoz, aki barátnőm, és megfogtam a kezét. Meleg volt, közelebb bújt hozzám, mint valami beteghez, jólétt. Próbáltam elképzelni, hogy az ezüst gyertyatartók felszállnak, de nem ment. Igen, gondoltam, számunkra mindez már olyan megfoghatatlan, olyan távoli, olyan valószínűtlenül lebegő. Milyen is legyen? A lány, aki a barátnőm, semmi közelebbit nem tud a gyertyatartókról, s talán jobb is így.

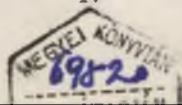
Miért érdekelnének akkor Malaparte háborús lovai? S vajon nem természet-e, hogy ő már rajtuk keresztül is csupán az abszurditását érzi annak az Európának, amelyekről azok, s az ezüst gyertyatartók is beszélnek.

A háború

Feljegyzések egy film kapcsán.
(Nápoly négy napja).

Nem tudom elképzelni, hogy valakinek a kezével azért kapcsoljam össze a kezeimet, mert falhoz állítottak, s míg zsiabdadt testtel várom a lövést, úgy lélek mint az állat. (Még nem állítottak falhoz). Nem tudom elképzelni az erkélyről zsinegen lengő kosarakat kézigránátokkal telten, mert azokban én csupán üvegszemű halakat, puha spongyát, érett sajtot, vagy finom paradicsomot láttam, amikor éppen az orrom előtt húzták fel nevetve a fénylőszemű lányok, akiket talán Luciának hívtak, talán nem, de Malaparte után mindenképpen csak úgy tudom elképzelni őket, hogy fésülködés közben folyton kacagnak, hiszen nekik van a legnagyobb tükrük a világon: maga a magasságos ég. (Még nem érintettem kézigránátot, nem tapintottam robbanóanyagot, nem láttam eltört eget.) Nem tudom elképzelni, hogy felnőtt nápolyi ember úgy meneküljön a szép Szűzanya megszentelt szobrával valami sötét zugba, mint Csokonai komikus eposzában Dorottyával a vélnányt emelő szűzek. (Nem ismerem a sziréna hangját.) Nem tudom elképzelni, hogy csordába terelt felnőttek vinnyogva tapsolni kezdjenek, amikor ártatlan felebarátjukra sortűz dördül, csupán azért, mert ez parancs. (Még nem hallottam sortűzet dördülni, nem kaptam hasonló parancsot, még nem köptek mocskos nyálát a számba.) Nem tudom elképzelni azt a temetést, amikor falak dőlnek eleven emberekre. (Még nem láttam épületet összeomlani és csak koszorús, cifra nápolyi temetést fényképeztem, módfelett örülve az "élménynek...")

S e film kapcsán megláttam Nápolynak általam eddig nem ismert másfajta

arcát, másfajta napjait. Egy haldokló borostás-képű hörögve mondta: a közeli faluban, Sorrentóban . . . lehet . . . fiam született. (Még nem láttam szitává lőtt embert, és arról a csecsemőről a bibliai Megváltó jutott eszembe.)

Nem tudom, hogy a tizennyolcéves lány, akivel végignéztem e pár nap történetét, miért szorította meg néha önkéntelenül a kezemet. Nemesak azért-e, mert ez a háborús film olyan "izgalmas,, valóban. Nem tudom! Mint ahogyan nem tudom Malaparte villáját sem elképzelni másként, csak ragyogó fehéren, ahogy megláttam Capriban a csapkodó hullámú tenger partján. S végképp nem tudom elképzelni a kék vízbe bukó hullák csobbanását, akik igyekeztek Sorrentóba a kis bögő motorcsónakon, s közben lőtték őket a németek. Nem tudom elképzelni, pedig én ugyanott hajóztam át Sorrentóba, ugyanazon a kék vízen, ugyanabban a szélben, és mellettem is elúsztak különböző hajók, de nem rettegtem tőlük, mert tudtam, hogy azokról most nem lőnek . . . hiszen szállt: O sole mio . . . O sole mio — a dal.

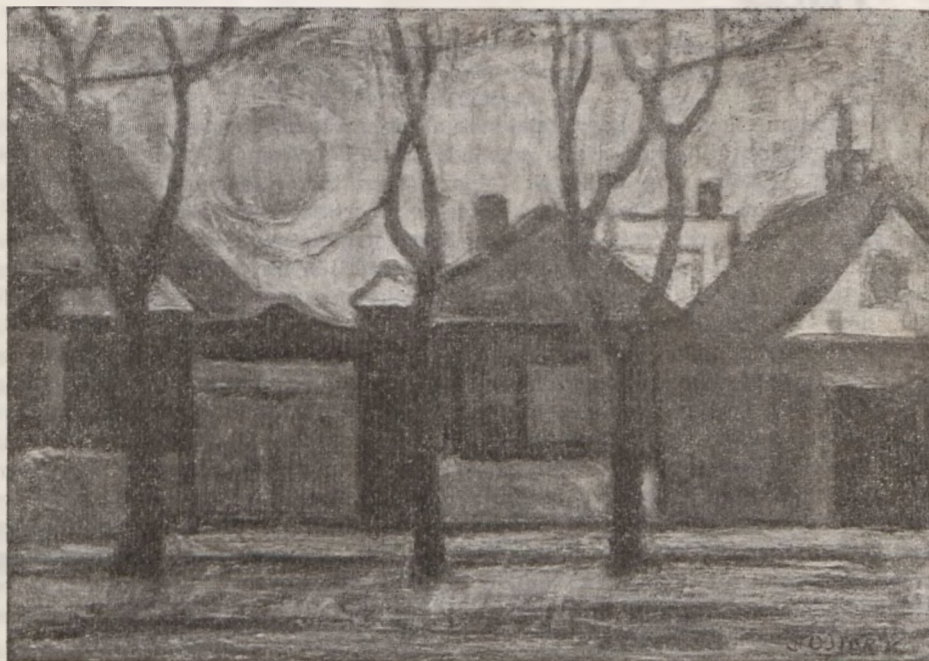
Amikor Nápolyból visszaindultam Rómába, s az autósztráda mellett a Coco-cola reklámokat, a Shell-kutak sárga jelzéseit egykedvűen rázogatta a sóllatú tengeri szél, hátradőltem a gépkocsi ülésén és azt mondtam magamban, ismerem Nápolyt.

Nem ismertem! Mint ahogy most sem ismerem, s bár a film ökolbe szorította a kezemet, annál különösebb, utána rádöbbentem: valójában nem tudom elképzelni a háborút, amelyben születtem.

— X —

BOJTOR KÁROLY:

Feketefalú házak

VIHAR BÉLA VERSEI:

Az Isten halála

Dr F. D., a prédikátor emlékezetére + 1944.
(Igy kezdenéd el, ha még szólni tudnál,
így suttognád elfuló, halk szavakkal.
Vagy lelkemben te kopogsz, te vagy itt már,
s mint pusztaságból támadt zord panaszdal,
a hangod kél, s átröppen éjjen, síron . . .
Csak mondd, csak mondd, figyellek . . . írom, írom)

Mikor kinyílt a nehéz vagonajtó,
a fáradságtól a porba leestem,
Mintha rámsuhanţ volna minden jajszó . . .
de máris kicsiny fiamat kerestem,
kit kilenc napig eszelősen, sírva
tanítottam, hogy kínjaink kibírja.

Fecske repült a kék eget hasítva,
mint a reménység; cikkant, tovarebbent . . .

A sín mellett meg mintha virág nyílna,
s csak egy volt ijesztő, az iszonyú csend,
ahogy felálltunk harsány parancsszóra:
a számkivetettek sorakozója.

Mi lesz velünk? — néztek rám tízen, százan,
kérőn, könyörgőn, hiszen papjuk voltam.

Most pisztolyok csattogtak, — és láttam, —
egy ifjú asszonyt emelnek le holtan,
és ott mosolygott homlokán, mint fényjel,
a könnyű halál, drága kegyelmével.

Köröskörül már vasszoborként álltak
hőhéraink marcona fegyverekkel . . .

Ó, mint rebegtem tűzforró imámat,
könyörögvén — hogy Isten, ne ereszd el
a két kezem, ha majd eme nagy órán
megméretem, és ott állok a próbán.

Sütött a nap, de bennem sűrű éj volt,
koromsötét, és könnyben úszott lelkem;
legyőzöm-e, mi körülvesz, a tébolyt,
nem roskadok-e össze majd hitemben,
és Istenem felém int-e: rád vártam —
s veled leszek a poklok kapujában.

Mint a szomjas a hús forrás vizére,
kicsiny fiam arcára rátapadtam,
hogy csapjon bár le villám tüzes éle,
nincs olyan erő, hogy tőle elszakadjam . .
Haljak vele, mint véreontott bárány,
és selyemfürtje legyen síri párnám.

Az életem utolsó búcsúperce
tekintete kéklő egén, mint csillag
hulljon alá a semmiségbe veszve,
s ha elmúlna, benne, véle múljak.
Ezt érzetem, ez rázott meg, mint áram,
s már folyt a könnyem, midőn láttam, láttam . . .

Rejtse el fiát! . . . — súgták eszelősen
innen-onnan is — csavarja köpenybe! . . .
S a menet élén, nem messze ott előttem,
a gyermekeket tépték el örökre
a karokból, a vonagló kezekből,
ágot ágtól, a szívet a szívektől.

Régholt anyja a sírban tán felébredt,
és fellepként felszállt az ég urához,
kikönyörögve fiunkat, enyémet,
leborulván hétszer szent lábához,
ki eltakarta két szemét, ne lásson,
mint füstölög haragja a világon.

Mély kút a kín . . . A szó csak buborék, hab,
jelzés a jaj örvénylő, hús öléből . . .
a száj dadog, és a nyelv ínyre tapad . . .
hol lelnék szót, mely perzsel, pezseg, tép, öl?
Elmúlt a perc, és köpenybe rejtetten
sorsa elől a fiam megmentettem.

Megmentettem? — Vonszoltam szolgaságban!
Rettenet vette körül e kínvárost.
Halál kering a drótban, villanyáram,
hol vérebekként örködtek reánk most
Vázak ezrei jöttek, mint a holtak,
csak szemük mondta, hogy emberek voltak.

Mint alja gaz, ki erdő sűrűjében
gyermekre les, hogy bemocskolja testét:
ily merénylő volt a kor, melyben éltem,
így támadt rám a szenny, a becstelenség.
Kínjaimmal nem telt be, s újra, újra,
a számra tapadt tömpe, nyirkos ujjá.

Láttam férfit, aki nyers füvet rágott
saját szennyében. — Ki voltál? — kérdeztem.
— Tegnap nevem tudósok és királyok
koszorúzták meg, s most így kell elvesznem . . .
Egy harapást! — nyöszörgött, ajkát tépte,
majd fogát vájta elfonnyadt öklébe.

Láttam asszonyt, kopaszon ült egy dombon,
csak tákolt csont volt, lázrajzolta rémkép . . .
egykor tapsolta Párizs, Berlin, London,
költők és festők hirdették szépségét.
Most répalé csurgott végig a mellén,
és lyuk tátongott arca gödre helyén.

Igy apadtam el én is köztük, vélek . . .
ha hívott házam, otthonom, az asztal,
a tiszta pohár, könyvek és emlékek —
elkergettem a hangjukat haraggal.
Már régi magam is álomnak véltem.
Csak álomnak, hogy egykor másként éltem.

Ti elhagyott küszöbök és szekrények.
ti kedves székek, melyen ültünk régen,
elmerengtek e rólunk, kik nem élnek,
kik ellobbantak, mint kanóc az éjben —
hogy viaskódtam szaggató sebekkel —
sugárpilléjű esték rijjatok fel!

Akit udvarként körülvesz a bánat,
kitágul lelke, érzi, hallja sírni
a távol csillagát, rét bogarának
fájdalmait és a magány halk, síri,
szent énekét; mely égtől földig zendül,
a tört remények tengerén keresztül.

Igy álltam itt, és este mint ősbálvány,
felkomorlott a gázkamra, kemence.
Hányan mentek be iszonyatos száján
s falánk gyomra csak nyelte, nyelte, nyelte
népek sorát, ma őket, holnap engem,
a kínhalálra kiszemelt seregben.

S ki voltam egykor, nyáj között a pásztor.
már meginogtam, mintha mélybe esnék.
Ősz atyáim istenét hívtam százszor . . .
ó távozz tőlem rontás, hitetlenség,
zászlóm az Űr, ki megmutatja jellel,
hogy van, velem lesz s az én gyermekemmel.

E gyermek élte lesz a bizonyosság —
vallottam akkor rajongással, balgán —
hogy ő az út, az igazság, az ország,
s ha van — erőt vesz tomboló haragján,
így üzen majd a fiam életével,
hogy nem hiába hittem őt reménnyel.

Három napig bújtattuk valahányan
a Rügyecskét, a kicsiny Megmaradtat,
összebújva a barak homályában,
őrizői a halálos titoknak, —
míg künn a kinzók vezényszava, lépte,
beleveszett az éji, nagy sötétbe.

Ő volt nekünk, mindünknek már a Gyermekek,
ezrek helyett az egyetlen, az élő,
Dániel, kit az oroslán nem mart meg,
a Gyenge mécs, a Gyertyaláng, a fénylő.
Úgy hittem, védi kivont, éles karddal
a szalmaágyon hetvenezer angyal.

Ki árulta el? — Sikítás álmában?
Egy köhintés? Nesz, vagy a rettegésem
felüvöltött vonító kúrtté váltan,
s kikiáltotta kínom, szenvedésem?
Vagy társaim árultak el? . . . az ínség? . . .
Harmadnapon ránkörtötek és elvitték.

Harmadnapon megragadták kis vállát,
mint farkasok a gödölyére törtek.
Rejtekhelyét feldúlták, megtalálták
lágú gerlicét az éhescsőrű ölyvek.
Tíz ujj kúszott kígyóként lágú hajába,
és kígyulladt a Gye-henna parázsa.

A fájdalom máglyáján imígy égtem —
Mért hagyta el, mért vetted el, ha adtad!?
Ezerszer tisztább minden bűnöm, vétkem,
mint irgalmad, ki tőlem megtagadtad, —
ezt suttogtam . . . jöjj Isten, sujts le, vágj ki! . . .
Ó Éli! Éli! Lama sabaktani!

Sütött a nap, villant halk fecskeszárnyon
a hamvas ég, mint bibliai kendő.
Fiam kerestem, s a magasban — látom —
gomolygó füstöt tép, szaggat a szellő,
róttá a kémény tollként füstbetűit,
mint titkos írást . . . lobban, majd eltűnik . . .

— Hamvasztanak . . . fojtó gáz . . . most ölték meg . . .

Hazudsz! — rivalltam annak, aki mondta,
de már ömlött a vad feketeségnek
óceáni, fénylító zuhatagja.
Szikrát okádva ontotta a kémény . . .
Ő az! — futott az alkonyi ég kékjén.

Vitte hátán az iskolatáskáját,
a melléhez szorítva ott a labda . . .
Szél tört elő — hová lett? — szétcibálták,
beléveszett, eltűnt a gomolyagba,
és itthagytott peremmel Jób módjára,
beletúrva arcom az út porába.

Jób lettem én, bakancsom szertemállott,
körmöm megnőtt. — Ütöttek? — imbolyogtam,
ruhám, mint hitem, testemrőj levásott,
csak egyre vágytam, elterülni holtan,
az öntudat kínjától elszakadni,
a semmiséggel csontom betakarni.

Engem immár hiába keltegettek
melegsavú, testvéri, drága szóval,
nem szisszentem fel, hogyha rúgtak, vertek:
nagy perem volt az Örökkévalóval.

Most láttam csak, ki volt ő, mikor nincsen,
s többé a hit nem szárnyam, sem bilincsem.

Búcsúztam tőle, e fantomi árnytól,
megköszöntem, hogy általa nem féltem,
megitatott a remény korsajából,
s szépítette minden szenvedésem:
sajtolta nekem a keserüből édest,
sejtjeimet elbódító szent mérget.

Búcsúztam tőle, ki mellém ült, ha sírtam,
mert velem sírt, ha apám rámkiáltott.
Ha fájt, ő fájt, megosztozott a kínban,
kit, hogyha hívtam, jött, és velem játszott.
Nem parancsolt sem földön, sem egekben,
Ő vérezte fel lábát, ha elestem.

Ott gubbasztott — tudom már — a vagonban;
vizet kért ő is, mikor elepedtem,
és együtt mentünk, egymásra hajoltan,
a reánk törő, fojtó félelemben.

A bánatom láttam felírva arcán:
Nem óriás volt, sem hős, csak aggastyán . . .

... Megbocsájtottam néki gyengeségét . . .

Nem szólt, csak nézett — elhagyom? — Elhagytam,
s oly ijesztő szabadság tört rám végképp,
ahogy nélküle, magamra maradtam . . .
Majd felkeltem, s könnyebben mint az árnyék,
elindultam, akárha légben járnék.

Nem kötött már se tilalom, se törvény . . .
elérkeztem a sűrű drótsövényhez,
melyben halál száguldott, forgó örvény,
s megálltam ott, mint aki már nem érez,
nincs gyökere, nincs magja, nincs reménye.
Kinyújtottam hát ujjaim feléje.

Világ pattant szét, bolygók feldörögtek,
egy kiállítás hasított végig rajtam,
s átöleltem, mint anyámat, a földet,
éjfelete csomóvá zsugorodtan,
majd halkabban, mint fonnyadt levél, pernye:
reám hullot az isten, tetememre.

Freskóvázlatok

FLAVIUS ÜZENETE AZ OSTROMLOTTAKHOZ

Hírvivő, ezt mondd el majd nekik:
Ha a barbár már bekerítette a várost,
ha köröskörül már olthatatlan tűzben
lobognak a bástyák, várfalak,
ha a kard már kihullott a kézből,
s nincsen többé, aki fölvegye:
akkor fogódzkodjatok a Könyvtárszekrénybe,
szilárdan, eltökélten, esküvéssel,
mert nincs egyéb menekvés.

HUANG-VEJ KIRÁLY PARANCSOLATA

— Most menj és öld meg őt,
élesebb fegyverrel, mint a kard!
— Hol lelem azt, Király?
— Ott van nyelved hegyén . . .
A neve rágalom.

A VÉN SZINBÁD BÚCSÚJA

Ha valaki nem úgy tér vissza egy útról,
hogy meg kell változtatnia életét,
az akár el sem utazott volna.
Ennyi a búcsúszavam.
Most pedig, barátaim,
húzzátok fel a vitorlát,
s a távolodó hajó fedélzetéről
mindaddig nézzetek vissza reám,
mígnem összezsugorodó, megtört alakom,
eggyé nem válik a Betakaró-Örök-Parttal.

SZENT FERENC ÉS A BALGA VERÉB

Szent Ferenc a verebecskét
friss magokkal jóllakatta,
majd felröppent az ebadta
madárkája.
S mi a hála?
Egyszerre csak
táplálója
tonzurája
közepét
illette
a magasságból
lepottyánó híg pecsét.

Ilyen égi jutalomra
nincs szükségem —
mond a szent —
és tréfásan megfenyítvén
a madárkát, tovament,
az eseten mulatozván
a városba ballagott,
míg a mennyben
e sérelmen,
a pirinyó verébszennyen
hahotáztak jó nagyot,
a trónálló angyalok.

IVÁNYI ÖDÖN: „1944”

ANYA A HIRDETMÉNY ELŐTT

Úgy kezdtük életünket az öcsémmel, hogy édesanya világgá kergetett bennünket.

Nem azért, mintha nem tudta volna, mit cselekszik. Nem. Mama teljesen tisztában volt a helyzettel. Napjában kétszer-háromszor végigböngészte a mozgósítási plakátot, órák hosszat álldogált a községháza ajtajára ragasztott nagybetűs hirdetmény előtt. Bal kezével az ajkát morzsolta, jobb mutatóujja pedig a frissen nyomtatott betűk alatt botorkált és időnkint nagyokat sóhajtott.

„AZON HADKÖTELES EGYÉN, KI A JELEN PARANCCSAL SZEMBESZEGÜL,
A HELYSZÍNEEN FELKONCOLTATIK!”

Valahányszor az utolsó mondathoz ért, egész testében megborzongott. Meleg kendőjét úgy igazgatta a vállán, mint amikor egy sebzett fekete madár emeli és csüggeszti a szárnyait: fel-le, fel-le!

Időközönként hazaszaladt. Otthon hátizsákot varrt nekünk kendervászonból, a Hangyából vásárolt méregzöld festékekkel befestette, belerakta a kétváltás fehérneműt és az előírt öt napra szóló élelmet, aztán így szólt hozzánk szívetfagyasztó, rideg hangon:

— Menjetek!

És olyan hajnalban, amikor a kakas sem kukorékol, útnak indított bennünket a két óra járásra fekvő vasútállomásra, Mohospusztára.

— Menjetek! — mondta mégegyszer és a küszöbről visszafordult.

Nagymama, aki napok óta szótlan gyanakvással kísérte a némán végbemenő eseményeket, nem bírta tovább megállni: teljes erejéből kifakadt:

— Nohát asszony! Te aztán anya vagy, mondhatom. Azelőtt is volt háború és nem vége lett? Ennek is vége lesz, tudhatod.

Ennyit hallottunk ki az udvarra, ahol egy percre megálltunk, hogy utolsó pillantást vessünk a sötétben másik felükre forduló gazdasági szerszámokra, amelyek dologi ártatlanságukban nem gyaníthatták, miféle sorsot értek a tegnapi pajkos gyerekek.

Ennyit hallottunk, a többit már el tudtuk képzelni: nagymama a falnak fordul és dörmögő hangján hozzáteszi: „No de én nem avatkozom a dolgodba. Azt csinálsz a kölykeiddel, amit akarsz. Utóvégre a te lelmeden szárad . . .”

— Majd frunk! — kiáltotta el magát az öcsém, de a házban nem válaszolt rá senki, csak a süket csend.

— Hülye! — döftem őt oldalba a könyökömmel. — Nem mondanád meg, ki hozza haza a levelünket, amikor innen ötven kilométerre a front? A rádió bemondta.

— Hát csak meg akartam nyugtatni anyánkat, — felelte és a nyakát behúzta, mint aki még mindig a testvéri hátbadöntögetéstől tart.

— Katonák leszünk, mit izgulsz? — vágtam oda az öcsémnek és ezzel nekiindultunk.

— És hősi halottak? — kérdezte kuncogva Jancsi, amikor már jó félórát mentünk. Addig egy szót sem szóltunk egymáshoz.

— Azt már nem! — válaszoltam neki egy másik félóra múlva. — Legfeljebb hősi dögök. Esetleg!

Addigra más „hadköteles egyének” is feltűntek a pirkadó hajnalban, — szintén hátizsákkal a hátukon bandukoltak, — és nekem rögtön a plakát utolsó sorait juttatták eszembe: „felkoncoltatik”.

— Ne félj, nem kerülünk rá a szoborra. — (Hősi emlékmű, a falu közepén állt.) Abban te ne reménykedj! — tettem még hozzá, hogy illúzióit végképp leromboljam öcsémnek.

— Az pedig kár! — búslakodott Jancsi. — Édesanyánknak nem lesz hol elsi-ratni minket.

— Hát ez igaz! — bólintottam és megálltam.

— Te! Én nem megyek. Sőt azt is bánom, hogy eddig jöttem. Meggondoltam magam. Nem érted? — kiabáltam, amikor észrevettem, hogy az öcsém nem kapcsol.

Most is magam előtt látom a tizenhétéves fiú döbrent arcát és ahogy hátizsákja két pántját markolássza.

— Nem jössz? — kérdezte, de csak a tekintetével, mert szólni nem mert. Kicsi-korától fogva megszokta, hogy az idősebbik dönt. Én gimnáziumot végeztem, ez növelte a tekintélyemet előtte. Sokáig állt lehajtott fővel és várt. Várta, hogy szólok még valamit — az útra.

Éreztem, hogy most meg kell bántanom. Ha haragszik, könnyebb szívvel válik el tőlem.

— Tán nem tudod, de rám ez a hirdetés nem vonatkozik, — kezdtem. — Diák vagyok, ősz óta egyetemre járok. Engem legfeljebb Pesten lehet bevonul-tatni, — mondtam barátságtalan hangon. Később még barátságtalanabban foly-tattam: — Mama kívánja, hogy veled menjek és a katonaságnál is kézenfogva vezesselek.

Tudtam, hogy az igazam csak amolyan féligazság, de annyira beleéltem magam, hogy a végén magam is elhittem. Már azt is elképzeltem, hogy mama az öcsém érdekében akar feláldozni. Azért, mert őt jobban szereti nálam. Jancsi akkor még sohasem járt a falunk határain túl. Jómagam pedig már világotjárt, tapasztalt férfiúnak számítottam mama előtt. Az ő szemében ugyan tizenhároméves koromban is az voltam. Attól a perctől kezdve, hogy édesapánk meghalt.

— Ahogy gondolod. Te tudod jobban, — felelte az öcsém elszontyolodva, és búcsúzásul megölelt. — Akkor hát . . . Majd egyszer . . . találkozunk! — tette még hozzá zavartan és elindult.

Láttam a menésén, hogy most esik ki az ablakon: a semmibe. De abban reménykedtem, hogy az idősebb hátizsákosok között majd akad valaki, aki párt-fogásba veszi. Aztán vagy gyámkodik fölötte vagy úgy megrázza, hogy attól azonnal férfivá kell neki érnie.

Én pedig ezután a kertek fölött bujkálva osontam haza. Úgy döntöttem, hogy nem az erdőben, hanem az istállópadlásunkon, a takarmány között rejtőzöm el, mert ott majd a tető is nyújt némi védelmet a hideg ellen. És hogy a lóhere ne zörögjön, nagyon lassan és óvatosan fogtam hozzá rejtekhelyem elkészítéséhez. Itt fogok lakni, gondoltam, mindaddig, míg vége nem lesz a világnak, hogy azután

én is vele pusztuljak. Anyámnak még látnia kell, amikor az istállónkra ráesik a bomba és mostohábbik fia porcikáit véres cafatokban freccsenti szét a levegőbe. Ugyannyira, hogy arca sem lesz felismerhető soha.

S mintha kívánságom nyomban teljesülni akarna, egy csapat repülőgép zúgott el a fejem fölött.

Ám ennél is jobban meglepett, amikor német szó csattant fel az utcán. Úgy hallottam, mintha a mi udvarunkon beszélgetnének a teuton ördögök, és mitagadás, kicsit elakadt a lélegzetem. No, én itt bajosan eszem meg az ötnapi ételmet, gondoltam, pedig még tíz napra is szépen beosztottam volna magamnak.

Fülelni kezdtem.

A német beszéd hamarosan elült. Valaki azonban belépett a pajtába és a létra mozgásából ítélve egyenesen a padlás felé tartott.

Pillanatok alatt behúzódtam a szűrős takarmány közé és lassan, egyenletesen vettem a levegőt.

A szabadon hagyott résen át egyszerre csak megpillantottam anyámat. Vasvillával a kezében közelített felém: készen arra, hogy a takarmánnyal együtt engem is villára szúrjon és ha elbír, a tőlem másfél, két méterre tátongó istállólyukba repítsen.

De még ennél is jobban ijesztett, amikor észrevettem, hogy mama nincs egészen magánál. Amit cselekedni óhajtott, értelmetlen művelet lett volna, mert Sári nevezetű tehenünket ugyanaznap rekvirálták el a németek és hajtották el a hadkötelezettség alól kiöregedett férfiakkal, amikor minket behívtak.

Kíváncsi voltam rá, mikor eszmél föl mama. Vagy ettől kezdve már sohasem fogja tudni, mit csinál?

Amikor láttam, hogy dobálni kezdi mellőlem a lóherét, távolabbról pedig a bükkönyt és csak hányja, hányja, mintha az összes télirevaló takarmányt meg akarná etetni nemlétező tehenünkkel, egyszerre elszorult a szívem és nem bírtam tovább nézni. Kiszóltam a kupacból:

— Ne tessék megijedni, csak én vagyok!

Rámnézett, aztán tovább dolgozott. Azt hitte, hogy álmodik. Sokáig hiába beszéltem hozzá, nem válaszolt. Akkor gyöngéden megfogtam a karját és a létrához vezettem. Szépen, engedelmesen ment le a padlásról.

Akkor tért csak magához, amikor látta, hogy én fönt maradtam és semmilyen hajlandóságot nem mutatok arra, hogy leszálljak a magasból.

— Hát te? — kérdezte elhalóan.

Megvontam a vállam felelet helyett.

— Mama tekintete hirtelen nagyot villámlott:

— Mit akarsz csinálni? — kérdezte olyan kétségbeesetten, hogy a kérdésben a parancs is benne foglaltatott. Biztosan megint a hirdetmény jutott eszébe, és lelki szemei előtt elvonult, ahogy engem, a nagyobbik fiát a rögtönzött vesztőhelyre visznek, hogy ott hatalmas bárdal a kezükben elvégezzék a koncolás műveletét rajtam a tábori csendőrök.

Ettől megnyugodtam, mert éreztem, hogy édesanya engem is szeret, hiszen az öcsémet nem is emlegette. Jobbnak láttam hát az engedelmesség útjára lépni.

— Én? — kérdeztem. — Ugyan mit tehetnék? Bevonulok. — mondtam a lehető legtermészetesebb hangon. — A féltizest még elérem.

Egyenes szándékomat azzal akartam bizonyítani, hogy rögtön porolni kezdtem a ruhámat, hátizsákomat pedig féloldalasan a vállamra akasztottam.

Anyám gyanúja korántsem oszlott el olyan könnyen. Viselkedésem mégis meg-
hatotta.

— Igyál tejet előbb és egyél is valamit! — mondta és megfordult, hogy a pincébe menjen.

A ház olyan üres volt, mintha az eltelt három-négy óra alatt teljesen kifosztották volna. Valósággal kongott belül.

Nagyanyám, szokása szerint már a sarokban gubbasztott. Ő aztán végképp nem értette, mi folyik körülötte és hogy mi történik ebben a felbolydult világban.

Nyugodtan, kényelmesen ettem és sokat. Ezzel is telt az idő. Anyám ki-bejárt: a házból az utcára, az utcáról a házba. Nagymama pedig, mivel akkor már sokat foglalkozott a túlvilággal, úgy tekintett rám, mint valami falánk kísértetre, aki a halála után is hazajár enni.

Pár kilométerre tőlünk bomba robbant, repülőgépek és katonai autók motorzúgása hangzott fel. Anyám megszólalt a küszöbön:

— Ne egyél annyit! Indulj!

— Ezt már nem hagyom itt, — mondtam teli szájjal és a félig üres köcsögre mutattam.

— Jaj! — sikoltott fel az anyám és kirohant az udvarra.

— Egyél nyugodtan! — biztatott nagymama.

Én ettem. Ha nem is nyugodtan, de ettem.

A következő pillanatban furcsa suhogásra lettem figyelmes. Odapillantottam. Mama állt a küszöbön, méteres fűzfavesszővel a kezében és olyan vészujóslóan nézett rám, hogy azonnyomban fölugrottam a lócáról, fölkaptam a hátizsákomat és úgy iszkoltam ki a szobából, hogy még a sapkámat is ott felejtettem az asztalon. Mi történt? — kérdeztem magamtól, amikor a friss levegőn eszemhez tértem. Anyánk soha meg nem vert. Ha apa bántott minket, ez gyakran előfordult, hát akkor addig sírt, amíg apánk a verést abba nem hagyta.

Gyerünk! — gondoltam magamban. Ennek a fele se tréfa.

Nagymama kiált a küszöbre és onnan átkozódott:

— Te anya vagy? Te! Tudod, mi vagy te? Boszorkány, az vagy. Szégyelld magad! No nézd csak: ilyen asszonyt! . . . Tudod, mit csináltam én az apáddal? Egy nagy ládába bújtattam és a ganéj közé raktam. Te!

— Gyerünk, ha menni kell — mondtam hangosan és a kiskaput kitártam. — Gyerünk!

— Ez akkor volt! — felelt vissza mama az anyjának. — De most! . . . Megbökdösik a kazlakat! . . . — kiáltotta, az utolsó szavakat sírva.

Így mentünk egész az állomásig: én elől, a mama utánam.

A vesszőt nem dobta el, csak az indulásnál, amikor a peronra fölléptem.

—Fhü! — fújtam egy nagyot a kupéban. — Ez nehéz volt!

A hátizsákot sem volt időm ledobni, úgy estem rá az ülésre. Pedig a háború csak ezután kezdődött, nekem és az öcsémnek is.

András Endre versei:

Két óra

Két órát elvettél az életemből,
s te nem vagy gazdagabb,
Két órával nyújtottad meg a szürke nappalt,
a szürke heteket,
a szürke éveket.

Két órát elvettél a reményből.

Két óra kiszakadt az életemből,
talán szemed se rebbent.
Két óra tenger-tág idő,
s nem dajkálhatott meleg térdein.

Tudod, két teljes óra mennyi?
A bányásznak három csille szén,
felmentő sereg a bekerített hadnak.
Két óra a műtőasztalon,
s takarodót fújhat a kaszás.
Két óra a jószagú pékségben,
s kocsiderék kenyér a polcokon.
Két óra a hánykódó hajósnak,
hogy bárkája a kikötőbe érjen.
Két óra a dermedt siralomházban,
két boldog óra a nászágyban.
Két óra elég volt a marathoni hősnek,
hogy jó hírrel térhessen meg Athénbe.
Két óra s földet ért az első úrhajós.

Két óra tenger-tág idő —
immár pótolhatatlan.
Két órát elvettél az életemből,
és van, aki csak két óráig élt.

GYŐZELEM

Mély és álmatlan éjszakám volt. Reggel soká feküdtem, ébren szóltanul s rád gondoltam mentő igyekezettel, mint aki fél, mert tudja, hogy a múlt gyöngö gyökérnek: nem bír a szelekkel birokra kelni, elsodorják szép szerelmünket. Mondd, mért nem emeled fel szívedet kérőn: óvja meg az ég.

De beláttam, hogy babonás badarság az égre bízni sorsod, sorsomat. Az erősek, lám üstökön ragadják, harcra növelnek öklöt és fogat. Törvény e példa: a célt nézd s akard hát, a sóvárgóknak nem jut győzelem. Hozzád az méltó, ki megvívja harcát . . . Így okosodtam s behúnytam szemem,

hogy teljességgel s csalhatatlan lássam, amit megfogni szemmel nem lehet. hogy sejtjeimben megszázott világ van, de olyan, amit felépíthetek! Így okosodtam s nagy bizakodásban tágult a kör s a kusza vonalak feléd futottak s az izzó sugárban fénné málottak széjjel a falak.

S elértem hozzá megújult hitemmel: erős szárnyra vett a jó remény. Így lettem újra magam előtt e m b e r , ki bátran fordít sorsa kerekén, ki küzdelemben hegyeket emel fel, kiben új lángra gyúlt az öntudat, ki szembeszáll poklokkal és egekkel, mert ismeri a célt és az utat.

Okulj e példán s vegyed biztatónak (ez magamnak is így leszen szabály). Mint áramnak anyagban — az a szónak rendeltetése, ha valóra vál. Mint áramnak anyagban — az a szónak ereje is, ha terv fűti belül: magasra tart és küzdeni erőt ad, ha hiszel benne rendületlenül.

Én tudom

Tű fokán teve nem jut át,
hús vizet nem fakaszt a Nap,
én tudom, mi a szomjúság,
én tudom, mi a sivatag.

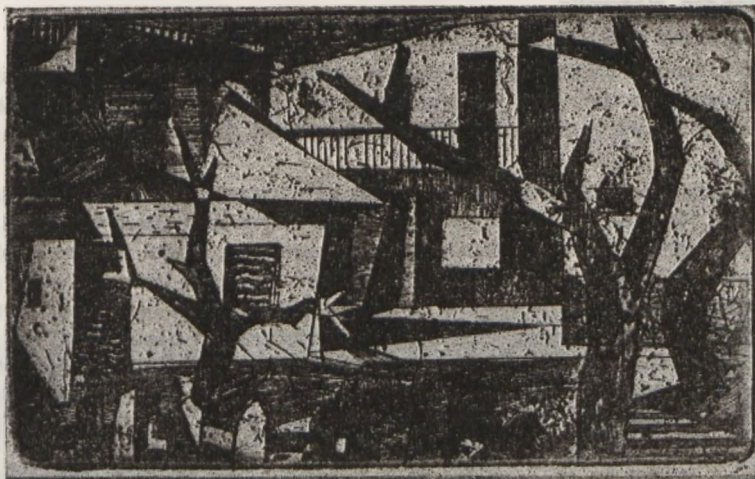
Én tudom, mi a döbbenet,
én tudom, mi a rettegés.
a sóvár képzelet kevés
birtokba venni az eget.

Én tudom, hogy a szív kihül,
én tudom, a szín megfakul.
Nincs semmim se rajtad kívül,
szeretek mondhatatlanul.

Az ostoros vihar szele
már hangolja az orgonát.
A szóló felsír: nincs tovább!
A kórus rádörg: halj bele!

Én tudom, szökni nem lehet,
és tudom, bújni sem szabad.
Csontig kötelek tartanak:
takard el irgalmas szemed!

★

ZSIGNÁR ISTVÁN: Udvar

GARA JÁNOS:

A FEHÉR LÓ

A menekülők áradatába ékelődve, a visszavonulás kiszámíthatatlan, kanyargó útvonalát követve, a kis cirkusz apránként elhagyta majd minden felszerelését. Erdélyből sodródtak az országon át észak felé, míg az utolsó vagonot is kihúzták alóluk. Kellett a hadseregnek.

A rozzant lakókocsi, kötelek, ponyvák, emelvények, csőszerkezetek, s a tarka bohócruhák napokon keresztül ott heverték a bányaváros keskeny rampáján. Miss Brown őrködött e vásári zürzavar felett. Ő vigyázott Babára, a négyéves fehér kancára is. Miss Brown százhárom éves volt, s még az első világháború idején teljesen megsiketült, és abban a szerencsében részesült, hogy a második világháborút világtalanul köszönthette. Szemét vastag szürkehályog borította. Miss Brownt úgy cipelte magával a társulat, mint a hajdani dicsőség megkopott fotográfiáit, amely hűségese borította az utolsónak megmaradt lakókocsi deszka falait. Élő bizonyítéka volt a múltnak, a Barna-féle társulat megalapítója, a két Barna ómamája.

Miss Brown naphosszat magatehetetlenül üldögélt színes kendővel beborítva egy borbélyszékben, amely ki tudja honnan került a társulat birtokába. A két Barna reggelenként a csuklójára kötötte a ló kötőfékét, s míg ők a városban lebzseltek, Miss Brown csak ült az esőben, mozdulatlanul, elnehezült testtel és egyáltalán nem értett abból semmit, ami körülötte történik! Ha durva zaj támadt a közelében hallucinálni kezdett, a hajdan híres műlovárnó manézsba képzelte magát, s artikulátlan hangon rikácsolt:

— Több fényt! Több fényt! . . . Nem látszik a produkció!

Ilyenkor izgatott fészkelődésére Baba a négyéves fehér kanca hegyezni kezdte a fülét, ibolyaszín szemével az öregasszonyra meredt, majd unottan visszadugta fejét a megkezdett csikos matracba. Kitartó munkával fogyasztotta a porrá törődött tölteléket.

A megfogyatkozott társulatnak Baba volt az egyetlen igazi értéke! Pontosabban: ez a ló volt a jövő, eszköz, amellyel egyszer, ha véget ér a zürzavar, ismét el lehet kezdeni a felemelkedést! A két Barna ennek megfelelő gondnal ápolta. Babáról, még ilyen leromlott állapotban is meg lehetett állapítani, hogy semmire sem alkalmas annyira, mint cirkuszi műlovaglásra: hosszúra nőtt selymes fehér szőre rózsaszín árnyalatokkal csillogott, kurta erős nyakáról vastagszálú sörény hullott alá, dús sörény fedte az erős mellső lábakat is, széles háta, tompóra volt, csak a viszonylag vékony hátsó lábakat látva vált nyilvánvalóvá, hogy alkalmatlan kocsihúzásra. Idegenek szemében idomtalan fehér gebének tűnhetett, de a két Barna tisztában volt azzal, hogy ez csak látszat!

Eduárd, a fiatalabb Barna, — aki bolgár lovaskapitány apja tiszteletére kapta e nevet — az élelmiszer beszerzésével foglalkozott. Szalmát kunyerált a városzéli

bányaistállók környékén, zab hiányában borsóliszttal dúsította a sovány eledelt. Jellegzetesen kacszáz járásával — pár évvel a háború előtt lezuhant a trapézzról és a csipője rosszul forrt össze — mindenütt feltűnt, ahol ló számára hasznosítható élelmiszer lehetett.

Eközben az ötvenen felüli idősebb testvér, István, a „Stefan és a tizenkét paripa” hajdani karmestere a város katonai hatóságait járta. Még a háború kezdetén hazafias lelkesedésből felléptek sebesült katonák előtt, s érdemeikre való hivatkozással akart vagont kicsikarni, ami tovább vitte volna őket értelmetlen menekülésük útjain.

Több napja reményvesztetten táboroztak a vasúti rampán, kezdtek otthonosan berendezkedni, amikor egy reggel terepszínű mercedes érkezett az állomás elé. A kocsiból kilépő fiatal német őrnagy átvizsgálta a pályaudvar környékét. Magasrangú német katona érkezését várták. E vásári jelenet láttán a sárga földig lehordta az állomáson szolgálatot teljesítő sebesült tüzérhadnagyot! Az eset Liptai polgármester fülébe is eljutott, mivel a front alig száz kilométerrel északkeletre húzódott mindenképpen hangsúlyozni kívánta mennyire szívén viseli a városban állomásozó német csapatok kívánságát — és azonnal intézkedett! Katonákkal berakatta a rampán heverő holmikat a lakókocsiba, a kocsit elhúzták egy távoli raktár mögé, a legszükségesebbeket és Miss Brownt székestől felpakolták egy kiskocsira, s a futva érkező két Barnának már tiltakozni sem volt ideje: két géppisztolyos tábori csendőr ácsorgott az útrakész kocsi mellett.

István húzta a kocsit, a batyuk között Miss Brown rikoztzott, hátul a megkötött Baba mellett Eduárd erőlködött. Mögöttük lépkedett a két tábori csendőr.

A házban, amelyben számukra szükséglakást utaltak ki, egy deportált kommunista családja lakott.

A szűk völgyben futó utcának majdnem a végén állt ez a kis ház, sem méreteiben, sem külsejében nem különbözött a többitől: két ablakszemével nézett az utcára, oldalt boltozatos kapualj vezetett az udvarra. Itt egyik oldalon ólak, a másikon nyárikonyha zárta el a kilátást, hátul betonlépcső futott fel a meredek hegyoldalra, mellette pinceajtó nyílt a lemetszett hegy alá. Az udvar közepén oszlophoz erősített vízcsap kampója állt ki a földből.

A nyárikonyhát akkorra kiürítették. A háziak tudtak a „cirkuszosok” érkezéséről, de a kölcsönös gyanakvás légkörében visszahúzódtak zárt ajtók mögé. Nagyrítván meglebbent a konyhaablak függönye, a két Barna tudta, hogy egyetlen mozdulat sem kerüli el a háziak figyelmét. „Egy artista ne keveredjen össze politikaikkal, mert abból semmi jó nem jöhet ki” — szögezte le István, így ők sem keresték a kapcsolatot.

Estére úgy-ahogy berendezkedtek. Mindennek persze nem jutott hely, a nyárikonyha szűk volt és sötét, a keskeny ablakon alig hatolt világosság a nedves falak közé, s berendezése is mindössze egy ócska faágyból, sarokba támaszkodó egyajtós szekrényből és rozsdás csikótűzhelyből állt. Miss Brown székestől kint maradt az eresz alatt, s úgyszintén Baba, a négyéves fehér kanca is. Eduárd hosszú tűnődés után a kötőfék szárát a vízcsap oszlopára hurkolta, majd borsóliszttel behintett szalmát tett Baba elé. Baba unottan nézett körül a szűk udvaron és döngve váltogatta lábait. Ekkor Eduárd járatni kezdte a csap körül, azt gondolta tétlenség miatt étvágytalan. István a küszöbön figyelt. Baba mozgását látva a jövőt illetően a biztonság érzete töltötte el!

Később hallgatásba burkolózott az elsötétített város, azonban valamiféle várokozás feszült ebben a csendben, nem sokkal utóbb beteljesedésként víjogtak fel a szirénák. Mozgolódás támadt égen és földön, ajtók csapódtak, elharapott, izgatott szavak keringtek, itt-ott sürgető kiáltás csattant az éjszakában. Botorkáló léptekkel emberi árnyak jelentek meg az udvaron, kosarakkal és bőröndökkel felszerelve eltűntek a pinceajtó mögött. A környékbeli házakból jöttek. A két Barna még mindig a küszöbön ült, tenyerébe bujtatott cigarettával, hallgatagon figyelték e látomást.

Autó robogott végig az utcán, bűgása sokáig a levegőben rezgett, nem is szűnt meg, egybe olvadt a közelgő repülőgépek brummogásával.

Ekkor megnyílt a ház ajtaja is. Egy asszony lépett ki az udvarra, nyomában öt gyerek — mint az orgonasípok. Pokrócba és kabátokba burkolva. Beterelte őket a pincébe, majd kiszáratva visszajött. A légnomástól féltve megnyitotta a ház ablakait, azután odaállt Barnáék elé.

— Jöjjenek a pincébe, van ott elég hely . . . — mondta színtelen hangon s hozzá tette még — nagyon bombázzák ezt a várost a gyárak miatt!

A két Barnának nem akaródzott pincébe menni. Menekülésük hosszú útján nem egy légitámadást éltek át, s összehasonlíthatatlanul nehezebb körülmények között is mindig a szabadban maradtak. A könnyű tetőt szerették tudni maguk felett, természetükből adódott és a szokásból, s a sok rom alatt elpusztult ember csak erősítette a tapasztalatot.

A távolban lustán felugatott valami nagy ágyú, mint a kutya, amely rossz szándékú idegent sejt közeledni a ház felé.

— Kérem jöjjenek — ismételte az asszony — Idekint veszélyesen potyog a repesz . . . Ez nagyon biztos pince, a tulsó oldalról is mind idejárnak!

A két Barna meggyőződése ellenére követte az asszonyt. Annyira aggódónak tűnt a hangja. Miért kellene kezdetben elrontani a viszonyt? Miss Brow csendesen szűnyókált székében, őt nem vitték. Székestől be se fért volna! Eduárd tétován lassított Baba mellett, bátyja határozott arcára nézett, aztán beérte azzal, hogy bátorítónan végig paskolta az állat temporát.

Néhány lépcső vezetett a szoba nagyságú előtérbe, tovább keskeny folyosó nyílt, amely széles vágatba torkolt. A használaton kívüli szállító vágat, vagy ahogy a környékbeliek hívták „dunel” párhuzamosan futott az utcával, az udvarokról csatlakozó folyosót vágtak felé és óvópincének használták. Petróleum lámpák pislogtak hosszú sorban, a ládákkal, pricsekkel teli alagútban. A háború zivatarából semmi se jutott ide, álmos zsongás hullámozott fel s alá.

A gyerekek a széles ácsolt priccsen folytatták az alvást. Az asszony a bejárat közelében egy ládára kuporgott. Intett a két Barnának, hogy foglaljanak helyet a lócán. Mindketten az asszonyt figyelték Most látták először. Fiatal volt, a petróleum lámpa fényében fehéren világított a bőre, de a homlokán és a szeme sarkában már igen sok ránc meglepedett. Az asszony került a férfiak tekintetét. Mint aki fél, hogy kérdezni találják. Időnként nyugtalanul tekintett szét a folyosón.

A nyugtalanság és félelem bizonyos korban a létezés természetes velejárója, s nincs tiszta biztonságérzet, akár a felhők felett a nap, a félelem mindig jelen van, aztán egyszer csak előbújik. Így váratlanul nyugtalanság lett úrrá a két Barnán, szinte egyszerre mozdultak az udvarra vezető folyosó felé.

- Most nem szabad kimenni! — mondta az asszony parancsolóan és elébük állt.
- Megnéznénk mi a helyzet . . . — mondta István bátortalanul.
- A lovat az udvar közepén hagytuk!
- Később! — mondta az asszony. — Nem szokott sokáig tartani.

Nagyon határozottan elállta a kijáratot. István kapott előbb erőre. Intett az öccsének, hogy üljön vissza, aztán szelíden félretolta az asszonyt az útból.

- Kérem, . . . Nagyon kérem, maradjon itt! . . .

Az udvaron Istvánt majdnem nappali világosság fogadta. A város tulsó végén, a gyárak felett világítógyertya függött, ugattak a légelhárító gyorstüzelők, motorok bögtek, sikoltoztak a bombák, hatalmas detonációk reszketették meg a levegőt.

Baba a négyéves fehér kanca félelemtől reszketve táncolt az udvar közepén. Ágaskodásában minduntalan megakadályozta a rövidre fogott kötőfék, ilyenkor hátsó felével ügyetlenül földre huppant s rövid nyerítésekkel adott kifejezést kétségbeejtő félelmének.

István egyetlen ugrással a ló mellett termett, eloldozta a kötelet és húzni kezdte a pince felé.

Baba a sötét pincétől jobban félt mint a hatalmas detonációktól, a lába alatt hullámozó talajtól, István hiába húzta teljes erőből a kötelet, képtelen volt rákényszeríteni az állatot a lefelé vezető két lépcső megtételére! Ekkor a ló hasa alatt kibujt az udvarra, próbálta betolni az ajtón, de keze lecsúszott a verejtékben fürdő állat hátuljáról. Kétségbeesésében leszakított egy lécet az ól oldaláról, mikor egy hang megállította a lecsapni készülő kezét.

- Ügyse megy az a pincébe . . . kár erőlködni!

Magas szikár ember állt a házba vezető nyitott ajtóban és egy aluminium lábasból evett. Fején gyűrött micisapka, vállán mikádó. — Hozza ide az eresz alá — nézett fel ismét az ember.

Közben a ló kihátrált a pincéből, megrázta magát s hosszan nyerített. István elkapta az előrelelendülő állat kötőfékét és az eresz alá vezette. Akkorra a magas ember a küszöbön ült, kenyeret tartó kezével megérintette a micisapka szélét.

- Hornyák — mondta.

- Azt mondták magát elvitték — mondta István csodálkozva. — Deportálni!

— Elvittek — bólintott Hornyák. — Elvittek engem máskor is . . . Nemsokára vége lesz! — Felnézett az égre. A világító gyertya régen kihúnyt, a sötét éjszaka tele volt megkönnyebbült gépek brummogásával. A légelhárítók még dolgoztak. Nem túl messze szabályos időközökben nagyokat bőfögött egy ágyú.

— Önző disznók! Disznók! . . . — rikácsolta Miss Brown — Edus! Stef . . . Amikor ti dolgoztok van fény Disznók! Halljátok?!

Egy utolsó robbanás elhallgattatta. Figyelőn forgatta fejét, világtalan tekintete tompán csillogott.

— Nem hall semmit — magyarázta István. — Nyíregyházán a szomszédos vágányon szélöltek egy benzines vagon . . . Égett! Azt hitte nyár van . . .

István bement a nyárikonyhába s kis utazótáskával tért vissza. Puha ronggyal dörzsölni kezdte Baba verejtékező testét, majd féllepedőnyi szövettel betakarta, aztán púderozó kesztyűt húzott, s bepúderozta az állat szőrtelen testrészeit. A ló barátságosan röhögött.

- Érzékeny egy állat — mondta Hornyák.

Amikor lefújták a riadót Hornyák igazított egyet a kabáton, három ujját a sapka széléhez érintette és elindult a kis lépcsőn a bozotos hegyoldal felé.

— Nem várja meg őket? — kérdezte István.

Hornyák visszanézett a lépcsőről.

— Nem. Nem várom meg őket . . . Jobb ha maga se tud rólam. Magának is, meg nekem is! Nem babra megy a játék! Na minden jót.

Zörrent a bokor, meg a száraz avar, azután csend lett. István tünődve ült vissza a lépcsőre. A maga sorsát némiképp szerencsésebbnek érezte, bár a közelmúlt s a jelen nem sok örömré adott okot. De Hornyákhöz képest mégis . . . Lám ez az ember szökik, bujkál, minden meg gondolatlan pillanat az életére törhet, lopva jár haza a családjához! . . . És miért?! Egyesek miért ragaszkodnak ennyire egy eszméhez?! Mi értelme van ennek?! Cserében éppen arról mondanak le, amit épen hagyott a háború! . . . Egy eszme! Ha valami kézzel fogható dolog lenne! A családjától akarnák megfosztani, a házatól, javaitól . . . István észre sem vette milyen ingoványos talajra csúsztatta a tőprengés!

Később elvonult előtte a pincéből jövők álmos menete. A pokrócba burkolt gyerekek lépte az álom határán túl bottladoxva koppant a téglajárdán, hallotta az asszony fáradt lihegését, amint a táska roppant súlya alatt roskadozva megáll felette, s a csendes „jóéjszakát”-ot, amivel belépett az ajtón. Mindent értett, nem nézett oda. A homályból előbukkant Eduárd is, barátságos morgások kíséretében paskolta a lovat.

Ettől kezdve gyakran találkozott Hornyákkal. Hűvös éjszakákon ült a nyári-konyha küszöbén, az ajtó mögül kihallatszott Eduárd fáradt horkolása, az eresz alatti borbélyszékben Miss Brown is aludt, süket és vak létének mély vermébe hullva talán a fiatalságát álmodta vissza, amikor fényes szőrű lovak hátán tüzes karikákon ugratott át . . . Az asszony is kitérte az ajtót, mintegy jelet hagyva maga után, s míg ő az utcai ablaknál leskelődött, hogy időben észrevegye a hivatlan látogatót, odafent megzörrent a bokor, egy árny elvált a távolba vesző fák és bokrok határozatlan körvonalától, csak úgy mint az első alkalommal, három ujját a sapka széléhez érintve megjelent Hornyák. A küszöbre telepedve enni kezdett. Később egy cigaretta ideig beszélgettek.

István várta ezeket a beszélgetéseket. Kezdelben pusztán a kíváncsiság tartotta ébren, de ahogy oldódott közöttük a bizalmatlanság, úgy változtatták meg a dolgok színeiket, mélyült el a barátság. István számára egy sor dolog, amit addig fontosnak hitt, elvesztette jelentőségét. Látszólag nagyon hétköznapi ügyek kerültek szóba.

Napközben persze ment minden a maga útján. Az utcában hamar megszokták a „cirkuszosokat”. A gyerekek seregestől jártak csudájára a „házban lakó ló”-nak, meg Miss Brownnak, akinek mindenfélét lehetett mondani, hiszen „süket és nem lát!” Ahogy közeledett a front, úgy lett nehezebb az élet, a hatóság alig-alig törődött a civil lakosság ellátásával, a hivatalokban idegesen csomagoltak, a gyárakból leponyvázott teherautók gördültek nyugat felé, a táj felett idegen repülőgépek keringtek, de ez már nem okozott riadalmat, a várost körülvevő hegyekből gyakorta hallatszott lövöldözés, mindenféle tiltó rendelkezés lépett életbe, a sebtében kiragasztott plakátokon hemzsegték az efféle kifejezések: „kötelező”, „Tilos!”, „negyvennyolc órán belül”, „tizenöt és ötvenöt év között”, „hadbíróság” — s a városból eltűntek a férfiak!

A Barna-féle társulat lemondott már a tovább utazásról. István egyáltalán nem járt el hazuról, naphosszat ült a küszöbön és löprengve nézte Babát, a négyéves fehér kancát, amely a hideg idő beálltával hosszú szőrt növesztett, s így megfogyatkozva egyáltalán nem nyújtott semmiféle reményt. Csak Eduárd járta rendületlenül beszerző útjait. Nyomoréksága megóvta attól a vádtól, hogy nem tesz eleget a „nemzetmentő” felhívásoknak. Beszerző listáján változatlanul Baba állt az első helyen, egyízben fél zsák „Planta” teát lopott a vasútállomáson, de a ló bele se szagolt, mozdulatlan bölcs pofával állt felette. Ekkor Eduárd szétosztotta a csemegét.

Hornyák ritkábban járt haza. Rendszertelenül. Arcáról eltűnt a kiszolgáltatottság szomorú bélyege, de lehet, hogy ez csak az időjárás következménye volt, mert a szabadban tartózkodástól cserzett lett a bőre. Ámbár akkor már fegyvert hordott. Egy éjszaka István azt kérdezte Hornyáktól, amikor már tudott mindent, az évtizedes zaklatást, börtönt, munkaszolgálatot, koncentrációs tábort, s a kétségbeejtő szökést a biztos halálból, azt kérdezte tőle:

— Mondja, van annak valami értelme amit maga csinál?!

Hornyák túl volt a vacsorán, egy utolsót szívott cigarettájából s hosszan hallgatott. Azután ezt mondta:

— Az életünkre törnek! . . . Mi mindnyájan többet akarunk megmenteni mint a puszta létünket. Maga például ezt a lovat. Gazdagabbnak hiszi magát ha sikerül! . . . Én azonban tudom, hogy a maga reményeit egy kiadós száj és körömfájás elsöpörheti! Ne áltassa magát ezzel a lóval! . . . Olyan világot élünk, amikor minden elpusztulhat, csak ez nem, ami itt van a koponyákon belül . . . Na viszlát!

Ujját a sapkához érintve elment.

Utóbb, pár hét múlva, mikor beszurultak a pincébe és a front napokig a fejük felett hullámozott, Baba a négyéves fehér kanca a szükséglet áldozatává lett. Hornyák tizenhét revolvergolyót eresztett az állat fejébe. Nem vérzett, állt szétterpesztett lábain. És pislogott. Minden lövésre. Később jöttek rá, hogy nem tud összeesni! Húsát szétosztották a környék lakói között. Egyedül Eduárd volt vigasztalhatatlan és a gyerekek.

BOZSIK ISTVÁN: Házak

Vonatok

- Majd a fiad.
- No, igen. Majd a fiam. És persze repülón.
- Repülón? Úrhajón!
- Te barom! Én az emberiséget
pullmankocsikba ültetni m o s t akarom
(Egy beszélgetésből)

1

Mennek szédülten, kifeszítve
testüket köztem s a végtelen között,
előrelendült karok, gyors ökölcsapással
bezúzzák Róma kapuját, Párizs mellkasát,
elégedettek és dübörgők,
metsző ezüstcsfk egybemosódó ablaksoruk.

Mennek merészen, kifeszítve
testüket köztem s a végtelen között,
süvítenek, mint a nyilak,
nyilak Moszkvától Leningrádig,
végtgkarcolják az éjszakát,
belefúródnak a céltáblába,
állnak a pályaudvaron rezenéstelen.

Mennek csillanón, kifeszítve
testüket köztem s a végtelen között,
a magasból a mélybe le se néznek,
csattogásuk a szívre ráfonódik,
árnyékukat a traverzek nyársra húzzák,
himbálózó hajókba ömlenek.

Vonatok, csillanó, merész, szédült vonatok,
mennek és mennek, kifeszítve
testüket köztem s a végtelen között,
köztem és Firenze között,
köztem és Helsinkik között,
köztem és Tokió között,
eszeveszett, gyönyörű vonatok.

Elétek állok, élő szemafor,
ne gázoljatok el, ne ronsoljátok össze
létem burkát — nem meghalni, élni akarok:
vegyetek fel, vigyetek magatokkal,
vigyetek magatokkal, vonatok!

Mennek feketén, kifeszítve
 testüket köztem s a szemhatár között,
 vánszorognak, félig agyonvert kígyók,
 kígyók — Pesttől Balassagyarmatig,
 araszolva a délelőtt mezőin,
 száz kilométert öt óra alatt,
 a randevúról elkésnek köhögve,
 csak füttyel jelzik, ott lesznek ma még.

Vonatok, kormosak, behorpadt homlokúak,
 mennek feketén, kifeszítve
 testüket köztem s a szemhatár között,
 köztem és Balassagyarmat között,
 köztem és Balassagyarmat között.
 Megállnak, lenyúlnak értem,
 visznek, terhes, anyák, visznek nehézkesen,
 és füsttel jelzik, hogy majd odaérünk,
 ha délre nem, hát estére biztosan.

Groteszk idill

ELSŐ FEJEZET

A patikus
 Tekintete apatikus,
 áll magában
 a gyógyszerház ajtajában.

Mögötte a halál, a mérég,
 mely mégis élet,
 ha jól adagolja, keveri.
 Jön a téészből a Teri.

— Patikus úr,
 ez a kisujj
 a duplája már! . . .

A patikus ugrik, sárga
 kenőcs nála,
 a kisujjból babát csinál.

MÁSODIK FEJEZET

A patikus,
 mint a hiúz,
 nézi, hogy siet a Teri,
 a házsor elnyeli.

Áll magában
a gyógyszerész ajtájában,
mögötte a halál, a mérég,
mely mégis élet.

Sóhajt nagyot:
— Egyedül vagyok . . .
Lehúnyt szeme mögött a város.

Egy teherkocsi
lefröcsköli.
Sáros.

HARMADIK FEJEZET

A patikus
— hú, de gyanús! —
port kever, lenyeli.
A házak közt rég eltűnt Teri

De ő még látja —
Együtt mennek az Operába,
hazahozta őket a taxi,
vetköztetni kezdi.

Előbb a feszes mellett
érzi az ajka mellett,
aztán a feszes combot.

Egy legény lép be, büszke kún,
bikarbónát kér savanyún —
lagzit csapott, a boldog!

NEGYEDIK FEJEZET

A patikus
Emeli bús
fejét a papír fölibe,
valakitől azt kérdi, jön-e?

A kérdezett
elolvassa a levelet,
s válasza kemény:
— Nem én!

Csoszog vele a postás,
a pultra teszi, nincs más,
köszön.

Belép Teri.
A patikus kezeli.
Ujjáról leválik a köröm.

ÖTÖDIK FEJEZET

A patikus
Apatikus
tekintete sehol.
Mikor jön Teri, mikor?

Teri jön,
kisujján kinőtt a köröm,
semmi baja,
volt-nincs a fásli-baba.

A patikus
— hű, de gyanús! —
becsukja a gyógyszertár ajtaját.

Kiséri Terit.
S a falu rá se hederít.
Micsoda világ!

✱

TÓTH IMRE: Fekvő fiú

BOKOR ISTVÁN:

AZ ARC HELYE MÉG ÜRES

Egymás mellett hevertünk a homokban. A fehér-piros csíkos vászonernyő jól eső árnyékot borított ránk. Ray bal kezével a homokba markolt és apró gúlákba csorgatta tenyeréből. Időnként elsímította a kupacokat, azután újakat készített. Csak akkor nézett rám, ha nem értett valamit, vagy érdekesnek találta, amit mondtam. Ilyenkor összevonta szemöldökét.

Előttünk az aranyos napsugárban fürdő tenger szikrázó hullámcsipkéi táncoltak. A rómaiak Liburniának nevezték ezt a barátságos földsváot, mely Dalmáciát Itália provinciától elválasztotta.

A könyvkereskedésben ismerkedtünk meg, ahol egy művészettörténeti kiadvány-ványban lapoztam. A lányt ugyanaz a munka érdekelte, s én, mivel a boltban csak egy példány volt, lovagiasan átengedtem neki a művet. Könnyen tehettem, mert pénzemhez mérten magas volt az ára.

Most is elhozta a könyvet, egy ideig gyönyörködtünk a képekben, aztán másra terelődött a szó. Mindketten idegenek voltunk, más országból, más társadalmi rendszerből érkeztünk az Adria partjára. Ami egyelőre összehozott, a könyv volt és a római-kori emlékek. De még nem találtuk elég erősnek találkozásunk hídját, pedig ugyancsak építettük.

Ray elmondta, hogy történelemtanárnak készül. Ez már megszilárdította beszélgetésünk eddigi óvatoskodó hangnemét. Szaktárgyak, egyetem, pedagógia, generációk, fiatalok. Helyben voltunk. S feltettük egymásnak a kérdést. Boldogságot, élvezetet, vagy csak szórakozást keres a mai fiatalság?

Ray valami tréfás megjegyzést tett arra, hogy semmibe veszem — nyilván arra gondolt, egykori római területen vagyunk — a lex Julia de maritandis ordinibus és a lex Papia-Poppaeiát, melyeket Augusztus császár hozatott, hogy a férfiakat nősülésre kényszerítse. A tréfa kedvéért megjegyzendő, hogy Marcus Papius Mutilus és Quintus Pappaeus Sabinus consulok, akikről ezt a törvényt római szokás szerint elnevezték — agglagények voltak.

Vitatkoztunk, mert nem álltunk egyszerű kérdés előtt és mégis hétköznapi téma volt. Nem is a családalapítás képezte vitánk magját, hanem az ifjúkor örök játéka, a szerelem, a pár keresése, vagy — a partner keresése.

Ray most egyetlen halmocskává csorgatta a tenyerében tartott homokot.

— Nálatok is van ilyen vita? — kérdezte hirtelen.

— Azt hittem nálatok minden más.

Újabb homokot vett s tovább építette a homokgúlákat.

— Ez a kérdés az egész világon ugyanaz, Ray. A szív törvénye örök, a fiatalok nálunk is fiatalok. És mi is megkérdezzük, hogy boldogságot, élvezetet, vagy szórakozást keresnek-e?

- A lány elsímította kezével a homokgúlákat.
- Teddy azt állítja, haszontalanok vagyunk. Mikor fiatal volt, rendesebbek voltak a fiúk és lányok. De én nem hiszem.
- Kicsit zavarban voltam. Azt hittem mérgesen mondta mindezt, de arcán a gödröcskék kedves mosolyról tanúskodtak.
- Karcsú hosszú lábszárú lányok mentek el mellettünk. Valamin hangosan nevettek.
- Divatosak. Most a fiús alakot szeretik — jegyezte meg Ray. Írgység morzsáját éreztem a hangjában.
- A nagy mesterek nem szerették a túl karcsú nőket. Akár Rubenset nézzük, a „Baltimorei Párizs története” mesterének modelljét, a lányt az egyszarvúval, talán még Raffaello Fornarinája sem volt nagyon fiús alak — mondtam, hogy vigasztaljam.
- A lány elővette a könyvet s meggyőződhetett állításom valóságáról.
- Miután újra visszacsúsztatta táskájába a kötetet, megjegyezte:
- Örökké élni fognak.
- Látod Ray, ezért viszonylagos a divat, a viták pedig gyakran ál-problémák körül lángolnak.
- Nem veszed komolyan a fiatalság létkérdéseit — mondta. Szemem sarkából láttam, hogy elégedetlen.
- Komolyabban veszem, mint gondolnád, mert a létkérdésnek nevezett ügy következményeit, terheit a fiatalság sokszor az idősebb generációra hártja.
- Ray festetlen ajkát kedvetlenül lebiggyesztette.
- Most úgy beszélsz, mint Teddy.
- Apád már megszerezte az élettapasztalatot.
- De mi fiatalok élni akarunk! — pattant a hangja.
- Senki sem tiltja, vagy ellenzi Ray, de ne végletek és mértéktelenség jelentsék a fiatalságnak az élnivágást. Egyszer karcsú, egyszer teltkarcsú, egyszer meg — mit tudom én. Az élet nem divat Ray, még a fiatalság sem, mert gyorsan tovastáll.
- Azok a nők a képeken fiatalok maradtak.
- Építs újra homokgúlákat — szakítottam meg a beszélgetést. Ray előbb komolyan rámnézett, aztán megjelentek arcán a bájos gödröcskék, elmosolyodott. Kezét a homokba merítette, apró kupacokba csorgatta tenyeréből a sárga, finom port. Egészen elmerült ebben a lényegében semmittevésben. De nem hallgatott sokáig.
- Mondd, nem tartanak minket a fiúk modellnek? — kérdezte kissé bizonytalanul.
- Ideálja mindenkinek van, Ray. Talán olyan, mint a megfestett freskó, melyen az arc helye üres, míg az igazit meg nem találjuk.
- Óh, hány kedves lány arcot tűntek akkor el a meszelő felelőtlenül azzal, hogy nem az igazi — mondta elgondolkozva.

Este egy pohár vörösbor mellett ültünk. A ciprusok sötétebbek voltak az esti ég fekete bársonyánál, a tenger apró hullámai ezüst szálként csillantak, ha fény sugar esett rájuk. Mögöttük szürkeségbe fakult a római amfiteátrum romja.

A délelőtti beszélgetést folytattuk, híres festők, híres képeiről.

Ray váratlanul nekem szegezte a kérdést:

— Mit gondolsz, a híres női arcképek modelljei mit kaptak a festőktől? Sejtettem hová akar kilyukadni.

— Kérdés, hogy mit adtak a mestereknek a nők, hogy olyan művet alkothattak?

— válaszoltam.

A lány felemelte poharát, de nem ivott. A perem felett nézett rám. Szeme, mint az ametiszt kékje a rubin mellett.

— Miért nem válaszolsz? — faggatott szinte.

—Válaszok, persze, hogy válaszok — nyugtattam meg mosolyogva.

— Tréfálsz — duzzogott.

— A szemed színéről jutott eszembe, kedves Ray . . . Hogy neved? Dehogy. A régi görögök azt tartották, hogy az ametiszt véd a részegség ellen. Mikor felemelted a poharat, a bor színe mellett ametiszt kéknek láttam a szemed. És ezt a hagyományt egy leendő történelemtanárnak igazán illene tudnia.

Ray egyetlen kortyintással lenyelte a bort. A pillantásától nekem lett melegem.

— Tölts — tartotta elém a finomművű talpas kelyhet.

— Raffaello Fornarinája, vagy Leonardo Mona Lisája nézhetett így a festőre, ha vele volt — mondtam.

— Milyen jó lenne az örök fiatalság — szólt mosolyogva.

— Most válaszok a kérdésedre, Ray. Kicsit irónikusan megkérdeztél, mit adtak azok a férfiak a modelljeiknek. Azt, amit most kívántál, halhatatlanságot, örök fiatalságot.

— S mit adnak nekünk a fiúk?

Mosolyognom kellett Ray logikáján. Vajon hány fiatalember szeretné halhatatlannak látni az életében előfordult nőket?

Válasz helyett poharamhoz érintette a magáét. Ittunk egy kortyot. Tünődve szóltam.

— Mégis vannak férfiak, akiknek az emlékezetében halhatatlanok maradnak a lányok, és sokat adnának érte, ha mindig láthatnánk őket. De ezeknek tiszta a lelkiismeretük, s attól tartok, a számuk nem túl nagy.

Ray közelhajolt hozzám. Meleg ujjainak símogatását éreztem csuklómon.

— Akkor nem szégyen gondolatainkat s érzéseinket meztelenül férfinak mutatni, mint egy modell, hiszen van, aki örökké így őriz meg bennünket. Szépnek fiatalnak, Ray.

Boldogságot, élvezetet, vagy csak szórakozást keresnek a fiatalok?

A kérdés nem hagyott-e nyugodni, vagy a modellek? A freskó, mely a nagy Ő-t ábrázolja. Csak az arca helye üres? Aztán változnak az arcvonások, s a meszelő kegyetlenül freccsent végig az előbbin. Jó vastag réteget rak rá, hogy teljesen eltüntesse. S jönnek új és újabb arcok, keményen sercen, lucskol a meszelő és — egyáltalán marad arc? Hiszen mind modellt állt addig, míg arcát a másik szívébe festette, levetkőzött, ki gyorsabban, ki lassabban. Meztelen volt a gondolat, az érzelem, a kívánás, a test. De jött a meszelő és vége.

Így van ez az életben is. A főnök, a személyzetis, a tanár, orvos, hitelező, vámőr, jóakaró, a barát, a bosszúthozó, pillanatnyi szövetséges, újságíró, hivatalnok, a pult alól hiánycikket adogató kereskedő, beosztott, takarítónő, s még ki tudná felsorolni kik előtt vetkőzik a gondolat, szándék, érzelem, szív.

És hol a normális határ a vetkőzőnél és a vetkőztetőnél?

Sokat, nagyon sokat gondolkoztam ezen miután Rayt megismertem.

A vonat kerekei egyhangúan zengték ércdalukat a síneken, s mintha a fémek melódiának szövege lett volna: „Modell vagy, s modelljeid vannak. Vetkőzöl, vetkőztetsz, lemeszelsz másokat s téged is lemeszelnek”.

Szerepe van a modellnek, ha nem is mond szöveget. Csak a szemnek való, tehát inkább fizikai, testi jelenség. Ezért kevesen tudják, hogy a modellnek lelke van, és a megörökítő művésznek is. Minden modell megörökítéséhez a nagy művész odalehelte lelkének egy parányi részét, és akkor örökéletű a mester s a modellje is. Aki nem ad lelket, azt lemeszelik — előbb, vagy utóbb, és más kerül a helyére.

Hónapok teltek el s modellt kutattam, mert néhány kérdésre választ kerestem. Gyengének éreztem magamat a válaszadáshoz.

A kérdés egyszerű és mégis bonyolult. Boldogságot, élevezetet, vagy csak szóra-kozást keres a fiatalság?

Akinek elmeséltem, hogy modellt keresek, nem értett meg. Azt hitte, szimpla vetkőztetésre készülök, pedig a kérdést fel kellett tegyem.

Választ várt, nem hagyott nyugodni.

Gyuri barátom a befutottak közé tartozik. Neki minden nagyszerűen sikerül. Mindig előrelépett, nem ismerkedett meg a kudarccal. Ez rányomja bélyegét a jellemére. Minden ügyében magabiztosan, fölényesen dönt. A siker bizonyos mértékig hatalomtudatot teremt, és ezzel az igények étvágya egyre nő.

Gyurinak kezdett a főváros, az ország szűk lenni. Utazni indult, minél többet, minél messzebbre. Otthon is utazott — öröklakás, lakberendezés, divatos öltözködés, nagyvonalú életmód és nők, gyorsan elérhető célok.

Csupa megvalósult álmom az élete. Prágában a szállodában találkoztunk véletlenül. Vele volt Eda, akit eddig nem ismertem. A szép hölgy néhány udvarias frázis után vásárolni indult. Mi barátok sétálni mentünk. Gyuri beszélt többet. Megszokta, hogy övé legyen a vezérszólam. Óváros tér, lóportorony, Károly-híd, a megszokott útvonal a szépet kedvelő turisták számára.

A Mala Strana téren éreztük, hogy jól esne egy kis pihenés. Beültünk egy kávéházba. A nagy üvegablakon besütött az októberi nap. Sört kértünk, aztán zavartalanul cseveghettünk. Gyurinak szűk volt Prága. Szépek a műemlékek, a sajtáságos gótika remekművei, de hát mi ez nyugat világvárosaihoz mérve.

— A mai ember nagy méretekből gondolkozik. Levegő, felhőkarcolók, autósztrádák, áruházak. Ez kell nekem! — szögezte le Gyuri barátom. — Múzeumok, mint a Louvre, a firenzei képtárak, a bécsi szépművészeti gyűjtemény. Ezt nevezem! De ezek itt? — legyintett.

— Megnézted az itteni képtárat? — kérdeztem.

— Nem járok képtárakba — válaszolt érdesen.

— Már elteltél velük? — csodálkoztam. — Régebben nagyon szeretted. Emlékszel? . . . Egy kézmozdulattal leintett. Felemelte poharát és lehajtotta a sört.

Nem hagytam abba a témát. — Talán Eda? — kérdeztem.

— Nem! — utasított el.

Vállat vontam Új vesszőparipának véltem a nézetét, de a tekintetében zavart láttam. Idegesen gyujtott rá, az öngyujtóval babrált. Láttam, hogy nyilatkozni akar, de nem találja a megfelelő szavakat, inkább fellengzős szövegköntöst keres, amibe apró kudarcait bujtatni szokta.

— Van egy portrém — szólalt meg váratlanul.

Valóban emlékeztem rá, hogy egy lány arcképét említette régebben.

— Szóval ez köt le annyira — tréfáltam. — Így már más kép nem is érdekel.

— Nem, nem! — állított meg. — Gyöngyről készült.

— Aha, szép lány volt.

Mosolyogtam, mert Gyöngyért valósággal rajongott . . . És most Eda? . . . — villant fel bennem az összefüggés. Elég tapintatlanul megkérdeztem:

— Mi van Gyönggyel?

— Dobtam — válaszolt ridegen.

Ujabb sörért intettem a pincérnek. Közben néztük a sárga ital habkoronájának csipkéit a pohár peremén. A pincér letette a félig telt üveget és elsietett asztalunktól.

— Mégis őrzöd a képét? — kérdeztem félhangosan.

Gyuri merészen boltozott márvány homlokán húsos redők hullámozottak. Először vettem észre rajta harminchét évét, mert húsz egynéhány évesként öltözött.

Gondterhelten nézett maga elé.

— Nem tudok tőle szabadulni — szólt csendesen és látszott rajta, hogy igazat mond.

— Az a lány nagyon szeretett téged.

— Már nem érdekel, és mégsem tudok tőle szabadulni.

— A képétől, vagy tőle? — kérdeztem.

Kényelmetlenül fészkelődött a széken.

— Az a kép beszél — súgta szinte.

— Mit csinál? — érdeklődtem gyanakodva.

— Néz és beszél. Ha háttal állok feléje érzem, hogy merően néz . . .

Gyors pillantást vetet arany karórájára, s a poharáért nyúlt.

— Igyuk ki, aztán ebédeljünk, Eda türelmetlen lesz.

Látszott rajta, hogy ideges. A szép nő kelletlenül nézett Gyurira.

— Már megint a kép?

— Az — válaszoltam barátom helyett.

— Le kell akasztani — mondta Eda. Hangjában gúny táncolt.

— Hiába való fáradság — válaszoltam alig titkolt haraggal. — A helye megmarad és ha ezerszer is átfestik a helyét, ha százszor lakást cserél Gyuri, akkor is ott marad az üres helye. — Tudtam, hogy örökre elrontottam Edánál a dolgomat. Sötét szeme harciasan villant. De nem hozzám intézte a nekem szánt szavakat.

— Ajándékozd neki Gyuri, beszélgessen ő vele. Ügyis — tolta előre megvetően alsó ajkát — egyedül van. Ráér.

Gyuri azonban a sült felett csörgette evőeszközét, nem hallotta az ajánlatot.

Elmentem a képért. Még a helyén függött. A szemben levő ablakon keresztül áramlott rá a fény. Leültünk és néztük a portrét.

Mellkép volt. A nyak szabad, a gömbölyű vállak is. Barnás lehellet a fehér bőrszínben. Sötétzöld, erősen kivágott ruha. Majdnem fekete haj. Magas, síma homlok, rajta alig észrevehető két ráncfodrocscsa. Sötét szemöldöke, az orrgyök felé enyhén szélesedő holdsarlót idézte. Kerek arc. Murillo gyerekábrázolásaira emlékeztetett. Kicsiny fülkagylók. A szeme? Kékes-zöldes színű. Hosszú, sűrű, fekete pillák árnyékolják, mintha lassan lehúnyni készülne. Álla gömbölyű. Szép ívű, piciny a szája. Ajkát résnyre nyitja, hogy fogainak hófehér gyöngysora látszik. Lehet tizenhat éves, de lehet huszonhárom. Felnőtt lány? Érett nő? Ki tudja. Jobb keze látszik. Gömbölyű csuklóján nem visel ékszert, tiszta a bőre, s a rásimuló sötét pihék pótolnak minden mesterséges díszet. Puha meleg a kéz formája, vonzó gödröcskék, újhald-sarlói árkolják alá a kerek, hosszú ujjakat.

Tenyerebe simuló, rozsdavörös, nagyszemű szőlőfürtöt tart könnyedén, mintha nem lenne súlya. Könnyű, mint érett fiatalsága, az ember legszebb életkora. Még nem csípte meg az élet dért hirdető, éles szele, még hamvas, édes.

A kép aranybarna háttere, mint érlelő, őszi naplementét követő meleg alkonyat — oly kellemes, hogy az ember meg szeretné állítani az időt, maradjon ez a narancsvörösből lassan egyre barnuló fény.

A kép foglalata, a ráma, órany színű, tompán fénylő.

Az egész remekmű, mely él, bár nem mozdul, de láthatatlanul lélegzik.

Ilyennek láttam — ezért neveztek ugratásképpen nagy idealistának — Gyöngy arcképét.

Gyuri most vegyes érzelmekkel szemlélte. Eda arcáról valami fölényes megvetés nézett lefelé. Valahogyan lefelé nézett a képre és a barátomra is. Két szép nő néma párbaja. Két modell versengése, hogy a férfi szívének ecsetje melyiküket örökítse meg. Levetköztek előtte valódi női mivoltukban. Csak az volt számomra kétséges, milyen arányban érvényesült náluk az érdek és a vonzalom.

Eda mellettem ült, Gyöngy a képről nézett. Vajon leakasztotta volna Eda képét?

— Primitív szépség, intelligencia nélküli homlok — döfte bele a nő megjegyzését a csendbe.

— Nem végzett egyetemet s nem járt külföldön — mondta Gyuri csendesén.

— Igen — nyújtotta Eda gúnyosan a szót. — A barátodat megértem, hogy beleesett a képbe, mert nem ismerte az eredetit, de neked ösztönösen érezned kell, ki való hozzád.

Gyuri elvörösödött. A képre nézett, aztán rám. Gyöngy sorsa fizikai értelemben eldőlt.

Most enyém a kép. Ülök vele szemben és nézem. A magányos ember néha megindul meghatározott cél nélkül. Úgy megy mint az erdei vad a maga birodalmában növénytől-növényig. Szimatol, nézeget, de előtte nagy köd van, s egyre mélyebben hatol bele, hátha talál valamit. Néha egy kicsit fél attól, hogy egyáltalán találjon.

Ilyen érzésekkel néztem a képet. Aztán döntöttem. Vettem a kabátot és elindultam.

Megint hárman vagyunk. A kép, a modell és én. Gyöngy eljött. A modell ül arcképe előtt. Csak a térbeliség és a hang különbözteti meg őket. Lehúnynom a szemem s ha akarom a kép beszél.

Néhány mondatból is kerek lehet egy élet eseménysoara, bár az események csak az idő múlásának perc- és számrovátkái az élet kerek óralapján.

Gyermekkorában keveset szórakozott, serdülő korában nővéreivel sétált. Fiatalabbik nővérevel átszaladtak a forgalmas úttesten, egymás kezét fogva. Nem tanult. Szakmára volt szüksége, hogy önállóan keresse meg a kenyerét, s mire a kérők jelentkeznek, legyen meg a kelengye és a bútor. Mindig sokat dolgozott. Most is igyekszik több munkával, némi többletteresethez jutni. Már nyaralt a Balatonnál. Vannak szép, fzléses ruhái. Persze van teddy-berje, sapkával. Nem ér rá olvasni, de szívesen nézi a televíziót. Udvarlói voltak. Szép lány, megakad rajta a férfiak szeme.

Úgy vettem észre néha egy kicsit modortalan. De hát erről a felnőttek tehetnek elsősorban. Hozzám mindig figyelmes volt. Ha hirtelen akadálya támadt a megbeszélte találkának, előre szólt:

— Már féltém, nem látom. Idejében akartam szólni, hogy nem tudok jönni.

De azért jött. Megvallom, legtöbbször kissé elfogódott voltam vele szemben. Nem sokat olvasott, de tudni akart. Fiatal nő, érdekelte az élet.

Egyszer az életről, annak szépségéről és árnyoldalairól beszélgettünk. Kicsit naív, de nagyon gyakorlati nézetei voltak. A képre mutattam.

— Vigyázz, ne telepedjen homály, vagy árnyék a fényes részekre, mert öreg, ráncos, csúnya lesz az arcod, a szemed pedig . . . szép vagy és fiatal.

Gyöngy felállt megnézte a képet. Odajött, elvette előlem a hamutartót és kiürítette tartalmát a kályhába. Eltette a kávékészletet is, aztán végignyúlt a pamlagon. Álló munkát végzett, ezért szabadidejében szeretett lefeküdni.

— Most már ismersz — szólt. — Mondj valamit magadról.

Elmondtam neki titkos vágyamat.

— Szeretnék egyszer úgy lefeküdni, hogy valaki a karjába vegyen és egy kicsit becézzen. Úgy érzem, ha egyszer így alhatnék, évek fáradtságát pihennem ki egyetlen éjszakán.

Gyöngy intett a fejével s a kezével.

Mikor melléje ültem megfogta a kezemet. Felnéztem a képre, s eszembe jutott a freskó, az arc üresen hagyott helye. Ellenállhatatlan, belső kényszerből beszélni kezdtem.

— Ismered az elfonnyadó koszorú legendáját, Gyöngy?

Tekintetével kérdezett.

— Minden szűz és minden asszony csodálatos virágkoszorút visel. Amikor hazug kezek érintik meg a szűz koszorúját, azonnal elhervad. Az asszonyoké is elhervad, ha illetéktelen férfi nyúl hozzá. De a jogot a csodás koszorú érintéséhez, megadja a szív és erkölcs. Vannak férfiak, akiknek szelíden hajtja oda a lány, az asszony a fejét, hogy a koszorút vegye le. De akkor nem hervadnak el a szép virágok.

Gyöngy sötét pilláinak árnyékából nézett rám. Kékeszöld, sugárzó fény, fekete fényördő titokzatos mélyéből, de nem csalóka lidércfény. Fényes aranycsillogás.

Elgyengültem. Úgy éreztem, magányosságom ködéből végre kiléphetek. S amint mozdultam, hogy a szerelem szívárványos árnyékába borítsam, tekintetem az arcképre esett. Úgy tűnt, hogy a kép tisztán ragyog, Gyöngy mosolyog — lecsip egy szólószemet a fűrről. De én tudtam, ha megteszi, koszorúja menten lehervadna.

Megsímogattam az arcát, s azon a legellentétebb érzelmek küzdöttek. Szerelem, csalódás, várás, boldogság, értetlenség.

— Boldogságot, élvezetet, vagy szórakozást keresel Gyöngy? — kérdeztem halkan.

Ujjai az arcomon maradtak, mintha hirtelen pergő könnyei megvakították volna.

— Csak addig leszel, aki vagy, míg magányos maradsz — súgta.

Lassan felemelkedtem. Kicsit fáj a tudat, hogy nem az ő arca került az üres helyre.

— Fiatal vagy — mondtam, kicsit a saját megnyugtatómra is. A képre mutattam: — Elviszed?

— Nem — tiltakozott. — A tiéd, ugye nem sötét, nem ráncos, nem öreg?

Mosolyognom kellett felnőttes aggodalmaskodásán.

— Ne félj, Gyöngy, a kép szép maradt és nézd, ott a fejedon, hogy illatoznak koszorúd virágai.

Boldogságot, élvezetet, vagy szórakozást keres a fiatalság?

Képeket néztem.

„A Baltimore-i Páristörténet mestere” képét az esztergomi múzeum kincseit.

„Lány az egyszarvúval”. — A szőke lány átöleli az unicornis nyakát. Az egyszarvú szelíden pihen a lány mellett. Nem is tehet mást. Ártatlanságot jelképez. S a fehérbőrű, aranszőke, pirosruhás lány szeretettel nézi és becézi.

Középkori lány boldogságát az ártatlanságban keresi.

Mazolino freskóját csodáltam. A római San Clemente templomban az angyali üdvözlés ábrázolja. Az angyal, csodás zöld színek közt lebeg. Szőke, kezében lilium. Lányarca van.

Egy férfi. Jan van Eyck mester festette. Sapkája világoskék színű. Aranygyűrűt tart a kezében. Arca él. Földi ember. Barna szemének tekintete, homlokán a két ránc a cselekvő életet mutatja, Ember, minden bűnével és erényével. Nincs ártatlansági jelkép körülötte. A gyűrű arany, az arany pedig pénz. És pénzért vásárolni lehet.

A bécsi Szépművészeti Múzeumban láttam Raffaello egyik híres madonnáját. Lefestett királyokat, királynőket, polgárasszonyokat és szeretőket.

Elhangzott kérdés jutott eszembe Velazquez termében, a fakó hajú, duzzadt ajkú, csúnya spanyol Habsburg asszonyok, lányok arcképei előtt.

Mit adott a modell a mesternek? — Pénzt. A királyok, egyházi mecénások pénzét adtak. Mit adott a festő modelljének? — Halhatatlanságot, egyik-másiknak örök fiatalságot. Eddig egyszerű a dolog. Vannak azonban örökéletű női mosolyok s ezeket senki sem fizette meg pénzzel, hanem szívéből adtak egymásnak egy darabkát. Ez kölcsönös volt. A Vatikán Stanzáiban szereplő alakok arcát érdek és pénz juttatta az üres, vakolt falmezőre.

Életünk freskójában viszont hazugságok vannak. Igérjük, hogy a lány arca örökre ottmarad, de lemeszeljük, s másik kerül oda. Pénzért és érdekből ígérnek egyesek kitörölhetetlen arcképet feleségüknek, férjüknek.

Ez a különös arcképfestés fiatal korban kezdődik. Ezért kell megkérdezni, hogy a fiatalság boldogságot, élvezetet, vagy szórakozást keres?

Twist! Twist! — üvöltötték a fiatalok, akik majdnem önkívületben rángatóztak, ugráltak a kis bécsi bár táncparkettjén.

Csöpp nem nézett rám. A vendégeket figyelte. Kicsi, szinte légies alakja, elefántcsontsápadt bőrszíne, nagy sötétbarna szeme volt. Királyi diadémként ragyogott vörös hajkoronája. Szép volt, de az orra körül pajkoskodó néhány szeplőre haragudott. Ujjacskaival a táncdal ritmusát kopogtatta.

— Látod, mennyi öreg nő van itt? — kezdte. — Tele vannak ékszerekkel és micsoda ruhák.

— Nem elég neked, hogy Bécsbe jöhettél? — kérdeztem.

— Élni akarok — jelentette ki határozottan.

— Megteheted.

— De hogyan? — kérdete cinikusan.

Hallgattam.

— Férjhez megyek, lesz két szoba összkomfortos lakásunk, talán kocsit is veszünk. Jönnek a gyerekek és kész.

— Akarsz táncolni? — hívtam, mert tangóba kezdett a jazzband. Kezét nyújtotta, hogy a parketthez vezessem.

— Most mit gondolsz? — kérdeztem.

— Unom az egészet.

Kellemes vallomás.

— Szeretnél csavarogni, Csöpp? Mindig egyedül csavarogni?

— Úgy, mint te? Könnyű neked, magányos vagy.

Vállat vontam.

— Te is élhetsz így. Amellett ez az út vezet a vágyott szép ruhákhoz, értékes ékszerekhez. Elcsavarogni a fiatalságodat, ha nem tetszik a kétszobás jövő.

— Miért nem lehet mindent fiatalon megkapni?

Eszembe jutott, hogy a természet milyen szigorúan bünteti a korai érést. Fanyar a gyümölcs, vagy lefagy. Ezt mondjam a lánynak?

Szótlanul lépkedtünk a zene ritmusára. Csöpp felnézett rám. Szemében kis aggodalom.

— Haragszol? Elrontottam az estédet?

— Nem. Gyere, ülünk vissza.

Belémkarolt míg az asztalunkhoz értünk.

— Csöpp!

— Tessék.

— Nem tudok a kérdésedre válaszolni.

Összevonta a szemöldökét.

— Te nem vágyasz többre?

— Mindenki többre vágyik, ez örök törvény.

— De te nem sietsz.

— Idő előtt semmi sem érik.

Csöpp belátta, hogy nem kap bátorító, vagy igazoló választ. Más tárgyat keresett

— Milyen érzés egy nőre emlékezni, akivel szakítottál?

— Ne hozz zavarba — utasítottam el.

Elégedetten mosolygott, s ez harcra tüzelt.

— Valami megmarad a férfiban minden nőből. Az újat mindig összehasonlítja a régivel. Talán azért lehet modellnek nevezni az első, vagy valamelyik későbbi szerelmet. De nem jó tulajdonságokat keresni. Kételyek lépnek fel, lekiismeretfur-

dalás, amit öngazoló érvekkel szeretnék elintézni, esetleg valamit jóvátenni.

Csöpp vörös hajában megtört villódzó fénysugarak kergetőztek, amint fejét mozdította.

— Akkor igaz az első szerelem — mondta.

— Nem hiszem. Az ideál, a mesebeli királyfi, akinek sok-sok évig keressük az arcát. A férfiak hercegnőjüket keresik s csalóka arcokkal festik tele a szívüket.

Legyintett.

— A férfiak mind szórakozni akarnak.

— Második nekem címzett nevetlenség az este folyamán.

A kezemért nyúlt.

— Nem akartalak megbántani. — kérlelt.

Énekesnő lépett a mikrofon elé. A közönség, különösen fiatalabb része nagy tet-szészajt csapott. Csöpp is tapsolt.

— Látom a nők is szórakozni akarnak — törlesztettem a kölcsönből.

Nevetett.

Kellemes, kicsit gyermekes csengésű hangja volt az énekesnőnek. Lassú, érzé-
kekre ható, agyat bódító, gátlásokat bénító tangó. A fiatalok tánc közben egyre
jobban összesímultak. Kéz a kézben lehúnyt szemmel, összeérő térdek, egymáshoz
szoruló mellek, hasak. Összeérnek az arcok, lassan közelednek a zene hatására az
ajkak, szakadozott suttogások, s itt-ott egymásra tapad a fiatal párok szája. Röpké-
puszi, hosszú, szenvedélyes csók, hogy a kapaszkodó ujjak hegye a szorítástól el-
fehéredett.

Csöpp tágranyílt szemmel nézte a nyilvános helyen szokatlan jelenséget.

— Miért nem lehet mindent fiatalon megkapni? — tettem fel halkán az ő kér-
dését.

— Nem tudom — válaszolt. Arca egyötörtnek látszott.

Ekkor elkiáltotta magát rekedt hangján egy néger énekes. Rossz németiséggel
törte a szöveget. De hallgatósága elragadtatva ünnepelte. New Orleansról szólt a
dala. Visszaültünk asztalunkhoz s Csöpp mohón hajtott fel egy pohár jeges bort.
Erőlködött a mosolygással.

— Sok egyszerre? — kérdeztem halkán.

A néger vad éneklésbe fogott. Csörgött, pattogott, harsogott a hangszer, a rekedt
énekhang még a dob tam-tam ütemeit is túlkiáltotta. A vendégek kiáltoztak, tapsol-
tak, ugráltak.

— Micsoda ruhák, ékszerek — mondtam.

Csöpp lehajtotta a fejét. Könnyekkel küzdött. Ujjaimat mágnesként vonzotta
a vörös haj, hogy csuklóig megmártsam benne a kezemet. Nem haragudott meg.
Már mosolygott.

— Hazakisérlek — ajánlkoztam.

Az utcán hozzámsimult, a magányoshoz, aki a fiataloknak csak kétszobás la-
kást, esetleg kocsit tud ajánlani — aztán jönnek a gyerekek.

Boldogságot, élvezetet, vagy szórakozást keresnek a fiatalok?
És a felnőttek?

Jobbágy Károly versei:

Elmélkedés a becsületről

(„Tanköltemény” diákjaimnak)

Mondhatnád:

Semmi . . . Fogalom . . .

Elvont szó . . .

Szinte meg se látszik.

Jobban fénylik akármilyen lom
születéstől — a pusztulásig.

Azt, hogy **van**.

azt, hogy **létezik**

sokszor csak, aki hordja — érzi,
s ez irányítja tetteit,
előle nincs hová kitérni.

Pedig a test,

a drága hús,

hogyan újjong minden jó falatnak.

„Lopj értem! . . .

— Sújja —

Ölj! . . . Hazudj!

hisz engem vallhatsz csak **magadnak . . .**”

S látszik is:

felvillan a bőr,

remeg a háj

a kényelemben,

az élménnyel telt agy kitör.

fényt habzsol,

hírt fal,

körbe röppen. ’

Mégis,

ezért a „semmiért”

— hogy csak a magaménak tudjam —

— nem másokért, csak önmagamnak! —

hányszor lehulltam,

földre buktam.

S nincs bíró más,

csak önmagam,

ön-hitem, önön pirulásom!

E „rögeszmeért” boldogan

pusztulok,

saját sírom ásom.

Mondhatnád:

Őrületség!

— Lehet . . .

van úgy, hogy az,

mert meg se látszik.

Futhatnék

s a sors betemet,

ő sem élt,

csak a pusztulásig.

Mégis, vallom, hogy:

Érdemes!

— nem másokért csak önmagamnak! —

hörögni:

„Csodálatos ez!”

s látni, ahogy az „okosak”

hullt testem fölött átrohannak.

Budapest, 1965. február 20.

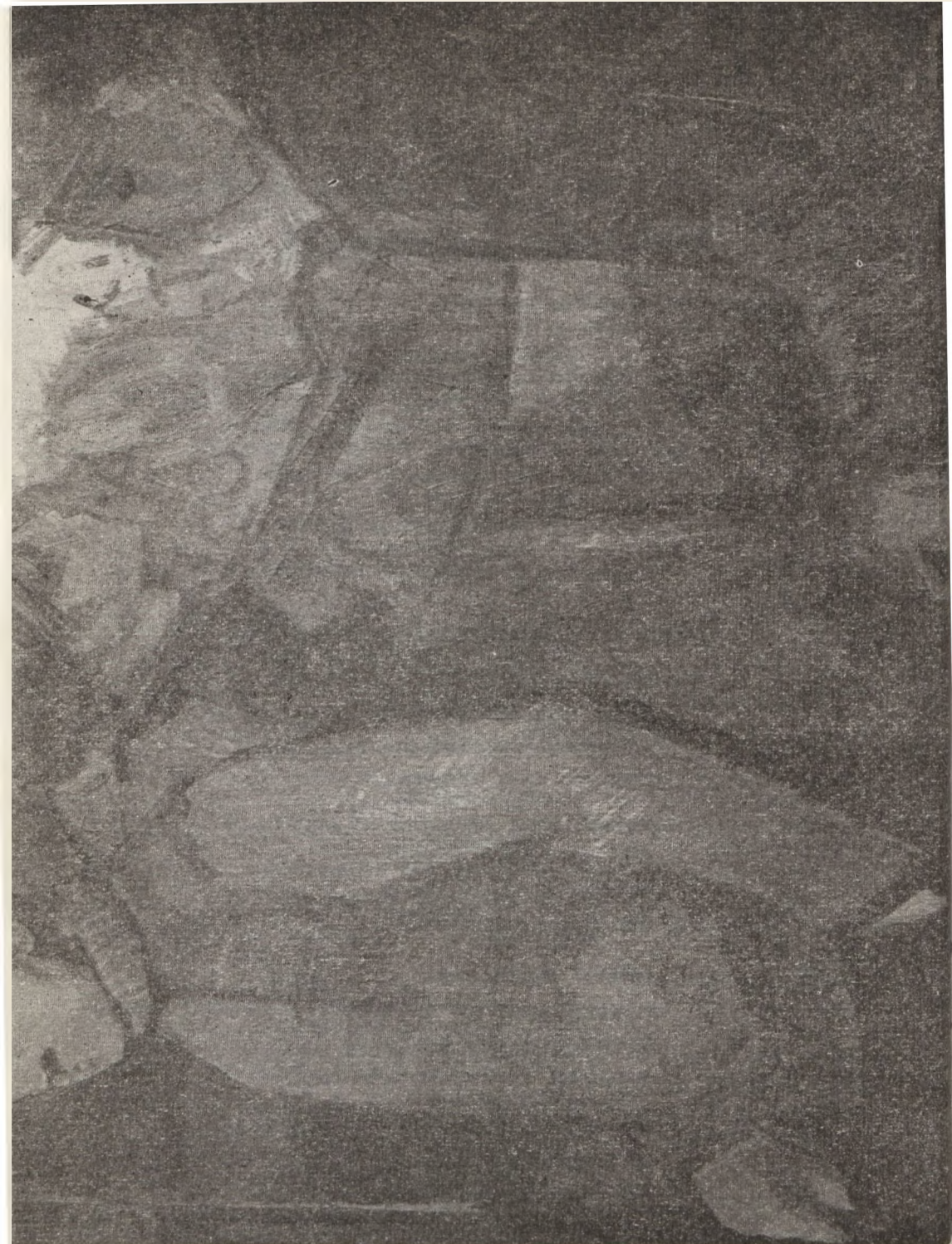
Intés a villamos lépcsőjéről

Mit érez az, ki egyedül
párnák közt, gépkocsiban ül
s merengve nézi, ahogy én
lógok egy hatos lépcsőjén?

Aggódik értem egy kicsit?
Vagy talán rám se hederít?
Mondja-e majd ott, ahova
elér a hangja és szava,

feldúltan dörgi-e: Dehát
elvtársak, nem megy így tovább!
Valamit most már tenni kell
a dolgozók ezreivel!

Nem írigylem a gépkocsit,
de gondolatok ránk kicsit,
s küzdjetek olyan hevesen,
mintha velem csüngnétek itt!

Csanády János versei:

Paraszt halott

Addig éltem, amíg a tavaszi füvek
emlékeimben felütötték fejüket.

Ha néztem a zöldlombos ól alól,
meghitten sorakoztak a rakott fahasábok.

Minden mozdulatom nyomát őrizte a
környezet, az ól, gyümölcsfák ágboga.

Olyan volt az egész udvar, mint én,
hiába parancsnokolt ott egy vén Párka-nő.

Míg a tetőn rugós cica hátát domborgatta,
kényes pofácskával a kutyát morgatta,

erőt öntött, örök erőt belém a föld,
melybe csordult, édes izzadságom ömölt.

És nem tudom, milyen fuldokló szívvel indult
a frontra, kinek nyomán harang kondult,
és meghalt ott — és ő is ölt.

FüTTY szóL

A langyosakat kiköpi az Isten,
fohászodom hát e kis reggelen
hogy a víg inas fütyte megsegítsen,
hogy az se legyen közömbös nekem.

Mert fütyty szól . . . bár örök ősz sompolyog
ökörnyálával, gyümölcseivel,
hűs nyálkájával ellepi az aszfalt
pórusait, mint műanyag az asztalt.

Nincs semmi baj: így nyugtatom magam.
Hisz én is így fütyültem valaha,
s mit is tesz a szegény, ha baja van?
Fütyül, ettől lesz keményebb nyaka.

A fütytyszó megvíasztal ugye-bár
hogy semmi baj, hogy kutyabaj sincs itten,
s megkönnyebbülten mész tovább világ;
a langyosakat kiköpi az Isten.

Medgyesi János:

KATICABOGÁR

Mikor a Szovjetunió megindította első öt éves tervét, a következőket olvastam többek között a Vorwärts-ben, a német kommunista párt nagy napilapjában: arra még nem volt példa a világtörténelem folyamán, hogy a világot szocialista módra terv szerint alakítsák át. Bízunk a terv sikerében, de semmi kétségünk sincs afelett, hogy sok áldozatot fog követelni. Így a napokban értesültünk arról, hogy az urali mélyfúrásokkal kapcsolatban milyen nehézségek árán tudta biztosítani a kormány az utánpótlást, és ez néha — sajnos — elkésett.

Röviden leírom, hogy különösen az expedíció vezetőjét, Leonid Konstantinovicst mi indíthatta erre a veszélyes útra, és hogy néhány munkatársával hogyan teljesítette feladatát.

Az Ural hegység keleti lejtőjén, az őserdő szélén magányos blokkház állt, melyet szakértő kezek durván, de nagyon erősen ácsoltak össze. A nagy szoba félhomályában ketten foglalatoskodtak: Leonid Konstantinovic, harminc év körüli bányamérnök az ablak előtt álló műszerasztalkán egy Marconi-távíróval bajlódott, az idősebb, szakállas Iván Grigojev pedig fát aprított, miközben a kemence tűzére ügyelt, felegyenesedett és így szólt:

— Mérnök elvtárs!

A mérnök elvtárs komor arccal tovább nézegette a készüléket és nem válaszolt.

— Nézze, Leonid Konstantinovic, mit találtam?

— Mit?

— Katicabogarat. Ahogy a tűzre akarom dobni ezt a juharfaágat, szerencséjére látom, hogy szárnyát bontogatja a kis bogár.

Ilyet még nem láttam ebben az időszakban, október elején, mikor mind eltűnt a légy, csak a szúnyog, ez a sátánfajzata csipked még. Azt hittem, gomba vagy micsoda, egyszerűen csak nyitogatja szárnyát. A melegtől ébredt fel itt a tűz közelében. Öregapám, aki 95 éves volt, mikor . . .

— Iván — szakította félbe Leonid.

— Hallom bárin, — akarom mondani mérnök elvtárs.

— Nagyon örülök a katicabogaradnak, de jobban örültem volna annak a nyúlnek, amit elhibáztál. Hány töltényed maradt?

— Őt — válaszolt Iván bűnbánó hangon. De mentségemre legyen mondva: karabéllyal vadat lőni átkozottul nehéz és erős a gyanúm, hogy ez a karabély emberre van idomítva. Nem is orosz gyártmány. Ilyen puskám volt, már ráismerek, mikor 1915-ben az osztrákokat tartóztattuk fel a Sztryj partján. Mérnök elvtárs akár hiszi, akár nem, hiába lőttem, a golyó megkerülte az ellenséget.

— Biztosan nyúlra volt idomítva. A golyó megkerülte az osztrákokat és visszatért hozzád, mint a bumeráng — szólt Leonid. — Akkor is be voltál rúgva.

— Én berúgva? Hát ha már kiosztották a rumot, csak megittam.

— Mennyi vodkád maradt tegnapról?

— Mérnök elvtárs mindig tréfál. Az úgy volt, hogy Vologya megsértette keze-féjét akáctövissel és bármibe fogadok, hogy vérmérgezést kap, ha vodkával átitatott tiszta kapcával be nem kötöm a kezét. Már jön is. — De mit foghatott, mert cipel valamit! —

Az már mesziről kiáltott — borzt fogtam — Néhány perc múlva belépett a házba és büszkén letette a vadat a tűz mellé. — Nem nagyon kövér, de jó a húsa. —

Vologya a polgárháború árvája, egy öreg cipésznél inaskodott nem nagy ambícióval, és mikor Iván közbejárására alkalma nyílt arra, hogy részt vehessen az urali mélyfúrásokon, lecsapott cipőt, sámfát és elbúcsúzott mesterétől.

Leonid felkelt az asztaltól! és megveregette Vologya vállát — derék fiú vagy. Nyúzd meg a borzt, Iván vizet hoz és egy óra múlva kész a vacsora. — Leonid kilépett a ház elé, mély lélegzetet vett és körülnézett. A völgyből felszálló köd fokozatosan eltakarta az öreg Ivánt, aki két vödörrel a forráshoz ment. A fúrótorony vaskapcsait, a gőzgépet és az oldalt felhalmozott vascöveket vékony rozsdaréteg borította és a mozdulatlan, nedves transzmissziós szíj ép oly leverő hatást keltett, mint a téli álomra készülő őserdő halotti csendje. A keleti égboltra már felszállt a barátságtalan sötétedő éj, északon a rejtelmes tajga hallgatott, nyugaton pedig csodálatosan szép rózsaszínű felhő vonult a fekete hegylánc felett. Iván letette a két vödört, a felhőre mutatott és így vélekedett — egy ilyen felhőn ülve fog eljönni az Úr, nagy hatalommal és dicsőséggel, hogy élők és holtak felett ítélkezzék, ámbár Lenin elvtárs szerint a vallás a népnek ópium, — mi a véleménye Leonid Konstantinovics?

— Az a véleményem, hogy nekem ez a felhő sehogyan sem tetszik.

— Iván felhúzta szemöldökét és még szeretett volna valamit kérdezni, de látva a mérnök komor arcát, fogta a két vödört és sietett vele a házba. Vologya ezalatt feldarabolta a borzot és felélesztette a tüzet, mely pattogva, szikrákat szórva ropogott és fantasztikus árnyakat vetett a szoba falára. Iván kezeit dörzsölte a kellemes melegben, szeretettel nézte Vologya kipirult arcát és ragyogó fekete szemét, de szégyellte érzékenykedését és morc arcot vágva bízta a gyereket — ne hagy elaludni a tüzet, fűtsél csak rendesen, közben pedig nézd a rönköket. én az imént katicabogarat találtam egy juharfaágon. Ezt elégetni nagy bajt okoz. Öregapámtól tudom ezt, aki kilencven éves korára még lóra szállt. Hogy ő most katicabogárból vagy másból, de megjövendölte, hogy addig ismeretlen méretű háborúban fogják a népek egymást gyilkolni, az elesettek lelkei pedig még évekig kóborolnak csatatereken nyugtot nem találva. — Iván közben gyakran sandított egy faládjára, melyben a vodka volt elzárva, — elzárva főleg azért, hogy el ne párologjon.

Közben teljesen besötétedett. Iván meggyújtotta a konzervdobozból készült és kenőolajjal működő mécsest, mely inkább füstölt mint világított, aztán leültek a vacsorához.

Utána Leonid törte meg a csendet és így szólt: — Iván, Vologya, munkatársaim — nagyobb bajban vagyunk, mint gondoltam. Élelmiszerünknek néhány nap múlva vége, az utánpótló oszlopnak már tíz nappal ezelőtt kellett volna megérkeznie, és hacsak meg nem feledkeztek rólunk, ezt az oszlopot szerencsétlenség érte és mindennek tetejébe: a szikratávíró elromlott és legkésőbb holnapután itt a hóvihar. Erre Iván: — de vodkánk még van, ahogy láttam, — még jócskán van belőle. Leonid önkénytelenül elmosolyodott — és mit szólnak majd, ha berúgva érkezel a másvilágra? Az ötlet nem is rossz. —

— Én nekem — folytatta Iván, — az a véleményem, hogy egyáltalában nem csoda, ha Moszkvában megfeledkeztek rólunk .

Túl sokan járkáltak ott, hónaljukban egy nyaláb irka-firka, az egyik ajtón ki, a másikon be. Az a fiatal szemüveges, aki a horoso-ból mindig kihagyta az r-t, úgy beszélt az őserdőről, mintha saját öregapja lett volna a gorillakirály, aztán az ártézi kutakról lotyogott, pedig nem értett hozzá.

Megfigyeltem én azt jól. Kár, hogy mérnök elvtárs mindent, de mindent ráhagyott. Arra se ügyelt, hogy mit írt alá. Megtartották ígéretüket? Igérték munkást, küldtek is, de egy sem felelt meg. A gépek egy havi késéssel érkeztek, az élelmiszer-oszlop lemaradt, legalább lőszerünk lenne. A legfontosabb, — mondta Leonid, — hogy elvégezzük a ránk bízott munkát.

Hallgattak. Iván maga elé bámult a tűzbe, aztán remegni, vonaglani kezdett a szakálla és harsány, jóízű nevetésbe tört ki. Még a könnye is csurgott. Leonid aggódva figyelte, Vologya pedig a száját tátotta, kétkedő arccal, de ugrásra készen.

— Én vagyok Sztenyka Razin, nyögte ki az öreg Iván, de csak nevetett.

— Az eszed tisztul? Hogy volnál te Sztenyka Razin?

Az úgy volt, magyarázta Iván, hogy eszembe jutott a menyasszonyom Tanja.

— És az olyan nevetni való volt?

— Egyszer farsangkor, elvittem Tanját táncolni. Gyönyörű lány volt, mesésen táncolt. Éjfél tájban, mikor már jócskán ittunk és egymás mellett ülünk, azt mondja nekem Tanja:

— Iván szeretsz-e nagyon?

— Mondom neki, hogyne, persze.

— Ha úgy adódnék, hogy egyetlen napod marad az életből, mit tennél értem?

— Hát mondom, felöltöznék bárónak, bemennék a cári ékszerészhez: no csak szolgám, add ide azt a Kohinort, vagy Brazília csillagát és a legszebb gyöngyöt.

— Nem lenne pénzed?

— Fizetnék csekkel.

— Aztán?

— Bemennék a gyárba és lekennék egyet az igazgatónak, aki elbocsátott. Utána pedig elmesélném az egészet a rendőrkapitánynak, de avval, hogy én vagyok a Sztenyka Razin.

— Most pedig: — Tanja ugyan nincs már, azt más vette feleségül, de ha eljön ez az egyetlen nap, nem kell bárónak öltöznöm. Bukfencet vetek a hóban és kinyújtom a nyelvemet a farkasokra. Vologya egy ideig osztotta Iván jókedvét, de erre nem tudott mit vélni.

Abban állapotok meg, hogy csak kerüljenek egyszer vissza Moszkvába: Iván elmege a minisztériumba és megmondja a véleményét, különösen annak a szemüveges kisbajuszúnak, aki olyan furcsán ejtette ki az r-t.

Leonid gépészmérnöki tanulmányai befejezése után a Putyilov gyárban dolgozott és fiatal házas volt, mikor kitört az első világháború. Mindjárt a frontra került, mégpedig azért, mert szót emelt néhány munkása érdekében. Jó szakmunkás volt mindegyik, de egyszersmind élharcosa a haladó mozgalomnak és ezt Leonid nem tudta. Ha ugyan tudta volna, akkor is ellenezte volna elbocsátásukat, mert ettől a mozgalomtól várta ő is a nagy változást. Szerelemből nősült. Egy elszegényedett nemes család egyetlen lányát, Verát vette feleségül, akinek bájos modora, szépsége és műveltsége élénk ellentétben állt az ő meg nem alkuvó, robbanó természetével. Imádták egymást és Leonidnak gyakran az volt az érzése, hogy ennyi boldogságra nem méltó, hogy ezért még keservesen meg kell fizetnie. Meg is fizetett, mert az elsők között keveredett harcba a németekkel, és az első hetek sikerei után csak csodával határosan menekült ki a mazuri tavak borzalmas csapdájából. A könny, vér és sár tengerében Vera leveleiből merített életerőt és a háború folyamán angyallá idealizálta szeretett feleségét, aki napról-napra kevésbé hasonlított a földön járó Verához. Az összeomlás őt is lesújtotta és főleg az bántotta, hogy annyi barátja és honfitársa hiába áldozta életét, azért annál inkább sietett haza. Moszkvát hó borította, az utcákon sápadt, szomorú és hisztériás népek tolongtak, lézengtek, vártak valamire. Az alacsonyan szálló felhők alatt rengeteg fekete madár keringett, — talán varjú, és Leonid nem emlékezett arra, hogy a béke napjaiban, nagyon régen, valaha is látott volna varjút a város felett. Dobogó szívvel lépett otthonába és felcségtet egy diák karjaiban találta. Nyurga, szőke ifjú volt, aki magára kapkodta ruháját és vert kutya módjára elszomolygott. Hiszen le is lőhetne volna, de már nem volt tölténye. Leonid, mint az eszelős, csak nézett arra a nőre, aki sírt, könnyörgött és jajgatott, soványan és félelemtől tágult szemekkel. Ez tehát a szíve bálványa, az ő Verája. — Most mit teszel velem? — kérdezte zokogva és mivel nem kapott választ, szóáraddal folytatta: minek csinálták ezt a háborút, ő nem rossz, éhezett — igen, éhezett és ez a diák szerzett neki ételmeget. Most ne dobja el magától, könnyörüljön rajta, ezentúl mindig hú lesz és még sok mindent sorolt fel, amit ilyenkor mondani szokás. Leonid szótlan maradt. Aztán vállára dobta hátizsákját és távozott egykori otthonából. Vera még a nyitott ablakból is hívta, kérlelte, és mikor Leonid befordult egy mellékutcába, akkor látta őt utoljára.

Nagyon ritka, hogy egy emberi szív megszakad bánatában, sőt amikor csapás éri és olyan veszteség, amit soha senki és semmi nem pótolhat többé, mintha a lélek kárörvendezne a szív vergődésén: ugyan most mi lesz? Az, hogy Leonidnak az évek folyamán más nővel is volt viszonya, még csak eszébe sem jutott — igaz, hogy azokat nem szerette. Talán hiba volt, hogy Verát kényeztette, hogy teljesítette minden óhaját, hogy más nővel nem törődött. Dehát Vera is hozott érte áldozatot és az a sok levél, amit megírt. És akkor ez az angyalarcú babyloni szajha odadobja magát egy senkinek! Pedig Vera nem volt babyloni szajha és nem érzékiségből esett el: jó volt és felületes, erős és gyenge, bűnbánó és feledékeny, de ha vétkéért Isten meg is bocsátott neki, férje nem. — Most, hogy bálványképe leomlott, Leonid olyan ürt érzett magában, mely elszédítette. Megpróbálkozott az alkohollal és más nőkkel,

de mámorában is csak arra eszmélt rá, hogy Verának tesz szemrehányást: miért csaltál meg és igaza volt. Verának nem kellett volna őt megcsálnia.

Teltek a napok és Leonid kiégett szívvel, cél és remény nélkül úgy élt, ahogy tudott, mindig a szakadék és a gyalázat szélén. Egy nap aztán azt mondta magának: hát jó, ennek aztán vége legyen! Ha én nem kellettem egy nőnek és a többi nő nem kell nekem, próbáljuk talán másvalamivel, például gyűlölettel. Gyűlöletből mi mindent nem követtek már el? Bekapcsolódott a polgárháborúba annak döntő szakaszában és mivel a haladásért harcolt, szívvel-lélekkel, megtalálta önmegbecsülését, önérzetét és lelki nyugalmát. Beosztottjai imádták, felettesei becsülték és így gyűlöletre sem volt szüksége. Amíg a frontokat járta, parancsnokai fejcsóválására olyan vállalkozásokat hajtott végre, hogy azt hitték, keresi a halált. Pedig nem kereste, igaz, hogy nem is kerülte. De mikor véget ért a polgárháború, néla annyira elővette a harci zaj nosztalgiaja, a kockázat kísértése, mindent feltenni egy lapra, és a lapot kijátszani, hogy örvénylett a lelke. Az úr csak megmaradt. Az ország felépítéséhez fémeke volt szükség és többek között az Ural hegységbe is terveztek egy mélyfúrási expedíciót, melyre azonban nem akadt vállalkozó mérnök, mert „nagyon messze esik... Honnan esik messze? — kérdezte Leonid és elvállalta a terv végrehajtását. Magával vitte Ivánt, akit a gyárból ismert, az hozta Vologyát, aki cipészmasterétől menekült. Iván, mint elsőrendű szakember megbírkózott három ember munkájával, de ha vodkához jutott, szünetelt, a rendelkezésre álló vodkával egyenes arányban. Még két munkatársat adott: egy női szabót, aki az első állomáson lelépett és egy állótóltagos gépmestert, aki bámulatos ügyességgel rontott el mindent, ami kezébe került, a többi majd Dmitrevka állomáson csatlakozik az expedícióhoz. Amikor egy havi késéssel megkezdték a munkát, a nyár vége felé járt. Leonid el volt készülve, hogy elhasznált gépekkel, többnyire hozzá nem értő munkásokkal, nehéz terepen óriási munkát kell végeznie, de ennyi nehézséget nem várt. Olyan munkairamot diktált dolgozóinak, amilyenről ezek nem is álmodtak: rabszolgahajcsárnak, ördögnek nevezték és egyik a másik után hagyta ott a munkahelyet, inkább vállalva azt a kockázatot, hogy éhen hal az őserdőben, vagy felfalják a farkasok. Mikor a munkát befejezték, hárman maradtak: Leonid, Iván és Vologya. Még szerencse, hogy kevesen maradtak, mert ijesztően fogyott az élelem. Akkor nyilvánult meg Iván lelki nagysága. — Ő — azt mondta, — világléteiben felebarátait szerette legjobban, volt ugyan egy kuttyája, azt még azoknál is jobban szerette és most lemond fél élelmiszeradagjáról, vodka fejében persze.

Leonid napról-napra kérte szikratávíróján az utánpótló oszlop siettetését de ez a készülék négy nappal ezelőtt felmondta a szolgálatot. A várható hóviharra gondolni sem akart.

A hóvihar éjfél tájban jött meg. Még mielőtt zizegett zúgott és mennydörgött volna, dermesztő, csontvelőig hatoló hideg ébresztette fel a három alvót és csak valamivel később hallottak egy tompa puffanást, mely a házat is megrázta. A kémény dőlt el és azon volt az antenna. — Nekünk befellegzett — ordította Leonid, mert a zúgó vihar csaknem megsüketítette őket, de főleg behavazott, válaszolta ugyancsak ordítva Iván, mert a ledőlő kémény nyílásán betóduló hó egy-kettőre eloltotta a tüzet és megtöltötte volna a szobát, ha nem sikerül eltömniök a kéménynyílást. Néhány óra múlva mintha szelídült volna a vihar és a dermesztő hideg is engedett.

— Elállt a vihar, örvendezett Vologya, — nemsokára meggyújthatjuk a tüzet.

De Iván elvette a jókedvét: a vihar nem állt el, hanem betemetett bennünket. Most egy dolog a fontos: összehúzni magunkat, mint a vakond és aludni, különben megfagyunk.

Mire harmadik napra elállt a vihar, már nem volt egy harapásnyi élelmük és különösen Vologya gyengült le. Nagynehezen kiszabadították magukat a sötétségből és egy vakítóan ragyogó hósvatagban találták magukat.

— Miféle nyom ez? — kérdezte Iván. — Rengeteg nyom. Egy őz kimentene bennünket a bajból.

— Hozd csak rendbe a szobát — szólt neki Leonid, ezalatt Vologyával felszerellem az antennát arra a két ledöntött fára, okosabbat nem is tehetett volna a vihar, mint ilyen szögben ledönteni azt a két fenyőt. Most a Marconi vagy működik, vagy nem. Mire elkészültek, a csonka kéményből füst szállt fel. Visszasiettek a házba és látták, hogy Iván egy falra erősített kazáni szent Szűz képe előtt keresztet vet és imádkozik. A kép alatt a konzervdobozból készült örökmécses égett. Akkor Iván megfordult, szembenézett Leoniddal és így szólt:

— Mérnök elvtárs, ugye bátor embernek ismer?

— Annak ismerlek.

— És gondolja, hogy innen hazakerülünk?

— Szeretném remélni.

— Én nem remélem. Nem mintha a szállítóoszlop hóval és viharral szembe-szállva még ide nem érhetne — idejében.

— Lelkem mélyén azt ságja egy hang, órad lejárt. A kazáni Szűz Mária képét sem azért helyeztem a sarokba és alája az örökmécses, hogy meghosszabbítsa az életemet: eleget éltem. De így tett apám; így tett öreg- és dédapám. Jó forradalmár voltam, bízom győzelmében, de úgy halok meg, mint őseim.

Most mégegyszer megpróbálkozom a vadászattal.

Már sötétedett, mikor Iván vállára akasztott karabéllyal tántorogva hazaván-szorgott. Több nyomot látott a hóban, de csak nem mutatkozott sem őz, sem nyúl. Ellenben északon, a láthatár peremén több pont mozgott, egyre több és nagyobb pont. Mikor aztán Iván üvöltést is hallott, nagyon igyekezett haza.

A szobában csend volt. Vologya fekhelyén szendergett, Leonid a Marconi készülék fölé hajolt. Egyszerre felkiáltott: — itt jelentkeznek. — üzennek. Az üzenet így szólt: útban vagyunk, tíz nap múlva oda érünk, tartsátok magatokat.

Akkor mintha az élet is kialudt volna Leonid szemében, majd ökölbe szorult a keze és rácsapott a Marconi-távíróra, hogy az elcsörömpölt a sarokba, ahol az örökmécses füstölögve égett. Az örökmécses élt legtovább. Az is elaludt és mikor a mentőoszlop megérkezett és elűzte a blokkház körül sompolygó farkascordát, a blokkház csak néma maradt.

id. SZABÓ ISTVÁN: Paraszt

Vincze György: **Kemény Erzsébet versei:**

Tavaszi búcsúzás

Nézlek, amint elmenni készülsz . . .

Tavaszi van és a virágok illatától szédült
darazsak donganak a fejünk felett
palántáink napfénytől részegek
s az átmelegedett
rögön víg hangya siet.

A kőkádban a vizet
zöld kristálytömbbé lényegíti a fény.
Minden udvar most óriás edény
pezsegve gyöngyözik benne az élte.
Orgonaszagtól csorduló mézes
lila lánggal égnek
a kerítések.

Nézlek, amint elmenni készülsz
a kezdődő tavaszban.
a barack rémült virágai
hajadba hullanak lassan . . .

T Ű Z

Tűz, te izzó, te legszebb
ezer éhes pórusomon át
testembe eresztlek,
szájamba veszek,
szemem fáradt tükre fényedért reszket.

Tűz, te legszebb, tündöklő gyönyör
tárt kapuimon ömölj a mélybe,
gyűljön rózsássá tőled
testem ében edénye.
Véremet rohanó árrá hevítsd,
tüdőmet víg munkára kényszerítsd.
Fürge híd légy a tett
és a gondolat között
s csontjaim fődött csatornáiban
sugározd be az érzékeny velőt.
Medencéim széles pilléreibe,
lábam finom boltozatába
te add az erőt
és arcom sötét sejtekből szőtt
építőanyagát salaktalanná te égesd.

Idegeimbe bújva, rubin szemekkel
az élet minden rútságában lásd meg a szépet.

Tűz én áldva áldalak téged!

Szívem legrejtettebb barlangjaiban
gyűlj ki, lobbanj az ájult, béna falakra,
izzó öledből szikrák robbanó csokra
mámoros erénykozmoszokra bomoljon szét.
Agyamnak merész tekervényeiben s
gerincemen át az ujjam hegyéig
e titkos huzalokon
a jóság vakító mikrobáit hömpölygesd végig.

Tűz, te a mélyből felzsivalgó fényfolyam
élj itt, fúsd be földünknek holt erezetét
s a szeretet élő baktériumaira osztódva
termékenyítsd meg
a világ gyűlölet mérgetől beteg
embereinek szívét.

Vincze György:

Szatírák és humoreszkek

ÉN IS ÚJÍTOK

Történelmünk során sokféle újítómozgalmat találhatunk, amelynek célja mindig szebbé, jobbra tenni valakinek az életét.

A nyelvújító-mozgalom, amely a nyelv reformját jelentette, szebbé tette a beszédet, mert mondjuk a durva hangzású fenyőfa helyett, lágy csengésű fönőfát mondtak őseink.

A pénzüjítő mozgalom pedig nemzetközi botrányt jelentett. Ugyanis néhai Horthy Miklós idejében Zadravecz püspök többedmagával hamisította a frankot. Lehet, hogy ez Istennek tetsző cselekedet volt, de a franciáknak nem.

A következő újítómozgalom az újítómozgalom volt. Az volt a lényege, hogy mindenki újítsa és ilyen módon az újítási felelős pedig teljesítse az újítási tervet. Ennek az újítómozgalomnak az időszakában került a kilíncs az ablak külső felére, a parkett a plafonra, a plafon a parkettra és a fürdőszoba a lépcsőházba. Továbbá ekkor profilrozta el magát az ipar olyan borotvapengék gyártására, amelyekkel lehetett szájharmónikázni, „kinn a bárány — bent a farkas”-t játszani, csak borotválkozni nem. Aztán újabb újítás segítségével ezeket a borotvapengéket újra éleszték és akkor már tompa lett a szájharmónikázáshoz. Olyan görgőscsapágyat is konstruáltak ekkor legjobb újítóink, amely mellett, hogy hét nyelven beszélt, nem akart görögni. Ekkor vezettük be újításként a bevezetést és ennek segítségével már könnyen sikerült bevezetnünk a mezőgazdaságban is az újításokat. Az egyik ilyen újítás a gumipitypang termesztése volt. Igaz, nem nőtt meg, no de nagy ország: nagy pitypang, kicsi ország: kicsi pitypang . . . Szintetikus eljárással sikerült megoldanunk hazai búzaszalmából — némi tatai importkártrány hozzáadásával — az egri bikavér előállítását, mondva, hogy a búzaszalmának a legmagasabb a szesztartalma, árnyékban eléri a tizennégy fokot.

Ezt követte az az újítómozgalom, amelynek keretében felújították a hagyományos szőlővidékeket és az egri bikavér kilépett a szántóföldi kalászosok családjából. Ennek az újítómozgalomnak az idejére esett, hogy a bevált gumitalpú papucsot felváltotta a bőrtalpú cipő, noha a papucs igen jó, ha nincs más. Számptalan újítással párhuzamosan a háztartási szén helyett megjelent a közönséges szénből lévő szén, amely azonban még ma sem tökéletes, mert nem maradt úgy a tűzön, ahogy ráteszik hanem el is ég.

Napjaink újítómozgalma főleg a vendéglátóiparban számottevő. A „Késdobáló”-hoz címzett italboltban — a KÁROMKODNI TILOS tábla, KÁROMKODNI HATÓSÁGILAG TILOS-ra reformálásával — kisvendéglővé változik. Így már nemcsak a járó alkoholisták eléghethetik ki igényüket, hanem a fekvők is, mert a kisvendéglőben bármikor befeküdhetnek az asztal alá.

Végigtekintve nemzetünk gazdag újítási történelmén, megszegyenülten álltam önmagam előtt és elkaptam az ellenállhatatlan vágy, hogy én is újítsak.

Kezdem talán a prémium igazságos elosztásának reformjával. Ez elég szűz terület, hiszen a szakirodalom is csupán 123 777 formát tart nyilván. Én megújítom ezt a 123 777-et. Minden valószínűség szerint a 123 778. forma tökéletes lesz.

Nagyon hajt az alkotásvágy.

Fizetik.

EZ A KÉRDES

A dolog látszólag egyszerű, azonban a valóságban rendkívül bonyolult. És ezzel kezdődik a dilemma: ki legyen a regény hőse? — ez a kérdés gátol hónapok óta, az üzemi tolvajokról szóló művem megkezdésében.

Adva van egy igazgató és adva van egy kis jelentéktelen ember.

Az igazgató tizennyolc millióért konstruált egy bukfencvető gépet. Aztán kiderült, hogy felesleges, mert az apró gyerekek is — kivéve néhány elvetemült, konzervatív kölyköt — bukfenc helyett szívesebben twistelnek. Most ott áll a bukfencvető a gyárudvaron és eszi a korozzió, amit népiesen rozsdának hívnak. Tehát világos, hogy a bukfencvető gép ésszerűtlen masina. Azonban a kezdet kezdetén az igazgató úgy tüntette fel, hogy ésszerű s ezért a kezdet kezdetén fel is vett harmincezer forint ésszerűsítési pénzt. (Ha adópengőben kapta volna meg ezt a harmincezret az igazgató, akkor nem lenne dilemmám, de ő mai forintban vette fel.) Ilyen módon 18 millió 30 ezer forintban van a bukfencvető s hogy rozsdá ne szedje ízekre, ezért bizonyos karbantartási költségek is felmerülnek.

De nevezhetjük-e ezt a cselekedetet üzemi tolvajlásnak? Ebben nem vagyok biztos, az igazgató nem vitte haza a bukfencvetőt, hiszen ott áll a gyár udvarán. Továbbá, az igazgatót se le nem csukták, se elő nem léptették, tehát bizonyosan igazságtalan a gyanúm.

Ellenben itt van Pemete Ferkó — a másik hős jelöltem, a jelentéktelen ember, nála már sokkal kézenfekvőbb a helyzet. Ő tipikus üzemi tolvaj, mert két hónappal ezelőtt — mint utólag bevallotta —, elloptott egy csavarhúzó. Azért vallotta be utólag, mert a minap helyezték csak üzembe azt a motozógépet, amelyet négymillió devizaforintért vettek nyugaton. Ekkor bukott le ez a kis stílus Pemete két ácskapoccsal, amelyet overálljába rejtve akart hazavinni. A tények hatása alatt azt is bevallotta, hogy a csavarhúzóval és a két ácskapoccsal meg akarta otthon kezdeni a babakocsi szériagyártását.

Az eset világos: Pemete összesen 20 forint értéket lopott, tehát gazdasági kártévő. Nem egyszerűen megtévedt ember, hanem visszaeső bűnös.

Igy érthető, hogy Pemete ügyét napokon belül megtárgyalták széles nyilvánosság előtt, a szerelőcsarnok végében, ahol a bukfencvető gép állt. A vád képviselője felállt a bukfencvetőre és Pemete fejére olvasta a csavarhúzó és a két ácskapoccsot.

A vádat személyesen az igazgató képviselte.

Ez tehát a dilemmám: ki legyen a regényem hőse?

ULTI ÉS HAJDINA

A fiatal vegyész, amikor belépett az igazgató szobájába, harsány üvöltés fogadta: „Pérez az ablakban!” Aztán sokáig várt, de senki nem szólt hozzá.

A szoba falán jelmondatok sorakoztak. A főfalon ez állt: „Minden kijátszott ulti csapás az imperializmusra.” Másutt: „Madarat tolláról, embert rebetlijéről . . .” „Jobb ma egy passz, mint holnap egy elvesztett negyvenszáz.”

Hosszú várakozás után az jutott eszébe a vegyésznek, hogy alighanem eltévedt: nem a hajdina termelő gazdasághoz, hanem az ulti termelő vállalathoz jött. Amint ki akart fordulni az ajtón, egy kisüsti szilvában áztatott hang utána szólt:

— Kik keres?

— A hajdina termelő gazdaságot.

— Akkor jó helyen jár. Mutatkozzunk be röviden. Nincs időm végigmondani a nevemet, mert látja, már leosztották a lapot. H. T. igazgató vagyok, Most pedig üljön le negyediknek . . .

— De én nem tudok ultizni . . .

— Micsoda?! — szörnyülködött az igazgató. — Hát akkor távozzon, majd beszélgetünk.

A titkárnő azt tanácsolta a fiatal vegyésznek, hogy csak akkor maradjon itt, ha nem szereti a családját. A fiatal vegyész ennek ellenére maradt. Félév múlva ismét összetalálkozott az igazgatóval.

— Remélem már tud ultizni? — mondta H. T.

— Nem tudok . . . — válaszolta a vegyész.

— Hát akkor mit csinál maga egész nap?

— Most éppen a hajdina fluktuációs, alkáli . . .

— Ne folytassa! — vágott szavába az igazgató. — Ha megtanul ultizni, akkor jelentkezzen.

A fiatal vegyész egy év múlva kikísérletezte a dupla hozamú hajdinát. Ekkor találkozott ismét az igazgatóval.

— Remélem már megtanult ultizni? — kérdezte H. T.

— Nem — válaszolta a vegyész.

— Sajnálom! Éppen most rendezzük a fizetéseket. Ezek szerint magát ki kell hagynunk.

Újabb félév elteltével megint összetalálkozott a vegyész az igazgatóval.

— Már kerestem magát — dörögte az ultikirály. — Csak soha nem lehet megtalálni, mert állandóan a laboratóriumában kuksol . . . Na, megtanult végre ultizni?

— Nem! — válaszolta a vegyész.

— Szóval szabotál! — csattant fel az igazgató. — Nézze azt még elnézi az ember, ha valaki nem tud ultizni, de ha az illetőben még a szándék sincs meg, az már sok.

— Igazgató elvtárs, közben én kikísérleteztem a . . .

— Tudom, maga mindig ezekkel jön.

— Valóban, igazgató elvtárs. A múltkor itt volt nálam Merlyn professzor az angol biológia atyja . . .

— Jó, hogy említi! Nézze, én nem vagyok bizalmatlan, de jobb, ha nem fogad a gazdaság területén ilyen vén jampeceket, mint ez a Merlyn. Ultizni bezzeg az sem tud! — Ezzel otthagytá.

Félév után a vegyész kereste fel az igazgatót.

— Na, látom jó úton halad — mondta szórakozottan az igazgató, miközben felszedte a leosztott kártyalapokat. — Idenézzen! Ha bejött volna ennek az ásza, akkor terített durkmarsot mondhatnák . . . Így csak passz!

— Igazgató elvtárs, szükség lenne egy kályhára, mert . . .

— Ne marhaskodjon! — szakította félbe az igazgató.

— Igazgató elvtárs, megfagynak a . . .

— A parti nálam! — kiáltott fel az igazgató, majd csillapultan mondta. — Még maga miatt vesztek! Pedig akkor megnézheti magát! Különben nincs kályha. Az utolsót is odaigértem már a portás anyósának, mert korán keltek a csirkék. Segíteni kell, nehogy tüdőcsúcshurutot kapjanak szegény jószágok.

A következő félévben a fiatal vegyészt rendes tagjává választotta az Akadémia. Amikor ezt közölte az igazgatóval, az így válaszolt:

— Örülök, hogy rendes tagnak választották, szeretem a tiszta dolgokat.

Hamarosan meghívta a fiatal vegyészt az Akadémia, hogy tartson előadást a hazai és a világ minden tájáról összesereglett tudósok számára arról, hogyan sikerült egy hold földön tizenhat mázsa helyett nyolcszáz mázsa hajdinát termelni. Az igazgatónak is küldtek egy meghívót . . . De az, csak hosszú kérések után állt kötélnek, — mondva, hogy éppen akkor hívják ilyesmire, amikor nyeresre áll.

Végül is együtt utaztak Budapestre. Az Akadémián rendezték meg a tudományos ülést. A fiatal vegyész délelőtt megtartotta a nagy érdeklődéssel kísért előadását. Délután pedig ünnepség keretében kitüntették az igazgatót a „Hajdinatermelők Érdemrendjének” első fokozatával.

Körvonalalan

Átka vagyok én önmagamnak
s hiába elemeznek meg kutatnak
csak cselekedhetek
nem magyarázkodom

Utasok idegenek
megfontolt zavargók
ismerősök polgárok
oda- és visszaköszönők
télikabátosok
bakancsos hajnali munkások
anyókák iparosok
orvosok rossz tanárok
barátoknak—hitt
nem—barátok
pöffeszkedők lekezelők
átlátszó demagógok
plagizálók
díjazott utánzók

mit kérdezettek engem
mit faggattok engem
minek oktattok engem
mért zártok ki engem
mért zártok be engem magamba

Ráléptem utamra:
tettek elültetett
csemetéivel
jelöltem magamnak
hogy visszataláljak
s hogy lássak
burjánzó
és felnőtt fákat
mert így akarok lenni
ember és magyar
munkása népemnek
s századornak

Vagyok: tehát én megmutatni
így tudom magam
második meg satöbbi
jelzésrendszerekkel:
kigyullad lángralobban
a gondolat

sistereg s szalad
áramként ujjaimba
nem műanyagba
burkolt idegeim
feszes vezetőkein:
felkattintja a Cselekvés
villanykörtéjét
érlelő tenyeremben
s kattan a Befejezés

Aztán néha abba kell hagyni
mert viharzók a zónák
és olyan nagy a Terhelés

Konzerválom holnapra majd
megőrzöm szépen önmagam
s a begyakorlás mechanizmusá
a nem-ismerés izgalmas
jövendőibe süpped még
teljesen körvonaltalan

Csak vagyok de megmutatni így
csak így tudom magam
a formával és a tartalommal
a mikénttel s a hogyannal
a simával meg az érdesebbel
s a céllal mit vállal
a nyelvem meg nyakam
mely összeköti fejem a törzszel
s tudatos-magamba bekapcsol
sok öntudatlan-reflektikus
mozgást szövet meg állomást

Horog vagyok én önmagamban
fogó csapda meg hurok
kihúzhatatlan fönnakadtam
hurcoljuk egymást: okozat s az ok
S innen van az hogy az vagyok
aki így vagyok

Aztán az évek gyűjtött
lassú terhe robban
habzó és forrongó helyét
feloldja majd a víz s a nap
s mégis-kibomló körvonaltalanban
műveket szül az akarat
Csak nyugodtan hagyjanak

Tomboljon csak

A vágynélküliek seregébe
soha nem állhatok
hogy megtagadjam magam

Eszme van:
csak meg kell szelíden
emésztenuk

Jobbat-akarásunk
elégedetlenségünk
vitt előre mindig mióta
több-százezer éve itt vagyunk

Fogadjatok el
itt vagyunk:
ifjúság

A mérsékelt forradalmiság
engem nem takar be
vásott köntösével
mert a céloom
a forradalmi emberség
s eszerint élesítem
mindig arcomat

Megbotránkoztatunk

Minden hiába: mások vagyunk
egymás között élünk
a kéz a kéz felé nyúl
és minden kézfogás
szigorú kötél:
s a társadalmak
alapkövén
a vége.

Hadd tomboljon csak
táncparketton a béke

Én már hallottam dobolni
veszett-ritmusú háborút

Kerestem apámat
ő ruszin katonák közt
marmaládot majszolt
s én ott maradtam
mert oda hajszolt
a sorsom
akkor márciusban

Nem tánc de harc volt
s nem tudtam lesz-e vége

Hát tomboljon csak
táncparketton a béke

Ha felnő a gyermek
s a zátonyok
értékelní kényszerítik
iránytűjét
hajóit s útjait
visszamenőleg
mindent látni fog

Így ítél. S kihál
bennünk a szándék
mi bűnös és bigott

A butaság condrájából
az Ember kilépett
s Ember lett ha küzd
ha elbukik ha szeret
mert eszméje van
és célja van

Gondolkozom
Gondolkodjatok

A vágynélküliek
seregébe
soha nem állhatok
hogy megtagadjam
magam

VATI JÓZSEF: Leány

VITA

Belitzky János:

Beszámoló egy készülő tanulmányról

Kutatásaim ismerői felszólításának engedve teszem közzé ezt a vázlatos beszámolót. Eredeti elgondolásom szerint könyvet szerettem volna írni Nógrád megye településföldrajzáról és településtörténetéről. Kutatásaim a harmincas évek elejére nyúlnak vissza amikor az Országos Levéltár összeírásaiból kijegyeztem a nógrádi községek személynévanyagát és több — ma már túlhaladott felfogású — tanulmányomban igyekeztem tisztázni a magyar honfoglalás körülményeit, a besenyőkérdést és Sopron megye középkori történetét. Az Őrségre vonatkozó egyik tanulmányom elkészítése során vált világossá előttem, hogy a honfoglaló magyarok települései szoros összefüggésben állnak az avarkori településekkel. Feltevésemet azonban nem tudtam alátámasztani. — Ettől az időtől kezdve állandóan tanulmányoztam azoknak a területeknek a részletes térképeit, amelyek az egykori Avarországhoz hozzátartoztak, vagy ahová az „avarok” elkerülhettek.

A különböző időből származó térképeken nemcsak a helyneveket, hanem a térformákhoz alkalmazkodó települési viszonyokat is vizsgálat tárgyává tettem. Ennek során ismertem fel az avarkori településrendben élt népek nyelvét, amihez a kicsit és nagyot, a jobb- és baloldalt, a hegyet, vizet, kanyart, lejtőt, oldalsót és középsőt, kereket és egyenest, keletit és nyugatit, végsőt és szélsőt, használhatót és használhatatlant — és ezekhez hasonlókat — jelentő szavak — tehát nagyjából a ma is meglévő térformákat és viszonyokat jelölők — segítettek hozzá.

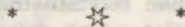
A nyelv ismeretében sikerült meghatároznom az avarkori településrend bizonyos egymástkövető szakaszait és azok törvényszerűségeit és ismétlődését egymástól egészen távoleső területeken. Ennek segítségével jöttem rá az avaroknak a frank és bizánci birodalom különböző területeire való — településrendi szokásaikat figyelembevévő — áttelepítésére. Az avarok helynevek csoportjában, de azoktól függetlenül is találtam azonban olyan helynévbokrokat, amelyek egyik népük nyelvéhez hasonlítottak, de annak szavaitól — elsősorban a képzők másformájúsága miatt — eltértek és településrendi szerepük is egészen más jellegű volt. A szavak és képzők nagyon hasonlítanak ahhoz a helynévanyaghoz és ahhoz a képzőrendszerhez, amit a latin nyelv bűvárai praeindoeurópaiaknak — azaz a indoeurópai népek megjelenése előtti időkből származóknak — tekintenek. Ezek a szavak és avarokori testvéreik a mai balti-finn nyelvek szókincsével hozhatók kapcsolatba. — Így jutottam tehát el annak a felismerésére, hogy élt a jégkorszak végén és az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó népek nyelvének megjelenése előtt az Ural hegységétől az

Atlanti óceánig, de elsősorban az Alpok és a Kárpátok vidékén egy olyan ősi nép, amely finn-ugor nyelvű és nagymértékben kivette a részét a helynévadásban. Ennek a népnek egyes töredékei még éltek az avar korban.

A nép nyelvének felismerésében nagy segítségemre volt a mai finn nyelv erősen archaikus jellege, valamint az, hogy nyelvi emlékei különböző mai nyelvterületeken maradtak fenn és a mai nyelvet beszélők ősei néhányukat még le is fordították, és így, azokat ma is kettős vagy összetett helynév alakjában használják. A különböző nyelvterületeken való előfordulásuk a szavak eredeti hangtani sajátosságaira is következtetéseket engednek levonni és ezek a következtetések nem mindenben fedik a jelenlegi, ősi állapotokra vonatkoztatott kizárólag filológiai alapon levont következtetéseket.

Készülő művemben igyekszem állításaimat gazdag térképanyaggal is alátámasztani és igazolni. Ez bizonyos mértékig új módszert jelent, mert a helyneveket nem önmagukban és környezetüktől független szétszórtságukban, hanem egymásmelletti-ségük viszonyában, valamint a térformákat jelölő, a gazdasági és társadalmi vonatkozásokat kifejező mivoltukban, a hasonló jellegű helynévbokrokkai való egybevetés alapján vizsgálom.

A fent vázoltak alapján három nyelvi és egyúttal művelődési állapotot tudtam megkülönböztetni. A legősibbet **paleosuomi**-nak (összuoimi, a következőkben: ps) neveztem el. Kezdeté az utolsó jégkorszak végére nyúlik vissza és az indoeurópaiak megjelenéséig tart. A második korszaknak az **anticosuomi** (ószuoimi, a következőkben as) nevet adtam. Az indoeurópaiak bevándorlásától a népvándorlás koráig tart. A legfiatalabb harmadik korszakot a **neosumi** (újszuóimi, a következőkben ns) névvel illetem. Ez a népvándorlás korát öleli fel és a magyarok honfoglalásáig tart. — A korbeosztást elsősorban a középeurópai adatokra alapítottam, amiből következik, hogy az időszámításunk kezdeté körüli századoktól az i. sz. VIII. századig tartó ősfinn vagy közfinn korszakmegjelölés, annak időbeli tartama, a Lengyelországtól északra fekvő területekre nézve változatlanul fennáll.¹

Arra, hogy a történelmi Magyarországon előforduló középkori és mai helynevekkel (a következőkben hn) kapcsolatban felmerült bennem az a gondolat, hogy azokat a balti-finn nyelvek szavaival hozzam kapcsolatba, két tény jogosított fel. Az egyik Tacitus és Ptolemaiosz tudósításában, a másik a magyarországi hn-ek egyes finn és észti (a következőkben f és é) helynevekkel való egyezésében rejlik.

Először az i. sz. I. században élt Tacitus Germánia című művében fordul elő a **Fenni**, azaz **finn** népnév, amit a kutatók egyértelműleg a lapokkal hoznak összefüggésbe. A lapokkal kapcsolatban, akiknek embertani jellege elütő a finnségeiktől és a lappid vagy lapponoid típus képviselői, arra a feltevésre jutottak a kutatók, hogy ez a nép nyelvcsere útján jutott mai nyelvéhez. A lapponoid típust a jégkorszak végén kialakultnak és az alpi típusal rokonnak tekintik. Az i. sz. II. évszázadban fró alexandriai Ptolemaiosz Geografia című munkájában már két finn népet különböztet meg. Az egyik a Skandináv-félsziget északi részén, a másik a Visztula mellett élt. A Visztula mellett élőknél látják a balti finnek elődeit, a Skandinávia északi részén említettekben pedig a lappokét.² A finnek mai hazájukat délről kiindulva, a VIII. század táján szállták meg.³ A Tacitusnál szereplő Aestii népnevet a balti-szláv népek — lettek, litvánok, óporoszok — megjelölésére szolgálónak tartják.⁴

Az, hogy Ptolemaiosz szerint a balti finnek ősei a Visztula mellett éltek az i. sz. II. században, igen figyelemre méltó, mert a Visztula a Kárpátok láncolatába tartozó Beszkidek északi oldalán ered és felső folyása mentén, a Dunajec torkolatáig, 150 km hosszán, általában 40—50 km távolságban folyik a főgerinctől, az északi előhegyek lábánál. Balti tengeri torkolata mintegy 480 km-re fekszik légvonalban a Magas Tátrától, vagyis annyira, mint amilyen nagy a Körmend és Záhony közötti légvonalbeli távolság. — A finn népnév germán eredetű és jelentése a 'gyalogló, kőborló' szóval függ össze.⁵ — A népnév alapján joggal következtethetünk arra, hogy a Ptolemaiosz által említett Visztula menti finnek lakhattak a Kárpátok északi lejtőin is.

A magyarországi hn-ek közül a következők még ma is tiszta finn vagy észt szóalakokat mutatnak:⁶ Pere (Abauj és Veszprém), é. **pere** 'család, háznépe'; Ida folyó és falu (Abauj), é. **ida** 'kelet'; Ruma (Szerém, f. **ruma** 'csúnya, csúf stb. '; Rába folyó, é. **raba** 'mocsár'; Vaszar (Baranya, Veszprém), é. **vasar** 'kalapács'; Pata (Bihar, Kolozs, Nyitra, Somogy, Veszprém), f. **pata**, é. **patta** 'fazék, üst'; Rada (Pest, Zala), é. **rada** 'ösvény, út nyom'; Mura folyó, f. **mura** 'iszap, sár, üledék, kavicsos homok stb. '; Karva (Esztergom), é. **karva**-összetételekben 'szörmés, prémes'; Súr (Pozsony), é. **suur**, f. **suur**- 'nagy'; Mád (Pozsony, Zemplén) é. **maad** 'földek'; Mátá (Hajdú), f. **maata** 'földek' stb. Finn vagy észt szóalakokból magyarázhatók, a különböző képzőkkel ellátott helynevek: Pirit (Veszprém), f. **piiril** 'kör, környék, kerület, kör stb.' é. **piir** 'határ'; Paks (Tolna) é. **paks**, f. **paksu** 'vastag, sűrű, kövér'; Padány (Pozsony), é. **pada** 'fazék'; Kolta (Komárom, Vas), Koltány (Zemplén), f. **kulta** 'arany, aranyos, kedves stb. '; Szepes, Szepetk, Szepetnek, Szepezd (Hajdu, Szepes, Zala) f. **seppä**, é. **sepp** 'kovács, kézműves stb. '; Tüttös (Zala), Töttös, (Baranya, Bihar, Vas), Tötör (Szolnok-Doboka), f. **tyttö** 'leány, valakinek a lánya' é. **tütar** 'leány': Csepel (Pest, Veszprém), Csepely (Baranya, Somogy, Ung), f. **sepeli** 'kavics' stb.

A felsorolást szinte szótárnyi terjedelemben, több száz helység, patak, hegy, dűlő és terület nevével kapcsolatban folytathatnám. A leglényegesebb azonban az, hogy ezek a finn és észt hasonlatosságot felmutató hn-ek mindig csoportosan, hn-bokor jellegűen fordulnak elő, tehát véletlen egybehangzásról vagy rendszertelen odakerülésükről szó sem lehet. Az ilyen természetű hn anyag okleveleinkben is szépszámmal fordul elő. — Az 1055. évi Tihanyi Alapítólevélben szereplő **Kokuzarma** a finn **kaiku sarma** 'visszhang öböl' elnevezésnek felel meg. A **Turku** tó és a másfélszázaddal később ott feltűnő **Törk** vagy **Török** nevű falu neve, a Zamárditónál, pontos mása a finn **Turku** város nevének és a **turku** 'piac, vásártér' szónak „Vásárhely” jelentésének is megvan az értelme, ha a Tihanyi-rév közelségét, és ha az Alapítólevélben is a Turku faluról elnevezett tó közelében említett **magnaviá**-t figyelembe vesszük. A falu neve ugyanis a későbbi oklevelekben **Turc**, **Turch**, **Turkh**, **Törek**, **Therek**, **Thewrwk**, **Törk** és **Török** névalakokban szerepel, ami az eredeti Turku „Vásárhely” névnek analógiás alapon **Törek** illetve **Török** hn-vé alakulását bizonyítja.⁷

Hivatkoztam arra, hogy a térformák neveinek fontos jelentőségük van a nyelv, illetve a letelepültek nyelvének felismerésében. Ime néhány példa erre is: — A Losoncot Rimaszombattal összekötő úton fekszik **Osgyán** falu. Az országút a falu nyugati szélén folyó patak hídjánál 208 m tengerszín fölötti magasságában halad kelet felé. A falu 217 m magasan fekszik. Az országút, szerpentin beiktatásával, a hídtól légvonalban számított 2700 m távolságra eléri a dombhát 321 m magas tetejét.

Az út tehát rövid távon, a hídtól a dombtetőig 113 métert emelkedik. Ez az emelkedés nehéz feladatot jelentett a szekereket, kocsikat vonó állatok számára. Az Osgyán hn a ps vagy as + asta és asti 'meredek, emelkedő' szóból, — amire az f. astin 'lépcsőfok, létrafok, felhágó, kocsihágó, lépcső' és az é. astuma 'lépni, felszálni, járni, kezdeni' szavakból lehet következtetni — ered és jelentése a falu esetében „az emelkedés kezdete” vagy csak „emelkedő”. — Mindenben testvére az itáliai alpesi Astano község neve. Astano 638 m magasan fekszik és kiindulópontja az 1621 m magas Monte Lemán átvezető alpesi ösvénynek. — Az Osgyán fölötti 321 m-es magaslattól délkeletre terül el két, egymással hegyesszögben összefutó és kelet felé folyó patak közt a Harapen nevű hegyhát és a szlovák kiadású térképen az északi patak északkeleti partján a Harapin major. A szuómi +harapen — +harapin szó jelentése — f. haarapäinen 'ágas, kétágú' — 'kétágú'. A Harapen nevű hegyhát valóban egy két ágából eredő patak két ága közt helyezkedik el.

Putnok és Bánréve között fekszik, a Sajótól északra és a Putnoktól a faluig terjedő mocsaras Nagyrét nyugati peremén Hét falu. Neve nem áll, eredetét tekintve, összefüggésben a magyar hét számnévvvel, mert a szuómi +het — +hete 'mocsár, vízjárta rét' — f. hete 'mocsár, posvány, süppedék, és költői nyelvben forrás' — jelentéssel bír. Hét falu nevének szuómi névadói a falu vízenyős rét melletti fekvését tekintették a település legjellemzőbb sajátosságának. Ugyanez az eredete Hete (Bereg), Hetes (Somogy, Zala), és talán Hetény (Abauj, Baranya, Komárom, Somogy, Torontál, Ugocsa) és Hetmény (Nyitra) falvaink nevének.

A Garda tó déli partjáról egy 4 km hosszú igen keskeny félsziget nyúlik be a tóba. A római korban Sirmio, ma Sirmione a neve. A Szerémség latin neve Sirmium és Sermium alakban ismeretes. A Szerémség a Duna és a Száva árterületébe félszigetszerűen nyúlik be. Félsziget jellegét a nyugati részén messze benyúló patakok alluviális térszíne még jobban kiemeli. Görög neve, Syrmion, a latin származéka és valószínű, hogy nemcsak a mai Mitrovica, hanem az egész terület jelzésére szolgált. Ezek a nevek a ps ±sirmi — +serme 'félsziget, szöglet' — f. sármä 'él, szöglet, lapok szöge' — szónak a származékai. Az -on, -one képző, aminek latinosított alakja az -um képző, praeindoeurópai, etruszk eredetű képző a latinban és az olaszban egyaránt.⁸ Az is történelmi tény, hogy az etruszk kereskedők a Szerémséget már a rómaiak itáliai hódításai előtt is felkeresték.⁹ A Kárpátokban előforduló három Losonc név és itáliai megfelelői, a Lossone és Losson — ami "Várad,-ot jelent (é. loss 'kastély, vár') — tanúsága szerint, hogy csak egy példát említsek, az ósszuómi nyelvbe is átkerült, amit részben a Balti tengertől Délitáliáig kiterjedt borostyánkő kereskedelem is megmagyaráz. — Szuómi eredete van Szeremle község nevének is. A község egy a Duna medre és ártere közé benyúló szermé-n, azaz szög-ben, zug-ban helyezkedik el. Szerencs és Szerencsfalva (Zemplén, Ung) hn-einknek is ez az eredete.

A dunántúli Pirit falu neve (l. fentebb) is akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük, hogy az alluviális térszínbe belenyúló, abból kiemelkedő félkör alakú terraszon helyezkedik el. A névadás ns eredetét a mellette elfolyó Hunyor patak neve igazolja. A ns +piri 'kör' szóhoz -t (v.ö. magyar -d) szuómi helynévképző járult.

A Kárpátokban igen gyakoriak a szlovák Kykula, Kochula, Chochula, az Alpeseekben a német Kogel, az Alpeseekben és az Appenineekben pedig a Cucolo, Cogolo és Cogollo hegy-, illetve néha településnevek. Ezek mind a ps +kukula —

kikula 'hegy, hegytető, hegycsúcs' — f. **kukkula** 'hegycsúcs, hegytető, magaslat, domb, emelkedés, bérc, hant, halom; csúcspon, tetőpon' — szóból erednek.

A hegyek és állóvizek elnevezésének tekintetében különben igen gazdag volt a szuomi nyelv, és ezért az elnevezések az egykori vízrajzi állapotokon kívül a hegyek egymáshoz való jellegzetes sajátosságaira is fényt derítenek. A magyar Madách családnévnek megfelelő Madacov és Madatsch hn-ek a Kárpátokban és Alpokban mindig olyan hegycsúcsot jelölnek, amelyek a környező hegycsúcsoknál alacsonyabbak. Például a Nagy Fátarában lévő 921 m magas Madacov-ot 1095-től 1512 m-ig terjedő magasságot felmutató kilenc hegycsúcs veszi körbe. A ps \pm **mata** 'alacsony' — f. **matala** 'alacsony, sekély, mély stb' jelentéssel bír. A hn tehát, térbelileg igazolhatóan is, finnugor eredetű. A **Madách** családnév jelentése pontosan megfelel a Kiss családnév jelentésének.

A térformák gazdagságát megfigyelő és megjelölő készségnek köszöni az **Ipoly** hegy és az abból eredő folyó is a nevét. Az Ipoly hegy neve az 1880-ban felvett és 1913-ban revideált térképeken a németes **Ipel** alakban van feltüntetve. Szlovák neve **Ipel'**. Van azonban még egy szlovák neve is és ez az említett fölvételen is szereplő **Chocholna**. Ez a hegynév, akárcsak a szlovák **chochol** 'bub, bóbíta' szó ps eredetű és az említett **+kukkula** — **+kikula'** szóból származik. — A hegy eredeti ps neve **+ipoj kukula**; azaz 'koptatott, lemosott hegy, volt. A mai f. **hipoa** 'surol' ige cselekvő imperfectuma **hipoi** 'surolt', azaz 'lesurolt, lekoptatott' jelentéssel bír. Ezt a magyarzatot a f. **hipaista** 'megérint, gyöngén érint, horzsol, surol, meglegyint' ige jelentése teszi valószínűvé. — A ps **+ipoj kukula** elnevezést igazolja az, hogy az Ipoly hegy — eltekintve több kisebb kúptól — része egy négytagú 1000 m-en felüli **lekoptatott** hegyrönknek. A négy tagú hegyrönk legalacsonyabb, része 1059 m magas tömbje az Ipoly. A másik három rönknek 1100 m-en felül emelkedő csúcsai vannak. A rönkök közt folyó Ipoly és a déli oldalán eredő Chocholár, valamint a többi patakok legalaposabban az Ipoly hegyet koptatták le és tördelték össze. — A hegy nevével jelölték az ott eredő egyik patakot is, amely azután mint folyó is ezt a nevet örítke meg. — A folyó különben rendszertelen árvizei, közismert partszaggató tevékenysége miatt is kiérdemelte a nevét. A Vágba ömlő és az Alacsony Tátorában eredő patak nevének is ez az eredete.

Mielőtt rátérnék készülő tanulmányom szerkezeti és tartalmi ismertetésére hangsúlyozni kívánom, hogy a fenti példák vagy meg nem oldottak, vagy más nyelvekből magyarázott eddigi megfejtésük ellentétben áll az én eredményeimmel. Ez részben abból adódik, hogy nem igen gondoltak az általam kutatott területek hn anyagának a mai balti-fin nyelvek szókincsével való kapcsolatba hozására, másrészt, hogy nem vették igénybe teljes egészükben a földrajz által nyújtott lehetőségek vizsgálatát. — Éppen ezért kutatásaimat, — bár eredményeim igazáról meg vagyok győződve — művem megjelenése után is csak **munkahipotézis** jellegűnek kérem, hogy tekintsék, minaddig, amíg nyelvészeink és a többi érintkező tudományok művelői részben vagy egészben el nem fogadják. Még inkább áll ez a jelen kis beszámolóra nézve, mert számtalan kérdésére a kielégítő feleletet csak egész sereg példa felhozatalával lehet megadni, amire itt helyszűke miatt nem térhetek ki. — Azt viszont tudományos kötelességemnek tartom, hogy a bennem évtizedek munkássága következtében megérett szintézist a szakkörökkel ismertessem és az arról esetleg elhangzó véleményüket könyvemben már értékesíteni tudjam.

Könyvem első fejezetében a jégkorszak utolsó időszaka és a jégkorszakot követő idők Európájának településföldrajzi adottságaival foglalkozom. Rámutatok arra, hogy a *Homo sapiens fossilis*, a *Neanthropus* nyomai alapján arra lehet következtetni, hogy ezek az emberek — az egyre inkább visszahúzódó jégtakarót követve — eljutottak az Alpok és a Kárpátok magashegységi régióiba és ott hosszabb ideig éltek. Az embertani és régészeti adatokat egybevetem az ősföldrajzi és ősnövénytan kutatásokkal és arra a megállapításra jutok, hogy a jégtakaró peremvidékén élt népek sem antrropológiailag sem nyelviileg nem lehettek egységesek, hanem lazán összefüggő csoportokban, szórványosan helyezkedtek el. Megvizsgálom azt, hogy milyen népek lehettek ezek és mennyiben tartozhatnak azokhoz a népekhez, akiket a kutatók Európának az indoeurópaiak általi benépesítése előtt itt élteknek vélnék.

Itt felhasználom a latin nyelv és az itáliai nyelvek történetével foglalkozó kutatók által praeindoeurópainak vélt szavakat, azokat térképezem és más kutatók adataival is kiegészítem.

A különböző nyelvészeti kutatások során ugyanis több olyan hn-re bukkantak, amik nem magyarázhatók meg az indoeurópai nyelvekből. Ilyen például — többek közt — a Tisza, a Szamos, a Maros, a Temes stb. neve. Az itáliai és alpesi, de általában a mediterrán területen végzett kutatásokat Giacomo Devoto foglalta össze.¹⁰ Szerinte ezek a praeindoeurópai, általa mediterránnak vélt lexikális elemek a következők: **alba** 'kő', **arma** 'természetes vagy épített menedékhely', **arna** 'folyók vagy tenger kivájt medre', **baea** 'bor', **balma** 'barlang', **balsa** 'mocsár', **barga** 'kunyhócska', **barra** 'meredély, örvény', **boplo** 'domb', **calpa** 'a hegy meredek oldala', **carna** 'kőszirt', **carra**, **carpa**, **crapa** 'szikla', **clana** 'mocsaras folyóvíz', **clava** 'folyó vagy törmelék deltája', **cumba** 'medence', **fala**, **pala** 'hát, forduló', **ganda** 'kőrakás', **gava** 'vízfolyás', **grava** 'kavics', **lama** 'talajvizes síkság', **mal**~**mel** 'domb', **mara** 'vízmosás', **mata**~**mut** 'halom', **lappa** 'kő', **naba** 'hegyi medence', **penta** 'szikla', **rava** 'föld', **sala** 'mocsaras terület', **tala** 'föld', **taura** 'sírdomb', **teba**~**taba** 'domb', **tul** 'határ'. Ezek a szavak különböznek az eddig felismert etruszk szavaktól. — Számomra az volt bennük az értekes, hogy — feltétlenül a praeindoeurópaiak vándorlása következtében — Közép-Európában is előfordulnak és nem egy közülük a finnugor, főleg a balti-finn szavakkal is kapcsolatba hozható.

Könyvem második fejezetében az ósszuomiakkal foglalkozom. Megállapítom, hogy a praeindoeurópainak vélt hn-ek közelében számos paleosuomi hn is előfordul. Igyekszem kimutatni, hogy részben a csiszolt kőkorszak művelődési színvonalának megfelelő helynevek ezek és részben a cölöpépítmények, részben a későbbi terramarék lakosságával függnek össze. Igazolni próbálom, hogy az alföldi és északitáliai terramarék lakossága azonos, vagy igen közeli rokonságban álló nyelvet használt a Kárpátok, a Német Középhegység és az Alpok lakosságával. Igyekszem körülhatárolni és térképen rögzíteni azokat az ősi helynévbokrokat, amelyek ennek a lakoságnak a hasonló műveltségű, de más nyelvet beszélő népcsoportoktól való különbözőségeit igazolják.

Beigazolom, hogy az itáliai terramarék lakosságának egy részét újabb népek feltűnése dél felé való vándorlásra kényszerítette és azok, az Appenninók vonulatait követve, Siciliába is eljutottak. Vonulásuk a különböző hn-bokor szigetek térképezésének segítségével állapítható meg.

Egyik ilyen állomáshelyük a Calabriai félszigeten, Cosenzától keletre és Catanzarótól északra, a La Sila hegységben található. — A **silá** jellegzetesen kalabriai

szó és hatalmas fenyőfákkal benőtt hegytetőt jelent és a latin **sila** szóból származik.¹¹ A latin szóról, amelynek latin névszói megfelelője nincs, azt tudjuk, hogy a római korban az Abruzzók egyik hegyláncának a neve és azonos a mai Sila hegységgel.¹² Vannak, akik a **Sila** nevet a görög **yle** és annak megfelelő latin **silva** 'erdő' szóval hozzák kapcsolatba és a római kori **Silva Bruttia** elnevezésből eredeztetik. Az így nevezett terület a Serre és az Aspromonte **fennsíkokra** is kiterjedt. Ennek megfelel az, hogy Strabo a Sila kiterjedését 700 stádiumra becsülte, ami 130 km-nek felel meg. — A bruttii nevet viselő délitáliai nép önként hódolt meg, a tarentumi háború után, a rómaiaknak. Később az egész hatalmas erdőségi állami tulajdonba került. A birodalom bukása után újból csak a XI. sz.-ban jelenik meg az oklevelekben a terület neve. Ruggero kalábriai herceg 1099-ben az altillai monostornak, VI. Arrigo pedig 1195-ben a San Giovanni in Fiore apátságnak adományozta az akkor néptelen birtokot. Hasonló adományokat tettek 1198-ban Costanza és 1220-ban II. Frigyes. A különböző adományozások következtében alakult ki a terület Sila Greca, Sila Grande és Sila Piccola elnevezése.¹³

A **sila** hn ps eredetű és a magyar nyelvterületi **Szillicel fennsík** nevével együtt — akárcsak a többi **sila** — **sile** — **sili** szavakat magukba foglaló hn-ek — 'fennsík' vagy 'erdős fennsík' — f. **sileä**, é. **sile** 'síma, egyenletes' — jelentéssel bír. — Állításomat a következőkkel támasztom alá:

A La Sila Grande-ban ered az Ion tengerbe ömlő 84 km hosszú **Neto** folyó. Ez a folyó ókori **Naethus** nevének a közvetlen leszármazottja. A folyó nevének első tagjában a görög **nea** 'új' szót sejtik, de ennek kapcsolatát az összetétel második részével nem tartják világosnak.¹⁴ — Véleményem szerint a folyónév ps eredetű. Jelentése + **neete** 'nyuszt' — f. **näätä** 'nyuszt' 'nyuszt' — és ugyanezt az elnevezést találjuk meg a német nyelvterületi **Nette** folyók (a Hase, az Innerste, a Niers és a Rajna mellékfizei), és a **Nette** (Hanover, Westfália) községek, valamint a lengyel nyelvterületi **Netta** folyó nevében, és még számos összetett hn-ben. Magyar nyelvterületen **Nétus** — **Néthus** (Nagykükküllő), **Nétola** (Szabolcs) és **Netot** — **Netotu** (Fogaras) hn-ekben találjuk meg a megfelelőit. A Pireneusokba a frank királyok arabok elleni „avar” telepítésel során került el a hn. Ott ns hn környezetben — erre az alábbiakban még visszatérek — emelkedik a 3404 m magas **Pic d' Aneto**, aminek másik neve **Pic Nethou**. — A ps nyelvből megmagyarázható **Sila** és **Neto** hn-ek tehát már a római hódítás előtt megvoltak Calabriában.

Az összuomiak jelenlétét bizonyítják a **Neto** folyó mellett található többi ps hs is. A La Sila Grande 1500 m-es fennsíkjából hirtelen emelkedik ki az 1670 m magas **Carrumangu** hegy. A **Monte Carrumangu** hn se latin, se olasz, se görög lexikális adatokból nem magyarázható meg. Az olasz népi szómagyarázat szerint a hn onnan származik, hogy Nagy Károly császár — **Carlo-magno** — a hegy csúcán misét szolgáltatott és ennek emlékét őrzi a név.¹⁵ — A **Carrumangu** hegy neve ps nyelven 'medve vesztőt, medve fogót' — v. ö. a német **Bärenfang** hn-ekkel — esetleg 'medve járás'-t jelent (f. **karhu** 'medve', **meno** 'menés, menet; elveszés, elvesztés, fogyatkozás, pusztulás, elmúlás, halál'; folyás, járás, életmód; **zaj, lárma**; eljárás, mód). — A fennsíkból kiemelkedő hegykúp nevét érthetővé teszi, ha az ősi medvevadászatra gondolunk. A vadászok az enyhén emelkedő fennsík szélén körbe állva, kezdték el a hajtást. A medve egyre beljebb és egyúttal feljebb menekült. Végül is, a hajtók egyre szűkülő köre körbe vette a kerek kúpot, amelynek tetején dárdaikkal leölték a menekülni nem tudó medvét vagy medvéket. — A **Carrumangu** hegy az **Arvo** és a **Garga** folyócskák között fekszik. Az **Arvo** folyó neve ps nyelven

'kincses'-t jelent (f. **aarre** 'kincs, elrejtett, talált kincs' és számos származéka). Ugyanezt jelenti a svájci Brienzer Seebe ömlő Aare folyó neve is. Ott a ps nevet viselő **Balisalp** és **Mägisalp** — „falusi terület, hegyi terület” — ércbányákat rejtett magában. Az árvai Árva folyók mellett ugyancsak az érclelőhelyek jelentették a 'kincses'-et. A különböző Aar, Arve folyók és patakok nevei ugyancsak valamilyen lelőhelyre, értékes anyag előfordulására utalnak. — Itt a la Sila Grande területén az Arvo folyó ilyen vonatkozását a Serbatoio Arvo-**Nocelle** lecsapoló tó olasz hevében rejlő **nocello** = **nociuolo** 'mogyorófa' szó magyarázza meg, vagyis az itt élő ősszuomiak számára még kincset jelentett a mogyoró, ami gyűjtögető gazdálkodást folytató késői kőkori és korai bronzkori életükkel magyarázható meg.

Az Arvo egyik könyökében emelkedik a **Pisciarulu** (olv. pisarulu) hegy, amelynek a 'csöpögő, kiöntő, szivárgó' jelentésű nevét a belőle eredő sok patakocska miatt kapta. Ez hn lehet ps és olasz eredetű is, de mindenesetre nemzetközileg elterjedt szóból eredő. Ps eredete mellett az szól, hogy nyugati lejtőjén lévő **Cagnu** hn nem az olasz 'nőstény kutya, rossz nő' jelentésű **cagna** szóval, hanem a ps +**kanu** 'som' — f. **kanukka** 'som' — szóval hozható kapcsolatba. A Cagnu-tól délre fekvő **Linzano** hn, ami a ps **lins** — **lens** — **lans** 'várad' — f. **linna**, é. **linn** 'vár, erődítmény, várkastély', az é. 'város' is — szóból ered az ősszuomi névadás mellett szól. — Ettől a „Várad”-tól jóval beljebb, az Arvo forrásának közelében van a **Cece** hn. Ez, éppúgy mint a nógrádi **Csécse** ps nyelven 'belső' — f. **sisin** 'legbelsőbb, legmélyebb', é. **sise**-összetételekben, 'belső-, fel-, belföldi' — jelentéssel bír. A La Sila Grande belsejében rejtőző **Cece** (ejtsd: csécse) **erdő** belsejében, a Nógrád megyében lévő **települési gyűrű** közepén levő helyre vonatkozik.

Folytathatnám még a példaképpen felhozott részletes indokolást még egy sereg ltnel hn-nel kapcsolatban. Ezt azonban most mellőzöm és csak megnevezek még néhány jellemző nevet, amik részletes elemzése könyvemben fellelhető: Garga folyó neve „rohanó, sebes”, a félkör alakú völgy Terra Coppa neve „kosár”, a Righio és Righile hn-eké „Irtás, Irtvány”, a Garopatu hátság neve „Kőpár emelkedés”, a Croce di Magara „Hegyi kereszt”, a Cuturella „Ivóhely”, a Macinello „Kis erdő” jelentéssel bír. Az itt letelepült ősszuomiak már volt vezetőjük (**Torna** hn) akiknek asszonyai külön területet birtokoltak (**Ruvalé** és **Ruvalicchio** hn-ek), mert a közösségi földeket — időben az indoeurópaiak, ez esetben a latinok megjelenése után — elkülönítették (**Camarda** hn) és határát egy hatalmas póznával, valószínűleg lehántolt fenyővel (**Isbarra** hn) jelölték. A lakosság különben már ismerte a kovácsmesterséget (**Savelli** hn) és szénégetőinek lakóhelyét is ki tudjuk jelölni (**S. Sevrina** hn).

Mi lehetett ezeknek az ősszuomiaknak a sajátmaguk adta nevük? Említettem, hogy az indogermán eredetű **finn** népnév — ami hn-ek alakjában Itáliában is előfordul — „gyaloglót, kóborlót” jelent. Felmerült bennem a gondolat a fordításos helynevek tanulmányozása során, hogy hátha ez a **finn** népnév a finnek, azaz az ősszuomiak nevének valamilyen, elsősorban talán, germán azaz indoeurópai nyelvre való egyszerű fordítása, amit a hn-bokrokban való szigetszerű, kóborlás útján való népi odakerülésük is igazol. A mai f. **seikkaila** 'kalandozik, elkalandozik' **seikkailu** 'kaland, kalandozás', és a régies **seikka** 'kaland' és az észti **seiklus** 'kaland' jelentésű szavakból kiindulva, arra a megállapításra jutottam, hogy az ősszuomiak sejját nevét a görög Sikeoloi és a latin Siculi népnevek, vagyis az Itália legdélibb csúcsát is elhagyó, a mai Siciliában letelepült ősszuomiakra vonatkozó név jelöli. A ps szó a +**sikele** — +**sikala**, +**sekala** — **sekele** szóváltozatok valamelyikével,

Siciliában a + **sikele** 'kalandozó' szóval lehetett azonos. — Az ősszuómiak Sziciliába kerülése előttem, a fent jelzett okok alapján, világos, tehát ezek alapján a Sikeloi görög és a Siculi latin népnevekben az ő egyik ps nevük egyszerű átvételét látom és feltételezem, hogy a **finn** népnév ennek a **siculoi** — **siculi** népnévnek megfelelő ősszuómi szó fordítása, tehát egész Európában elterjedt volt.¹⁶ — Az antik forrásokhoz nagyon hasonló **székely** népnév a honfoglalás előtt a hun-avar településrendbe bekerült egyik **magyar** törzs töredék ns neve és nem törzsi, hanem hadrendi név, jelentése 'keverék', azaz olyan hadtest, ahol a magyarok mellett még valamilyen „hun” vagy „avar” elemek is harcoltak. Ez a **székely**, latinul **Siculi** népnévvé vált hadrendi név megfejthető a f. **sekuli** 'keverék; kétszeres (zab és árpa)' szóból. — Az ősszuómiakat jelölő latin Siculi szónak tehát semmi köze sincs a magyar székelyeket jelölő latin Siculi szóhoz, legfeljebb annyi, hogy az ősszuómi ez pedig újszuómi eredetű névadás. A két név kialakulása közt évezredek teltek el.

Az ősszuómiak gazdasági és társadalmi fejlődése nagyon jól kimutatható, mert a legmagasabb hegyi övezetekben, vagy a legrejtettebb mocsári vidékeken előforduló hn-eik a kőkorszaktól a vaskorig szinte végigvezetnek a termelési ágakon. A hn-ek alapján megkíséreltem kimutatni a különböző őskori kultúrákhoz való kapcsolataikat és úgy látom, hogy azokból jó egynehány hordozói ők voltak. A bizonyítás és a több ezer adat felsorolása lehetetlen jelen kis beszámolómban és ezért csak néhány — talán nem is legfontosabbra — mutatok rá.

Kőkorszakbeli műveltségük legősibb nyomait a szerszámkövek fejtésével és bányászatával összefüggő szavak igazolják. Köztük a sok **tur**, „kő”, és ezek képzővel ellátott alakjai, amik vagy kőlelőhelyek, vagy csiszoló helyek, vagy kereskedelmi célzattal bíró kőraktárak helyét jelölik. Úgy látszik, hogy borostyánkő kereskedelemmel már ekkor is foglalkoztak és a hegyek tetején húzódó ösvényeik, amik nyomát a hn-ek alapján követni lehet, egy vagy két északról délre húzódó főútvonalon kívül több ugyanilyen irányú, részben Itália, részben a Balkán félsziget felé húzódó kereskedelmi útról tesznek tanúságot. Váraik kezdetben nem voltak, csak természetalkotta rejték és búvóhelyeik. — Ezek egyik legszebb példája a csehországi Tyssa szurdok és a mi Tisza folyónk. — f. **tyyssija** 'lakóhely, szálláshely, otthon, tűzhely, **menedék, menhely**; fészek, tanya' — számos vízvédte szigete, ahol a **Bal** és **Balsa** nevű telepeiken laktak. Ez utóbbi a cölöpfaluk neve („falu-tó”. — Később a **Lin**, **Los**, és **Pil** nevű váraikat is felépítették. Az elnevezések közti különbség hihetőleg a várak, azaz a földbástyák különbözőségét fejezte ki. — Lassan megismerték a fémek feldolgozását. Kovácsaik a „fekete képű”, szénégetéssel is foglalkozó **szavar**-ok voltak. Sokszor az ő nevükről, máskor **Buda** és **Pécs** nevet viselő öntőműhelyekről is elnevezték a különben **Szepe**, **Pal**, és **Teres** művelési ágakat is kifejező nevet viselő fémműves telepeiket. A **Buda** hn-ek, mivel jelen-tésük „öntés, kiömlés” bővízű forrásokat és patakokat is jelöltek ebben az időben.

Ebben a fejezetben mutatok rá arra a problémára is, hogy az ősszuómi neveken kívül más finnugor nyelvek szavaiból is megfejthető helynévcsoportok is feltűnnek, például a cirbolyafenyőt jelentő chanti **teget** Teke, Teger stb. alakokban való előfordulása, amik növényföldrajzi okok alapján, a finnugor őshaza Kárpátok-Alpok-Német Középhegység és a nagy Porosz-lengyel sfkság területén való előfordulá-sának a lehetőségét is felvetik.

Könyvem harmadik fejezetében az indoeurópaiak megjelenésével kezdődő ószuómi korszakot tárgyalom. Rámutatok az ósszuómiak és az ősendoeurópaiak első érintkezésére a cölöpépítmények és a terramarék korában. Tisztázom a praeindoeurópai nyelvhatások közötti különbséget. A képzőrendszer alakulását és bővülését és a mai balti-finn nyelveknek a többi finnugor nyelvtől elütő indogermán sajátosságait.¹⁷ Ezen az alapon igyekszem szétválasztani az ószuómi hn anyagot az előző ósszuómi és a következő újszuómi hn anyagtól és igyekszem kideríteni, hogy az egyes ósszuómi nyelvi szigetek mikor olvadtak be az indogermánok nyelvébe, illetve melyek éltek tovább. — Itt mutatok rá arra, hogy ma sokszor indogermán eredetűnek vélnek tudósaink szavakat, amelyekről pedig — munkahipotézisémmel — bebizonyítható, hogy éppen fordítva, az ósszuómi nyelvből kerültek a különböző indogermán nyelvekbe. Mindezeknél figyelembe veszem a társadalom gazdasági és művelődésbeli haladásának emlékeit és igyekszem mindent, bő térképanyaggal igazolni.

A negyedik fejezetben részletesen foglalkozom a Kárpátok övezetének és a magyar nyelvterületnek ószuómi kérdéseivel. Pannónia és Dácia római kori népeivel és ezek során beigazolom, hogy területünkön a római hódítás előtt és alatt jelentős ószuómi népesség lakott és hogy annak nyelvére milyen mértékben hatott a latin nyelv. Ezt távolabbi példákkal is igyekszem igazolni. — Ebből a fejezetből röviden összefoglalva, közlöm a **Balaton** tó nevére vonatkozó eredményeimet.

A **Balaton** tó neve, ebben a szóalakban — általánosan elfogadott vélemény szerint — a római hódítást követő időkben keletkezett.¹⁸ A tó nevén kívül az egyik, a Mátra és a Bükk hegyei között fekvő községünket is **Balaton** névvel illetik. — A szóalak az első pillanatra elárulja a ns és a mai f. **-ton, -tön**, (magyar **-talan, telen**) fosztóképző jelenlétét egy **bala-** névszóhoz illesztve. — A **+bal** — **+val** ps és as névszó falut jelent. A magyar nyelvben **valal** és **velal** alakokban, mint 'falú' — vagy 'városközösség'-et jelentő szót, szórványosan még a XVII. sz.-ban is használták.¹⁹ Ősi finnugor szó, ami a szuómi nyelvtörténeti korok mindegyikében megtalálható **Balsa** alakban 'falú-tó'-t, vagyis cölöpökre épült települést jelentett és később olyan helyeken is, ahol a hagyományos következtében megtartották a cölöpökre való házépítést, bár a ház alatt víz már nem volt. — A **bal** — **bala** szó **ball** — **balla** alakban is szerepel, de a jelentése mind a négy alakban: 'falú, falú népe, falú népének földje; lakott hely'. — A fosztóképzős **Balaton** hn-eket tehát 'lakatlan, elhagyott, pusztá' jelentéssel bírnak.

A 'pusztá, elhagyott, lakatlan' jelentésének történelmi és térbeli bizonyítékai is vannak.

A **Balaton** római kori legrégebb ismert neve a **Peiso**, amit a **Pelso**, a **Pelsois** és a **Pelissa** követtek és az utóbbi már IX. századi tudós név.²⁰ A **+peiso** ps szó és a jelentése — f. **pää** 'fő, fejtég, vége vminek stb. és **soinen** 'mocsaras, posványos' — főmocsár, végső tó; nagy mocsár, nagy tó'. A **+peiso** a mi **Balaton** tavunk esetében, ha a tó Sió csatorna építése előtti víztükrét, illetve parti mocsarainak kiterjedését figyelembe vesszük, méltán megérdemelte a 'fő-mocsár; illetve a 'nagy mocsár' nevet. A 'kis mocsár' nyilván a mai Kis-Balaton és környéke lehetett. ahová az ugyancsak ps nevet viselő **Zala** torkollik. — A 'végső tó' név viszont teljes egészében illik a Francia-Alpokban lévő **Peisey** nevű falú völgyében lévő alpesi tavacsára, ami a 3788 m magas Aiguille du Midi keleti lábánál a völgy végén helyezkedik el. — Az is érthető, hogy egyes források szerint a **Peiso** tó neve alatt a másik mocsaras partszegélyű nagy tavunkat a **Fertő**t kell érteni. — A **Pelso**

a jordanesi **Pelsois** és a *Conversio Baguvariorum Pelissa*-ja as eredetű szavak és eredetükre tekintve a Balatonnak arra a III. sz. végi lecsapolás előtti állapotára vonatkoznak amikor a tó a természetes lefolyás eldugulása következtében gyakran és a parti településeket veszélyeztetve megáradt. A ns **+pelso** jelentése — f. **pel**-összetételekben 'félelmetes, ijesztő' **peloton** 'félelmet nem ismerő, bátor', **pelgama**, **peljata** 'félni' — 'félelmes, ijesztő mocsár' illetve tó'. Ez az elnevezés a rómaiak által készített Siócsatorna bedugulása után ismét örökébe lépett. — A Balaton környékén, Pannónia rómaiak általi kiűrtése előtt és után is több nagy pusztulás következett be. A villákon kívül nem egy település is elpusztulhatott és vagy azok valamelyikével kapcsolatban, vagy a 870. évi nagy mongol—barszji török beköltözéskor, ami nem járt pusztítás nélkül, kapta a vidék, a tó partján a '**lakatlan**'-et, '**pusztát**, **elhagyottat**' jelentő Balaton nevet, amely névadás azt igazolja, hogy a rómaiak kivonulását követő időben ns nyelvet beszélők még éltek ezen a vidéken, sőt a lakosság többségét ők tették ki, mert különben a név nem került volna olyan mérvű használatba, hogy a régi két, ugyancsak szuómi nevet kiszoríthatta volna az emberek tudatából.

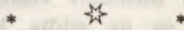
A **Balaton** hn 'puszta, lakatlan, elhagyott' jelentését térbelileg igazolja **Balaton** falunk fekvése. A falu déli házai 300 m tengerszint feletti magasságban, nyugati házai 340 m, keleti házai 310 m, fekszenek egy észak-déli irányú patak partján. Semmi mocsár, vagy a szokványos patakmenti rétecskéknél nagyobb vizenyő nincs még a közelében sem. A falutól nem messze, a közelben azonban ott van egy Puszta-Ördögfalva hn, amelynek eredete **talán** összefügg az egykori falu pusztulásával és a **Balaton** hn keletkezésével. Az egykor elpusztult falu azután újra települt és mivel lakói nem értették nevének jelentését, azon nem is változtattak. — Igen figyelemre méltó a 'puszta, lakatlan', sőt talán bizonyos módosítással a 'kopár' jelentésre, a *Monts d' Auvergne* középfranciországi hegység *Mont Dore* csoportjához tartozó 1494 m magas **Puy Balladon** ou **Puy Plat** nevű hegye. A hegy neve ugyanis nemcsak a ns **balaton** hn-et, hanem annak germán **plat** változatát is őrzi. Ez a változat a *Balaton Plattensee* nevében maradt fenn és összefüggését a **+bal** — **+val** ps szóval számos alpesi példával bizonyítom könyvemben. — A **Puy Balladon** különben a frank uralkodók általi „avar” telepítések egyik körzetébe tartozik.

Könyvemben még foglalkozom a **Balaton** helynév albán (illír) és szláv vonatkozásaival is és fenti felfogásomat azok segítségével is bizonyítom. A szláv szónak eredetét tekintve, semmi köze sincs a **Balaton** tó nevéhez és vizont.

Részletesen foglalkozom ebben a fejezetben az as korban bekövetkezett településrendi változtatásokkal is. A legősibb birtoklási forma a szuómiak körében is közösségi volt, ami térben a földközösségben nyilvánult meg. Akkor, amikor mindenki egyenlően részesült a javakban, még semmi szükség nem volt a faluközösség földjeinek „közösségi föld” néven való jelölésére. Amikor megjelenik a több faluból álló településrend vezetőjének anyagi javakból való nagyobb részesedése, kezdetét vette a földterületek elkülönítése. Ez az ószuómi korszakban következett be és a **balla** szóval kezdik jelölni a közösségi és **tarna- torna**, szóval a település-egység vezetőinek nem személyi, de mindenkori tisztségbeli birtokát és szinte mindenütt elkülönítik az ezek asszonyainak **ruva** — **rova** — **rava** — **reve** névvel jelölt birtokát. Latin nyelvterületen, illetve latinokkal való érintkezés következtében az ószuómi kor második felében feltűnnek, a fenti elnevezések mellett, a **kamaron**, **kamar**, **kamar**, és latinos változataik, a **camarchio** — **comarchio** és ezek különböző

képzős alakjaival kezdik jelölni a közösségi földeket. — Igen figyelemre méltó, hogy a f. nyelvben a **kamara** szó jelentése 'kéreg, földkéreg, talaj, föld' is, ami nyilván összefügg a föld közösségi birtoklással. — Ez azt is jelenti, hogy **Komárom** hn-einknél három nyelvi eredettel — szuómi, szláv és török — kell számolnunk.

Az ószuómi településrendben tehát a birtokviszonyok már kifejezésre jutnak és ugyanígy a különböző indoeurópai nyelvterületek népeinek hn adásában is.²¹ Ugyanekkor gazdagodik hn anyagunk a környezet térformáinak változatosabb megjelölésével és az utaknak a völgyekbe kerülése következtében, az átkelőhelyek megjelölésével. — Mindez arra készítetett, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy számos keltának vélt és tartott régészeti lelet valószínűleg nem kelta, hanem szuómi eredetű, és több keltának vélt népcsoport körében ószuómiakat kell keresnünk.²² — Itt jegyzem meg, hogy a f. **kelta** szó 'sárga' jelentéssel bír és kérdés, hogy nem áll-e valami összefüggésben a kelta harcosok ijesztésül, vagy törzsi jelként sárga színekkel díszített arcával és felső testével? — Számos ilyen kis részletkérdés merült fel kutatásaim során, amire a helyes válaszot csak a különböző területen működő szaktudósok megfigyelésének egyeztetésével lehet megadni.

Az ötödik részben az újszuómi korról foglalkozom. Ez az az időszak, amelyből már igen gazdag anyag áll rendelkezésünkre, és amely korban a különböző településformákon kívül már az írott források is gazdag adatanyagot szolgáltatnak. Az ószuómi nyelv ekkor főleg mordvin, udmurt és magyar szavakkal gazdagodik, ami szoros összefüggésben áll a gót és hun birodalmak különböző népeket mozgató és meghódító, azokat a saját érdekeinek megfelelő szervezésével. — A hunok a Pannoniában és az Alföldön és a Kárpátokban talált újszuómi nyelvet beszélő lakosságot különböző finnugor nyelvet beszélő népekkel töltötték fel és azokat **szatagar** — **szeteger** néven iktatták be a hadi és települési rendjükbe.

A szatagárok történetére vonatkozó V. és VI. sz.-i adatokból — főleg a bizánci Priszkosz és a gót Jordanes alapján — már meglehetősen jól körvonalazható képet tudunk alkotni erről a népről. — A szatagar név a hunokkal egyidőben tűnik fel a Duna—Tisza vidékén. A hunok 378-ban jelentek meg az Alföldön. Ez azt az eredményezte, hogy az ottlakó szarmaták egyrésze a római limesek mögé menekült. Ekkor a Dontól az Aldunáig terjedő területen már sok nép élt a hunok fennhatósága alatt és 380-ban már az Erdély területén élők is meghódultak nekik. Uldin hun király uralkodása alatt a Duna vonala — Bécs vidékéig — a déli és a nyugati határ, Bécs táján északra fordult és a Kárpátok vonulatát követve, a Visztulát nyugatra hagyva, a Balti tenger partjához ért. Ezt Leningrádig követte, ahol keleti irányban tovább haladva, az összes finnugor népeket, illetve azok zömét is, a birodalomhoz csatolta. Pannoniát a hunok a 432. évet követően özönlötték el.

Jordanes szerint Attila halálának évében a szatagárok zömmel Pannónia belsejében laktak. Az Attila-fiak osztozkodása következtében a hunok keleti szárnyának Dengezik lett a királya. Ez a szárny a Don és Dnyeper között lakott. A nyugati szárny, Ilek főkirály vezetése alatt, az Alföldön élt. Az alföldi hunok egyes törzsei, így a szatagárok is, átterjeszkedtek a Dunántúlra. Attila (434—453) halála után azonban nemcsak a finnugor szatagárok, hanem a hunok más etnikumu töredékei is visszamaradtak Attila egyik fia, Giesm vezetésével. Ezek a hunok kibékültek a birodalmon osztozkodó gepidákkal. Giesm volt az apja a később híressé vált Mundó hadvezérnek, akinek anyai ágon gepida rokonsága volt.

Az írott források alapján arra lehet következtetni, hogy Attila korában a szatagárok zömmel a Duna-Tisza közén éltek és a hunok nyugati szárnyának legfőbb, a főkirály székhelye közelében letelepített, katonai egységét képezték. Közlelbi és távolabbi szomszédságukban különböző szarmata és germán töredékek is éltek. A szvébek és a quadok maradványai a Kisalföldön, a Dunától északra, a szkírek és a herulok a Felső-Tisza mentén, a szarmaták és az alánok pedig a Tisza vonalától keletre, egész az Aldunáig. — Ez az elhelyezkedés is megmagyarázza, hogy Attila halála után a szatagárok települései központjukat a védettebbnek vélt Dunántúlra helyezték. — A germánok jelenléte magyarázza meg, hogy a ns nyelvben már igen sok a germán jövevényszó: pl. **hort** 'kincs', **bágy** 'patak, kisebb folyóvíz', **hortobágy** 'kincsespatak'.

A hun királyiak osztozkodási viszályának eldőlte előtt tört ki a birodalom germán népeinek a felkelése. A felkelés szervezője Ardarich, a gepidák királya volt. — Egyik napról a másikra, hatalmas ellenséges gyűrű vette körbe a Duna menti hunokat. Ilek összevonta a köréje sereglő hun hadakat és szkírek rugiak hunbarát vezetőinek seregeit, továbbá egy alán és több kisebb szarmata egységet is sikerült megnyernie. Seregével lassan húzódott vissza nyugati irányban. Ardarich és szövetségesei utánuk nyomultak és az eddig közelebről meg nem haátrozott helyen folyó Netta partján — aminek neve a Neto hn családba tartozik — 454 nyarán döntő győzelmet aratott a hunok felett. Az esetetek közt volt maga a főkirály, Ilek is.

A Netao folyónál elszenvedett vereség után a legifjabb királyfi Irnek vette át a vezetést. — Irnek neve 'hadnagy, vezér' jelentéssel bír. A ns **ir** — **er** 'férfiaki csapata, had', **nek, nik, nok**, 'nagy csapat vezére', v.ö. **Hadanig** honfoglalás előtti magyar hn-nel a Wörther Sec-től északra. Sajólad-tól keletre két hegynék **Irnek** a neve. A **lád** — **laða** — **lede** mordvinból megmagyarázható ns szó, 'lövő, ijjász' jelentéssel bír. A két Irnek hegy a ládi lövők hadnagyainak mindenkori, a faluközösség területétől elkülönített birtokát jelölte. — Irnek a nyugati hun maradványokkal, vagyis azok összeszedhető részeivel, visszahúzódott a Bánság és a Szerémség területére, a szatagárok törzse pedig — Jordanes szerint — áttelepült teljes egészében a Dunántúlra, ahol Somogy és Fehér megyék területén helyezkedett el a központi csoportjuk.

A 450-es évek végén tört ki a második hun-gót háború, amire a gótok terjeszkedése szolgáltatta az okot. A gótok ugyanis a szatagárokat igyekeztek kiszorítani a dunántúli területekről, ami arra készítette Dengeziket, hogy segítségükre siessen. Dengezik mindenféle népből összeszedett serege nem haladta meg a tízezer főt. Ennek élén tört be előbb a Bánságba, majd pedig, a Dunán átkelve, a Szerémségbe. Itt Sirmium és Bassiana (ma Dobrinici) voltak a gótok főbb erősségei. Dengezik ostrom alá fogta Bassiánát. A gótok ekkor a fegyvertfogott szatagárok ellen megfigyelő hadtestet hagyva hátra, a város felmentésére siettek. Az utolsó ütközet Dengezik vereségével végződött. A vereség után Irnek a szatagárok egyrészével a bizánci birodalomba kért bebocsátást.

A letelepedés nyilván később történt. 467-ben ugyanis a „húnok” földet kértek a császártól, de az elutasította őket. A 469 utáni betelepülésükre viszont Priszkosz töredékeiből lehet következtetni. A császári engedékenység valószínűleg a nyugtalan Dengezik halálával bekövetkezett változással függ össze.²³

A húnok nem voltak sem nyelvileg, sem embertanilag egységes nép. A birodalom minden népe, tehát a germánok és a szlávok is egyaránt joggal nevezhették

magukat hunoknak. A hn-ek tanulsága szerint a hun népnévvel kapcsolatos **hunya** terület vagy víznevek azonban mindig ns hn-ek szomszédságában találhatóak, ami azt jelenti, hogy a környező másnyelvű népek — és nyilván maguk is — előszeretettel nevezték a finnugor nyelvűeket „hunok”-nak. — Német nyelvterületen azonban komoly bonyodalmak támadnak a számos **Honnen** és **Hunnen** hn-vel kapcsolatban, mert a **nagy Mark-ok**, az ősi **chuna** vezetőinek is ez a nevük és ezzel a névvel jelölték birtokrészeiket is.²⁴ Ott csak a túlnyomó többségben ns hn-ek szomszédságában szereplőket lehet kapcsolatba hozni a frank királyok telepítései során odakerült „avarok”-kal.

A finnugor nyelveknek az a sajátossága, amelyre a mássalhangzók és magánhangzók változásaival kapcsolatban a praeeindoeurópai mediterránnak vélt szavakkal kapcsolatban Devoto is felfigyelt²⁵, eredményezte azt, hogy a ns nyelv igen gazdag a magas és mélyhangú szóalakokban, amit településrendi tájékozódás céljából nyilván tudatosan is alkalmaztak. — Erre igen jó példa Attila neve, aminek eredeti alakja kétségtelenül a magyar **Dél** (és nem **deli**) személynévnek megfelelő **Atala** és **Etele** hn és személynév és — a f. **etelä** 'dél' szóval kapcsolatba hozható, az **Edclény** hn-ben is jelenlévő **+edele** — **+adala** 'dél' ns szó. A **déli** égtáj személynévként való szereplése a ns korban kultikus okokra vezethető vissza. A kelet felől érkező rossz szellemet ugyanis hazájába a hideg **északi** vidékekre igyekeztek kitéríteni, amint azt a Sajó és a Rima esetében látni fogjuk, tehát a **Dél** személynévet viselő örököszt ennek az égtájat jelentő névnek adásával igyekeztek a rossz szellemtől megvédeni. Attila, azaz Atala — Etele finnugor kapcsolataira nézve igen fontos a szatagároknek a király szállása körüli elhelyezkedését is figyelembe venni, valamint azt, hogy az írott forrásokban a nyugati hunok főcsoportját ez a nép képviseli.

Valóban nép volt-e a szatagárok? — Nem, hanem hadrendi egység. Erre nevé-ről következtethetünk, de nemcsak nevéből, hanem nyelvéből is. A nép neve **szatagár** és **szetege**r voltára a hn-ekből lehet következtetni. Az írott forrásokban **satagar**, **sadagar** és **sadag** alakokban maradt fenn. A szuomi **+sat** — **+sad** 'száz' — f. **sata**, é. **sada** 'száz' — szó és egy másik szó kapcsolatával állunk tehát szemben, annál is inkább, mert ez a szuomi, 'száz' jelentésű szó nemcsak **+sat**, hanem **+set** alakban is előfordul hn-einkben. Az összetétel második része azonos a latin nyelvterületi **agar** — **azra** és a germán nyelvterületi **eger**, eredetileg folyóvizekre alkalmazott hn-ekben rejlő ps szóval, ami magyar nyelvterületeken **eger** és **egre**-hn alakokban jelenik meg. A ps szó — amint azt készülő művem második fejezetében kimutatom — 'sebesen folyó víz' jelentéssel bír. A ns szó jelentése nem mindenben ugyanez, de hasonló, mert átvitt értelemben használt és — a f. **äkä** 'harag, méreg, düh', **äkeä** 'hirtelen haragú, haragos', é. **äge** 'heves forró, vad, indulatós; hasító fájdalom' — a második tagjában jelenlévő **-ar**, **-er** sem azonos a ps szó **-ar**, **-er**, **-ra**, **-re(j)**, képzőjével, mert az a **férfit** és a ns korban már **hadat** jelentő ősi finnugor szóval azonos. Például a **matra** ps szó és alpesi **matrei** változata 'középmagas hegy'-et jelent. A mi **Mátra** hegységünk neve is ebből a korból származik. A ps képző tehát hn-képző, vagyis valamilyen helynek a milyenségét, a legfőbb jellemzőjét emeli ki. Persze azon vitakozni lehet, hogy a Mátrában eredő **Eger** patak a nevéet ps 'sebes'-et jelentő szóból vagy a szatagárok egyik települését jelző **Eger** város nevéből, tehát a ns szótól származónak származtassuk. — A **szatagár**- **szetege**r „népnév” jelentése tehát **száz vad hadtest**, vagyis az **eger**- **agar** szöé **vad hadtest**, amit esetleg talán helyesebb a **száz félelmetes had** és a **félelmetes had** kifejezésre módosítani.

A száz félelmetes hadat számláló katonai egység ebben a korban a „**tömény**” volt. Egy tömény tízezer harcosból, azaz száz százas egységből állott. A szatagár — **szeteger** elnevezés tehát a tömény ns neve és azt jelenti, hogy a töményekbe szervezett „hun”-ok egyik finnugor elemeket tartalmazó egysége volt. — Milyen volt ez a ns szavakkal elnevezett egység, belső népi összetételét illetően? — Erre a választ a hun—avarkori településrend ismeretében tudom megadni.

A régészeti kutatások során László Gyula vette észre, hogy a népvándorláskori temetők sírjainak elhelyezkedésében bizonyos törvényszerűség tapasztalható és hogy a sírok mellékleteinek gazdagabb vagy szegényebb volta a földi életben betöltött társadalmi szerepre is enged következtetni, ha azokat a jobb- és baloldal szögéből vizsgáljuk. Már ő is felvetette azt a gondolatot, hogy ez a jobb- és baloldal, ha a méltóságot viselő személy szállását középnek vesszük, a településrendben is érvényesül.²⁶

A hn-ek térbeli elhelyezkedésének vizsgálata során vettem észre, hogy ha a méltóságnévet őrző szálláshelynévtől számítva arccal a legközelebbi folyóvíz felé fordulunk, akkor jobbagón a szabadok, bal ágon a szolgáló népek telepeit találjuk. További kutatásaim igazolták, hogy ez az elv az állóvizekkel kapcsolatban is érvényesült. Nyomra a „rejtélyes” Ság hn-ek vezettek.²⁷ — A **ság** szó a honfoglalás előtt főnév volt és eredeti névszói jelentése 'domb, domborulat, sokaság, tömeg', és csak később alakult át ez a gyűjtőnév **-ság, -ség, képzővé.**²⁸

Ha a Tápíó menti **Uri** falunál a Tápíó felé fordulunk, akkor jobbra, azaz jobb ágon találjuk **Ság**-ot, balra, azaz bal ágon találjuk **Sáp**-ot. — Sáp szavunk jelentése az Értelmező Szótár szerint: 'tisztességtelen, jogtalan jövedelem/haszon', ami teljes mértékben fedi a szolgáló népek szemléletét a szolgáltatások jogtalan, kizsákmányoló jellegét illetően. — Hatvan és Selyp között fekvő **Sáp** puszta között van **Apc**, a nemzetségfő **apa** birtoka. Ha nyugatra, a Zagyva felé fordulunk, akkor Apctól számítva bal ágon fekszik Sáp, jobb ágon pedig **Jobbágyi**, amely falunak a neve önmagában véve is elárulja a jobbágytságot és ezzel együtt a **jobbágy** név eredeti koraközépkori jelentését, vagyis az úr szolgálatában álló fegyveres szabadok társadalmi és településrendi helyzetét. — Ha az Ipoly északi partján lévő **Fedémes**-nél, ennél a személynévet viselő falunál, délre, az Ipoly felé tekintünk, jobb ágon **Ság**-ot (Ipoly-ság), bal ágon pedig **Balog**-ot (Ipolybalog) találjuk. Azt, hogy ez a Balog falu valóban a szolgálak települése volt, igazolja a vele határos **Inám** falu neve. Az **in**-eknek nevezték a koraközépkori magyar társadalomban a szolgálakat és a házi rabszolgálakat (v. ö. inas). — Ha a Balaton-felvidéki **Vászoly** falunál a Balaton felé fordulunk, akkor jobb ágon ott van **Ság** puszta, bal ágon pedig **Udvardi** falu, aminek neve megint csak az úrral szembeni szolgáltatási és szolgálai kötelezettségekre utal.

Tovább folytatva hn-eink ilyen egymással való kapcsolatba hozását eljutottam az avarkori szabadok és szolgálónépek telepeinek, illetve az azokat jelölő hn-eknek a felismerésére, ami egyúttal tisztázta a hun—avarkori településrendben belül használt méltóságnéveket is. Tisztázta azonban a honfoglaló magyarok avarkori településrendbe való beilleszkedését is. — Ha Hernádbüd-nél, azaz **Böd**-nél arccal a Hernád felé fordulunk, akkor bal ágon fekszik **Pere** falu. Ez a **pere** szó az é. nyelvben 'család' jelentéssel bír, de hogy ennek a „család” szónak „cseléd” jelentése volt, igazolja a Perével nyugat felől határos Hernádszentandrás középkori **Felináncs** és az ezzel határos mai **Ináncs**, a középkori **Al-ináncs** neve. A **bő** nemcsak magyar, hanem „avar” mégpedig avar-török méltóságnév is volt.²⁹ Szuoimi méltóságnév a **tarna** — **torna** és ezeknek számos változata. — Ha Ipolytarnócnál az Ipoly

felé fordulunk, akkor bal ágon **Litké**-t, jobb ágon **Kalondát** találjuk. A **lit** ns szó és jelentése — é. **liht**- összetételekben 'egyszerű' — 'szolga'. — Így tovább vezetve a dolgot, más nyelvterületeken is hasonló kapcsolatokat fedeztem fel és sikerült azok segítségével a birtokviszonyokra vonatkozó rendszert is körvonalaznom. Röviden erre is kitérek.

Az ószuomi korban csak a faluközöségi föld és a mindenkori településcsoport vezetője és asszonya számára elkülönített terület jelenik meg a hn-ek tükrében. — Ezt a rendszert kibővíti, az újszumi korban úgylátszik a húnok idekerülése, mert a gazdasági—katonai település vezetőjének elkülönített birtoka mellett megjelentek fiai és lányai, sógora és egyéb rokonsága, valamint a település vezetője feleségének, vagy feleségeinek és rokonainak birtoka is, ami a szabadok faluközöségi földjeinek még oly mérvű szűkülését is maga után vont, hogy a szolgálónépeknek is kijelölt birtoktestei lettek. Ez az elrendezés a hun—avarkori településrend első szakasza. — A második szakaszra a kultikus jellegű névadás a jellemző, ami egy-egy gazdasági—katonai településrenden belül további birtokelkülönítésekre vezetett. A kultikus neveket úgy lehet megkülönböztetni a nem kultikus jellegűektől, hogy első sorban valami csúnyát vagy szépet, jót vagy rosszat, értékest vagy értéktelent jelentő szó kapcsolatából tevődnek össze és hogy ezeknél — éppen ellenkezőleg, mint a világi vonatkozású névadásnál — a folyóvíznek háttal fordulva jobb ágon az örökös csúnyát, rosszat, vagy értéktelent jelentő, bal ágon a nem örökös családtag, szépet, jót, értékest jelentő szóval jelölt birtokát találjuk. — Ennek az az oka, hogy a földiek megrontására törő gonosz szellem, aki ismeri a földi településrend szokásait és arccal a folyó felé fordulva keresi a jobbágiakat, így a szép nevet viselő **Koltát**, („Arany”) fogja elvinni és békében hagyja az örökös **Rum**-ot („Csúnya, Utálatos”) vagy a **Hammást**-t („Zabla”) — ez az eset a Perint és a Lapos mellett — vagy elviszi **Arst**-t („Férfiás”) és otthagya az örökös **Rum**-ot — ez a helyzet Innsbruck mellett Arzl és Rum esetében.

A kultikus nevek — amint azt a magyar koraközépkori oklevelekből és krónikákból világosan ki lehet olvasni — nemcsak hn-ek, hanem személynevek is voltak. A nemzetségfők általában mind csúnyát, értéktelent, rosszat jelentő neveket viseltek, pl. Pata=„Fazék”, Csanád=„átkozott”. — Ez így volt a pogánykorban, de a kereszténnyé lett avarok körében is voltak térbeli kihatásai. A keresztény "avarok", ugyanis hátat fordítva a pogány szokásoknak nem háttal a folyó felé fordulva adták az örökösödési rendben fontos kultikus, most már csak hagyományosá lett neveket a család (nemzetség) tagok birtokainak, hanem — ugyanúgy, mint a világi birtokrészt jelölőket — arccal a folyó felé fordulva. Pl. Pata (Gyöngyöspata) „Fazék” és (Hort) „Kincs”, esetében, vagy a Duna-menti Csanád („megátkozott”) és Rém (a rum magyar alakja) illetve Hilye „Fényes” esetében. — Ez az időszak a hun—avarkori településrend második szakaszának keresztény időszaka és nálunk magyaroknál még a XI. sz.-ban is érvényben volt.

A hun—avarkori településrend harmadik időszakát az jellemzi, hogy megjelennek a mongol eredetű méltóságnevek és egyéb elnevezések. Ezeknek is két típusa különböztethető meg. Az egyik típus, amikor a mongol méltóságnév körül mongol, török és szuomi hn-ek tűnnek fel és a szolgák településeit szuómi vagy szláv névvel jelölik. Itt hódítóként viselkedik a mongol és török népelem. A másik típus az, amikor a szuómi méltóságnév mellett feltűnnek a településrendbe besorolt mongol és török hn-ek, vagyis az új szövetségesek. — Mind a két típus kimutatható a lengyel és a keletnémet nyelvterületen is, ami azt igazolja, hogy a 670. táji mongol—barszil

török invázió nemcsak a Duna—Tisza vidékét érintette. — A szövetséges névadási típusba tartozik megyénk területe is, de az egyes települési „gyűrűkön” belül, hol mongol és barszil török (Szécsény, Szécsényke, = „fejedelem, vezér,” = Bodony = „az úr szolgálatában álló szabad harcos” stb.), hol szuómi (Terény, Surány) vezető parancsoit.

A fenti településrend ismeretében kísérlem meg a szuómiak népi hovatarozásának tisztázását. A településrendből ugyanis kiderült, hogy azon belül a népi vagy törzsi hovatarozást jelentő szavaknak csak alárendelt szerepük van és csak esetlegesen fordulnak elő. — A szuómiak harmadik nyelvi korszakát a ns kort a mordvin eredetű hn-ek gazdagsága is jellemzi. Azt, hogy mordvinok éltek megyénkben, a legutóbbi régészeti leletek igazolják.³⁰ Nevüket és nyelvüket vidékünkön számos hn őrizte meg.

Szete és Százd egymással határos községek. Azt, hogy a Szete nevében rejülő **sat-a** — **set-e** valóban a ns **sat** — **sad** 'száz' szó hn-képzős alakja és semmi köze sincs pl. a török (jakut) **sättä** 'hét' szóhoz éppen ez a magyar hn bizonyítja, ami annyira pontos fordítás, hogy alkotói még a ns képzőre is figyelemmel voltak. Fordítói Százd alapítói, a honfoglalás előtt idekerült **mogor**-ok, azaz szlávósított hn-ek alakjában **mohor**-ok voltak, amire az egyik későbbi fejezetben részletesen kitérek. — Százdtól nyugatra emelkedik a Nagy- és a Kis **Morda** hegy és a Nagy **Morda** hegytől délre folyik a **Hunya**-árokban a hunok nevét őrző **Hunya** patak. **Morda** a mordvinok neve, amit Konstantinosz Porfirürogenetosz az országukat jelölő **Mordia** névben őrzött meg. Ezt a morda nevet a mordvinok nem használták a saját maguk megjelölésére, hanem csak az idegenek, ez esetben a honfoglalás előtti magyarok, mert saját magukat az **erzá** és **moksa** névvel illették. A mordvinok saját nevét az Ercs, Ercsény, Ercsi, a Maksa és Mokcsa hn-eink őrzik.

Mordvin névadásra vezethetők vissza a **lede** 'lőni' szavukból eredő Lád, Lada, Ladó, Ladány hn-eink, amik „Lövő, Lövér, Lövöld” jelentéssel bírnak. — Ennek az igazolására igen jó példa a szülővárosom, Losonc határában fekvő **Ladó** puszta és az attól délre húzódó **Levő** (azaz Lövő) erdő, a losonci Nagyerdő neve.

A **Losonc** hn ps képzős szó, jelentése 'várad' és a nógrádi **Piliny** ugyancsak ps vagy hn-vel együtt — ami ugyancsak „Várad” — minden valószínűség szerint bronzkori névadás. Az itáliai, pontosabban svájci **Lossone** a Lago Maggiore nyugati partjához közel, Locarno közelében, a város nevének ikertestvére. A Lossone felett emelkedő 486 m magas hegynek **Balladrume** a neve, ami a 'falú erdeje' jelentéssel bír és egy ps vagy as **balla** szónak és az olaszba, illetve a latinba került görög **drymos** 'erdő' szónak a összetétele. Ugyanez szó rejlik a ps nevekkel tarkított francia alpesi **Drome** megye és az olasz **droma** szóban is, ami igen értékes felvilágosítást ad az ősvagy koraókori nyelvi kapcsolatokra nézve. — A fenti adat csak egy a sok **Losonc** hn-ekel kapcsolatba hozhatók közül.

Losonc vár népe ugyanúgy földközösségben élt, mint a kalábriai Carrumangu hegy környékén élő ószuómiak, csak hogy itt a saját nyelvükből eredő szóval nevezték el a közösségi földet **tugár**-nak, azaz — é. **tugi** 'támasz', tartás, duc 'támla' — 'várföld'-nek, vagyis a 'várnép földjé'-nek. — A két bronzkori eredetű finnugor nyelvi származású hn a mordvinok és a honfoglalás előtti magyarok megjelenésekor is még használatban volt. A mordvinok ugyanis megszállták a mai **Ladó** puszta területét, és a maguk településétől való megkülönböztetés céljából **Luts**-nak — mordvin **lätse** 'lőni, beütni' (a Lőcse, Lützen, Luc stb. hn-ek alapja) — vagyis a hun-avar településrend törvényeinek megfelelően egy másik ugyanazt jelentő

szóval jelölték az ugyancsak íjász losonci őslakókat. Ez az ősi ps hn-képzővel ellátva **lutsen**-nek hangzott — ugyanez az elnevezés maradt fenn a Pogányvár közelében települt **Lucin** (ma Lucfalva) nevében is — és jó példa arra a nyelvvalakulásra, ami az avar korban kezdetét vette és egy új nyelv kialakulásához vezetett volna, ha nem szórják szét őket. — A mordvinok a Kárpátoktól északra és a Visztulától nyugatra eső területeken is használták **luts** 'lövő' hn-eket és a szó a lengyel nyelvbe is átkerült, ahol a **lucznik** szó 'íjász' jelentéssel bír. — Az ősi és ószuómi multra visszatekintő losonci és a velük együtt 400 táján betelepült ladói mongol lövéreket a **mogor** — **magor** nyelvűek levő-nek azaz lövér-nek (v.ö. a soproni Lövérek-kel) nevezték és így nevezték el a közös nagy erdejüket is. — A szlovák Lucenec hn tehát szláv honfoglalás előtti magyar hn-képzővel ellátott olyan mordvin szó, amelynek ps és mogor képzője van és a ns hn adás jellegzetességeit viseli magán. Alapjában véve tehát finnugor eredetű szó, épp úgy mint a túróci Nagy Fátában levő Lucenec hegy neve, amely az alatta lévő Szabar (Záborie) faluba települt lövérek egykori közös erdejének a neve épp úgy, mint a Kisszeben fölötti 515 m magas **Lucina hora**, ami erdőtlen voltánál fogva legeltetésre szolgált, vagy az alpesi 3506 m magas Becca di **Lusenej** hegy — a Matterhorn csoporttól délnyugatra — mind az egykori ns íjások vagy mint a 2579 m magas Punta di Loozeney a várnépek közös erdei vagy legelői. Nem vitás azonban, hogy a **lucina** alakok kapcsolatban vannak a szlovák **lucina** 'rét, rétség' szóval, mert a sárosi **Litinye** szlovák neve **Lucina**. A Litinye-Letenye hn alakoknak ugyanis semmi közük sincs a litániához, hanem közük van a ns **+liti** — **+lete** — f. **liete** 'iszap, hordalék lerakódás', **lieteinen** 'iszapos, sáros' — 'iszapos, sáros' szóhoz, azaz olyan területhez, ahol 'rét' is van. Az hihető, hogy a Kisszebentől („Kis-kovácsi”) nem messze fekvő Litinye hun-avar szabadok, esetleg lövérek, közös **rétje** volt és ez esetben a szlovák Lucina falunév annak pontos fordítása. Viszont az nagyon valószínű, hogy csak analógiás szóátalakításnál állunk szemben a **Lucina hora** és részben Lucin **-in** képzője esetében is. — A Lucenec városnév és társai azonban eredet szempontjából — a német, olasz, francia és lengyel példák alapján — csakis a mordvin **läts** lövő szóval hozhatók kapcsolatba.

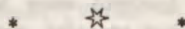
A mordvinokkal kapcsolatba hozható ezen két példa is, amit több száz hn bevonásával még tökéletesebben lehet igazolni, megmutatja, hogy a ns hn adásban jelentős szerepe volt ennek a rokon népünknek. — Mégis a hun-avar települési rendben népvük csak másodlagos jelentőséggel bír, mert a település nem törzsi, hanem területenként önálló gazdasági és katonai egysége szerint történt, amely egységek többféle nyelvet beszélőkből is alakulhattak.

Ugyanez tűnik ki az **ugra** népnévvvel kapcsolatban is. **Ugra** (Bihar, Heves, Kis-és Nagy Küküllő), **Ugróc** (Bars, Trencsén), **Ugruc** — **Ogruc** (Kolozs), **Ugornya** (Bereg), **Ugorszka** (Szepes) hn-eink, és azok német, latin és balkáni nyelvterületekre testvérei, szépszámmal fordulnak elő. — Az **ugra** név az **ugor** népnév ps képzős (v.ö. Mátra, Fáttra, Táttra) alakja és jelent egy bizonyos ugor népet, de általában ugor nyelvű népet, sőt magyart is. Azt, hogy egy **Ugra** hn, milyen néphez való tartozást jelent, azt általában a közelében előforduló „dülőnevek” alapján lehet eldönteni. A Sajólenkétől északra fekvő **Hubó** falu mellett van az **Ugra**-bérc. Itt a falu neve — f. **huippu** 'csúcs, hegycsúcs' — ami jelzi, hogy **Hubó**, közvetlenül az **Ugra** bérc alatt, a többi környező településtől **magasabban** fekszik, szuómi szó, tehát az **ugra** népnév itt a balti-finn nyelvi jelleggel bíró finnugorok jelenlétét bizonyítja.

A **Kál** és **Kálló** hn-einkben totemisztikus alapon kialakult törzsnév rejlik.

Jelentésük ama bizonyos finn **kal** 'hal', többszámiban **kala** 'halak', szóból magyarázható meg, ami nyelvtankönyveinkben mint a magyar és a többi finnugor nyelvek rokonságának egyik bizonyítéka található meg. A **Kál** és sok **Gál** hn-ünk az egyes a **Kálló** és esetleg a **Galla** hn-eink némelyike a többszámú ns szóalaknak felel meg. A **kalla kálló** alak azonban már bizonyos analógiás félreértésen alapul, mert a **ll** a ns **-la** hn-képző — a mai **f**-ben és **é**-ben is meglévő **-la** hn-képző — hozzáadásával jött létre. A **kálló** alak viszont magyar fejlemény, de az eredeti alakot megőrizte a szóhasználat, mert még ma is „kállai” kettősről beszélünk.

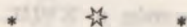
A **Kál** törzsnévvel kapcsolatban — ami később a hun-avar településrenden egy-egy településbokon belül nemzetségnévvé vált — igen figyelemreméltó Györffy Györgynek az az észrevétele, hogy a magyar nemzetségi címerek között totemisztikus ábrázolásokat feltüntetők is vannak. A **hal**, a **kal** a Kál törzs, illetve nemzetség címerképe is volt, amit igazol, hogy a totem állat képét az Ákos nemzetség címerében **két hal**, a Barca nemzetség címerében **egy hal** képében találjuk meg. Mindkét nemzetségünk törökös nevet visel. A Barca nemzetség neve a bolgár-törökök **barszil bercel** népnévére, Ákos nemzetség neve pedig egy másik totem állatra a „fehér sólyomra” utal. Az összefüggéseket az teszi világossá, ha figyelembe vesszük, hogy az Ákos nemzetség legősibb nemzetségi monostora a Galga (**kalka**, kis hal'—kevés hal' 'kevés halú víz') völgyében, a Hévíztől délre elterülő dombok egyikén emelkedett, a Kálló falu (**Kálok**, Káltörzs beliek) és a Tápio (f. **tapio** 'erdő; az erdők királya' mint isten név) menti **Káta** nevet viselő sátoros (f. kota 'sátor, kunyhó', az odaválósiaiak ma is **koótai**aknak nevezik magukat) falu, tehát nomád pásztor településnek a középpontjában helyezkedett el. Az Abaujban és környékén birtokos Barca nemzetség területén a **Kál** törzs, illetve nemzetségnév csak az egyesyszámú hn-képzős **Galsa** — az Alpeseekben **Kals** — alakban fordul elő. — Ott tehát, ahol a vezető nemzetség többszámú **kálokat** jelentő településnév közelében birtokos, címerében **két**, azaz több hal van, ahol pedig csak egyszámú **kált** jelentő hn-ek fordulnak elő a nemzetség birtokain, ott a címerben csak **egy** hal van. — Az Ákos és a Barca nemzetségnevek viszont a ns-kor népei és birtokos nemzetségei egybeolvadásának az egyik igazolója.

Már a mongolok és barszil törökök 670. év körüli megjelenése előtt is voltak mongol és török nyelvű elemek a szuómiaiak által lakott területen. Ezek a hunokkal és később az avarokkal kerülhettek ide. Hn-eiket nem lehet pontosan elkülöníteni a fiatalabb mongol és barszil török hn-ektől. A **kám** és **kámor** 'sámán'-t jelentő hn-eik azonban legtöbbször mongol nevektől távolabb, szuómi hn környezetbe fordulnak elő, ha nem is mindig, például a Borsosberénytől nyugatra fekvő **Kámor** hegy és a Nagybátony fölötti **Kámos** hegy.

Igen szép példája a hun-avarkori kultuszhely közösségének a zalai ns **Lasztonya** — é. **laps**, **lapse**, **last** 'gyermek' — az ottani településbokor mindenkori vezéri nemzetsége fiának szállásbirtoka és a folyócska túlsó partján lévő **Kámánháza**, a hun-avarkori török sámánok szállása körül kialakult mondakör, a „palóc hercegről” és „Attila fájáról”.³² — Különbösen is nem lehet megérteni a hun-avarkori településrend számos vonását, ha nem vesszük figyelembe a kultikus hn-adással kapcsolatos dolgokat. A Karancs és a Medves vidéke a palócok szent helyei közé tartozott. Környékük tele van szuómi nevekkal, például Mátraszelétől északra a **Kaira** patak — f. **koira** 'kutya, eb' — **Zabar** stb. Azt, hogy itt valóban kultikus hely volt, a

Sajó és a Rima neve bizonyítja. A rossz szellemet ugyanis keletről érkezőnek vélték. A **Sajó** folyó nevében, amely vizünk a Mátrától és Bükkötől északra nagyjából nyugat-keleti irányban folyik, a csaknem minden finnugor nyelvben meglévő **sal** 'fényes, csillogó' szó rejlik. Ha a Mátra Bánréve fölötti nyulványairól a Rima és a Sajó torkolata felé tekintünk, a két folyót egyforma bővizűnek látjuk, de úgy, hogy a tulajdonképpeni főfolyónak a nyugatról kelet felé folyó Rima tűnik fel, mert az folytatódik továbbra is ugyanabba az irányban törés nélkül. A Sajó nevet, mégis az északról becsatlakozó víz viseli. Ennek az az oka, hogy a Rima folyónév a csúnyát, piszkosat, utálatost jelentő **rum** szó származéka — amit az is igazol, hogy a magyar **rima**, szó nőre alkalmazva, nagyon aljast jelent — és pontosan ellentéte a Sajó szépen csillogót, tisztavízűt jelentő nevének, pedig a Rima semmivel sem zavarosabb, mint a Sajó. A névadás oka az volt, hogy a keletről jövő, kalandozni vágyó rossz szellem ne menjen be a kultikus helyek közelébe vezető Rima völgyébe hanem térjen ki északra a szép, tiszta nevet viselő Sajó futását követve, hogy északi jéghideg hónapja minél előbb visszatérjen.

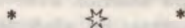
Könyvemnek ebben a fejezetében kívánok bővebben foglalkozni a mongol hn-ekkel. Ezek Közép és Nyugat-Európa számos avar telepítésű területén megtalálhatók. Itt is az irányt stb. jelző nevek voltak az első útmutatóim. A **Kassa** és **Kászony** hn-eink valamitől, ez esetben folyótól nyugatra eső települést, illetve területet jelentenek. Az **Alag, Alcsi, Anda, Aracsa, Asa, Bár, Bärna, Bodajk, Bajót, Bojt, Bakta**, még a **Balá-k** közül is néhány, a **Várkony, Bärkány, Barok, Vilke, Csáka, Csölle, Tokaj, Odora, Odorin, Zsira, Tobuka, Tubuka, Doboka, Takta** hn-eink, hogy csak egy kis töredékét soroljam fel, mind mongol eredetűek, illetve elsősorban csakis ilyen eredetűek lehetnek, mert a településbokrokban előforduló mongol méltóságnevek — **Kán, Kattuny, Szécsény, Baján, Bátor** — és családi birtokkapcsolatokat jelentő nevek — **Eke, Görgény, Beke** stb. — ennek valóságát igazolja.

A mongol eredetű hn-ek nagy száma a német és francia nyelvterületen, egyik legfőbb bizonyítéka az avar frank uralkodók általi szétszórásának. Ez és a magyar nyelvterületi hn anyagban való előfordulásuk önálló, könyvnek beillő tanulmány, aminek elkészítését — ha erőm és időm engedi — szintén tervbevettem, hogy ezt az eddig figyelemre nem méltatott kérdést is kellő megvilágításba helyezzem.

A mongol hn-ekhez hasonlóan a barszil török hn-ek is szépszámmal jelennek meg az ő **bolgár-t** jelentő **nándor** nevükkel együtt az egykori frank birodalom területén. Sorsuk ugyanaz volt az eddigi irodalomban, mint a nyugatra került mongol hn-eké.

A barszil törökökkel áll kapcsolatban a szláv eredetű **palóc** népnév is.²³ A '**palóc**' szóban rejtlő 'szőke, fakó' elnevezés szorosan összefügg az avar települési területen 670 vagy 678 táján megjelenő bolgár-törökök nép-, illetve törzsnevével, és az ebből képzett **Bercel, Barca, Barcaság**, stb. hn-ekkel. Ez a szó maradt fenn a gömöri palócok, a **barkó-k** és **Brassó** város nevében is. A **barszil** népnév jelentése 'szürke' vagyis 'fakó, szőke, ősz' is.³⁴ — Hogy ez a jelentés valóban közismert volt a szlávok körében és hogy a ns nyelvet beszélők is így értelmezték a bolgár-török barszilok nevének jelentését, azt a **Harac, Harnóc, Harmos** hn-eink és a **Harmata** családnevek is igazolják. A ns + **harma** ugyanis 'szürke' esetleg 'ősz' jelentéssel is bír és ez esetben a magyar **Üszöd** hn-ekről is feltételezhető, hogy azok a barszilok, azaz magyarul a **bercel-ek** nevének fordításai.

Igazolja a barszilok ns nyelven **harmá**-t jelentő nevét a következő földrajzi tény is: Rimaszéccsel szemben — a **szécs** a mongol **szecsen** 'okos' méltóság, illetve kultikus név töve — a Rima déli partján fekszik a **magyar** törzsnevet őrző **Jene** falu. Itt a honfoglaláskor egy magyar, „avar” településbokrót ellenőrző katonai egység szállt meg. Mégpedig bolgár-török, azaz barszil mongol és szuómi települések közé. Jenével kelet felől ugyanis **Nándor** puszta határos, nyugatról pedig **Harmac** falu. A Harmac faluban élőknek azok a finnugorok adták ezt a nevet, akiknek emlékét a Harmaccal nyugat felől határos **Ugora** hegy őrizte meg, amelynek nyugati oldalán a szuómi méltóságnevet viselő **Darnya** falu (tarna-darna stb.) fekszik. Azt, hogy ezen a területen valóban éltek bolgár-törökök — Csallány Dezső szíves szóbeli közlés alapján, nemcsak a régészeti leletekből — hanem abból is kikövetkeztethetem, hogy a közelben fekszik **Bolgarom** falu és ,hogy a füleki Remete hegy régi neve **Bolgár** hegy volt. — A palóc népnév tehát nem más, mint a bolgár-törökök barszil népnevének szláv eredetű fordítása, amit azért kapott a palócság, mert az itt lakó szlávok szemében ez a népelem volt a vidék legjellemzőbb lakossága. Ezt az is igazolja, hogy a bolgár-török eredetre visszavezethető rovásírást a Karancs vidékén — Bél Mátyás állítása szerint — még a XVIII. század elején is használták, sőt egész hasszú szövegeket, templomi prédikációkat és énekeket is leírtak vele a hozzáértők.

Könyvem hatodik részében a frank hadjáratok idejében bekövetkezett változásokkal foglalkozom. A ns hn-anyagot ugyanis ma nagyjából azon a helyen találjuk, ahol a VIII. és IX. század fordulóján helyezkedett el, illetve ahová kirajzottak vagy kitelepítettek a hun-avar településrendben betöltött szerepük következtében. Ez a terület lényegesen nagyobb kiterjedésű, mint amilyenre Csallány Dezső rendkívül gazdag avar-leletanyag térképéből következtethetnénk.³⁵ Megállapítom, hogy az avar birodalom középpontjában elhelyezkedő magyar nyelvterületen található hun-avarkori településrend hn-bokrai is magukon viselik a frank előnyomulások következményeit. Így például a legszebb és legszabályosabb „avar-gyűrűk” egyike, a Szombathely környéki is. A keletieknél ez a hatás már kevésbé érvényesül, de feltűnik köreikben a keresztény jellegű kultikus hn-adás és még számos olyan vonás, ami már későbbi korokkal hozható kapcsolatba. Ilyen például a hn-ek személynévvé való átalakulása, ami már a magyar krónikás és okleveles anyagokból igazolható és eleinte a kultikus hn-ekkel, majd pedig a beolvadás következtében eltűnő jelentésbeli értelem halványodásával a többi birtokot jelölő és egyéb szavakra is kiterjed. — Ennek a fejezetnek körében tárgyalom az egyes településbokrok térbeli elhelyezkedését és pontos adatait ami, rendkívül sok vonatkozású térképanyag segítségével oldható csak meg.

Igen fontos szerepük van ebben a korban, részben már a mongol benyomulás előtt, a szlávoknak is a hun-avar gyűrűn belüli hn adásban és hn módosításban. Ezt a szerepet elsősorban, vitűt és a későbbi hn-ekkel való összetévesztést elkerülő módon, a latin nyelvterületre történt kényszertelepítések hn bokrai alapján lehet megállapítani. — Így derül ki, hogy a bizánci császárok által telepített délitáliai hun-avar településrendet eláruló hn-bokrokban is előforduló **Prága**, azaz **Praga** hn-ek a szuómi **para** — **pere** 'szolga, cseléd' szónak a származékai. — V. ö. **Parád** hn-ünkkel, amely **Kanázs**, azaz **kenéz** vártól tekintve balkéz felé mint a szolgáló népek települése szerepel a jobb ági **Bodony**-nal, a szabadok bolgár török nevet viselő településével szemben. A szláv méltóságnevekkel kapcsolatban derül ki az is,

hogy szláv hatást kell keresnünk az avar településrenden belül ott, ahol a jobb- és balágiságot arccal a folyó forrása felé fordulás alapján lehet meghatározni. A **praga** szóban rejlő **parag** aminek magashangú változata a **Pereg**, mélyhangú változata pedig a **Paraga** magyar nyelvterületi hn-einkben maradt fenn, ns hn-képzős szó és a szabadok településeivel szemben a szolganépek települése. Ez a helyzet Prága város esetében is. Ott a szláv nyelvű és a Hradzinban székelő fejedelemnek vagy az ottani hun-avar településrend vezetőjének szuómi szolgálonépei laktak s eredetileg **paraga** nevet viselő településen.

A hun-avar települési rendben különböző, szövetségi vagy alávetett viszonyban elhelyezkedő szlávok a frank uralkodók szemében épp úgy „avarok” voltak, mint a szuómiak, törökök vagy a mongolok és a többi néptörzsek. Igazolja ezt, hogy latin nyelvterületre is a többiekkel együtt telepítették át őket. Az egyik igen jelentős szláv lakossággal rendelkező településbokrót a francia és olasz határon emelkedő Graji Alpok — as †**raja** — **raj**; f. **raja** határ, szláv **kraj** 'határ' — azaz a „Határ Alpok” keleti lejtőin telepítették le, a Dora Ripariától északra és a Dora Balteától — mindkettő ps folyónév — nyugatra, illetve délre. Itt a három **Stura** nevű folyócska folyócska völgyében ps hn-ekre ns és szláv h-nek települtek. A déli Stura folyócskától északra emelkedik az „avar” népnevet őrző 3075 m magas Torre d' **Ovarda** és ettől keletre a 2981 m magas Monte **Ciorneva**, aminek szláv „sötét”-et, „feketé”-t jelentő származását a hegy északkeleti lábánál fekvő kis alpesi tó, a Lago **Scuro** olasz neve is bizonyítja. Ez a fordításos hn igazolja egyrészt azt, hogy az itt élt ps-ak már rég beolvadtak a latinokba és csak néhány hn-ük maradt fenn, továbbá azt is, hogy az olasz név adói, és a betelepített szlávok még értették egymást, tehát a frank királyok korabeli telepítés is igazolható.

A szlávokon kívül természetesen az „avarok” egyéb népeinek jelenléte is igazolható a hazánktól nyugatra eső területeken. A mordvinok népi nevei közül pl. a Jena melletti Pösznecktől délre, egymással határos falvak nevében fordul elő **Schmorda** alakban a **morda** és **Moxa** alakban a moksa, ami azt jelenti, hogy az idegenek Morda, saját maguk pedig a saját Moksa nevet adták az eredetileg egy egész képező területnek. Még nagyon sok ilyen példát fel tudok hozni és ezek mindegyike „avar” vagy ns nevek bokraiban fordulnak elő az idegen nyelvterületeken.

A ns hn-ek és a hun-avarkori településrend ismeretében sok eddig homályos vagy egyáltalán nem ismert történelmi tényre is fény derül. Ilyen maga a frank királyok avar-telepítése is, amit a fenti segítséggel pontosan térbelileg is el tudunk helyezni. Ilyen például az avar díszítő elemeknek a románkori építészeti emlékeken a távoli francia területen való előfordulása, amiről Győrffy Dezső salgótarjáni tanár igen értékes, sajnos még mindig kéziratban fekvő munkájában számol be, és aminek eredményei még így is bekerültek a muzeológiai irodalomba.³⁶ Győrffy Dezső eredményei — amikre évekkel ezelőtt tanulmányom ismerete nélkül jutott — köbevéselt dokumentumokkal is igazolják a francia és egyéb nyugati nyelvterületre került „avarok” jelenlétét.

Különösen francia területen képeznek az „avar” települések szabályos alakot. Körök és koncentrikus körök alakjában, sokszor száz kilométeres átmérőjű gyűrűkben, a tengerparton pedig félkörökben vannak elszórva a ns, a török, a mongol, a honfoglalás előtti magyar és a szláv eredetű hn-ek. Ezek segítségével több ps, tehát igen ősi hn maradványát is fel lehet ismerni a magas hegységek vidékén,

A bizánci császárok „avar” telepítéseire igen jellemzőek a néhány kisázsiai és afrikai hn bokor, amelyek hn anyaga azonos a francia és német nyelvterületeikkel. Például a mai Tunézia és Algír határvidékén is volt egy nagy avar telepítés. Időbelileg az arab **Sussa**, a francia **Sousse** és az olasz **Susa** — f. *susi* 'farkas' — város nevének megjelenési idejéből tudok következtetést odakerülésükre levonni. A várost a rómaiak Hadrumentumnak nevezték és főncai eredettel bír. Később az igen termékeny vidéken való fekvése miatt a Colonia Concordia Ulpia Trajana Augusta **Frugifera** Hadrumentia nevet kapta. A jelenlegi Susa neve a VIII. században keletkezett.³⁷ A minden további magyarázat helyett felsorolom az ott előforduló hn-ek néhányát: folyónevek; Itel, Athar, Mokta, településnevek; Blida, Tiza (a hegyek közt, nehezen megközelíthető helyen), Rapta (patak partján), Zana, Batna, Kelibia, Maktar, Salakta, Zaghouna, Thala, Teboursouk, Béja, Randon, Berresof, Wessan, Redeyef, Tatahouine, Graiba, Tebessa, Khenchela, Barnis, Chegga, Berryan, Bou-Saada stb.; hegynevek Gouraya, Gucla, Kriane, Marmoucha, Mouzaia stb. Ezeket még részletesebben térképeken még többel ki lehetne egészíteni, de a fenti szóalakok — ha a Malta szigetén lévő Zabbar-t is figyelembe vesszük, valamint azt, hogy arabból franciásított alakban szerepelnek — kapcsolatba hozhatók a hun-avar települési renden belüli ns, török, mongol, szláv stb. szavakkal.

Ugyancsak a bizánci császárok egyik „avar„ telepítésének emlékét őrzi a kisázsiai partok közelében lévő **Kekawa** szigetecske a Fineka öbölben. A szuómi **+kokova** — **+kakava** — f. *kokoava* 'gyűjtő, egyesítő, egybefogó, összeszedő — mind a három nyelvi korszak hn-el közt előforduló szó és hol 'gyűjtőhelyet', hol 'olyan helyet, ahová valamit összegyűjtenek', hol pedig 'gyülekezőhely'-et jelent, ahogy azt a térbeli viszonyokból a számos ilyen alpesi, kárpáti és egyéb helyen előforduló hn-ekből lehet következtetni. A **Fineka** — v. ö. a magyar **Finke** hn-ekkel — kis **finn** öbölt jelent és a **Kekawa** sziget vagy halászsok, vagy hajósok — hihető, hogy esetleg parti kereskedők vagy kalózok — gyülekező helye volt.

A nem magyar nyelvterületen előforduló „hazai” hn-ek tehát zömmel hun-avar-kori eredettel bírnak. A legtöbb esetben véletlen, hogy körünkben ps vagy as eredetű hn-ek is előfordulnak, mert ezek az ősi névadók már a legtöbb helyen az „avarok” odakerülése idejében rég beolvadtak a környező lakosságba. Ha ez nem így lett volna, akkor a továbbélő ps és as hn-ek ns ragot vagy képzőt kaptak volna és nem maradtak volna meg a nem szuómi „avarok„ területén csak szuómiak által értett, mások számára értelmetlen, de módosítatlan eredeti alakjukban. Ezek a ps hn-ek egyúttal azt is bizonyítják, hogy kialakulóban volt egy ns, török, mongol, szláv, magyar és mordvin elemekből összetevődő „avar” nyelv, amely ugyan egy csöppet sem balti-finn vagy török, vagy szláv, vagy mongol jellegzetességű, de a felcserélt képzők és a tudatosan változtatott magas és mélyhangú szavak használata következtében még igen vegyes állapotot felmutató nyelv volt. Az „avarok” a többnyelvűség határát már átlépték és egységes nyelv kialakulása vette nálunk kezdetét.

Könyvem hetedik részében a honfoglalás előtti magyar településekkel foglalkozom. — Beigazolom azt, hogy középkori krónikáink és a székely néphagyomány nem tévedtek, amikor a 896. évi magyar honfoglalást a második honfoglalásnak tekintették. — Állításaimat a szláv, német, francia, angol, holland, dán és egyéb nyelvterületi adatokkal igazolom, tehát olyan területekkel, ahová az „avarok” valamilyen okból kifolyólag elkerültek. Az ott szerzett településrendi hn anyag alapján a

magyar nyelvterületi hn anyag körében is meg tudtam állapítani a honfoglalás előtti magyar településeket, illetve honfoglalás előtti magyar és honfoglalás előtti magyarokra vonatkozó névadásokat.

A honfoglalás előtti magyarok népi neve **magor** — **meger** és **mogor** volt. Eddigi megállapításaim szerint a hun-avarkori településrenden belül sehol sem neveztek őket **ugor**-oknak, kivéve a cseh nyelvterületet, ahol **uher** alakban, és az angolszászt, ahol **ongar** alakban maradt fenn a nevük. Viszont mindenütt magyarokat jelentenek a **székely** népnévvel kapcsolatba hozható hn-ek, de ezek már mordvin, de legtöbb esetben az elemekkel **kevert** települések, a tulajdonképpeni Székelyföldön pedig sok török és mongol elemet is tartalmaztak. Ezek a hn-ek nyugaton **sekul**, **sekül**, **sikul**, **cikul**, **cikol**, **cikker** stb. alakokban maradtak fenn és magyarok voltuk több hn-i és térbeli kapcsolatból következtethető.

Például Klagenfurttól nyugatra a Wörtersee-től északra van **Hadanig** falu. Ha itt a tó felé fordulunk, akkor jobb ágon **Kerschdorf**-ot, bal ágon **Sekul**-t találjuk. Ez itt az a hadrendi elhelyezkedés, ami az összes törökhadrendű népeknél általános volt és a hun-avar településrendben is előfordul, mint egyik alapvető településrendi változat. Ebben a hadrendben a fejedelmi hadtól jobbra ugyanannyi had foglal helyet, mint balra és éppen ezen az alapon állítható, hogy a Konstantinosz Porfirogenetosz általi magyar törzsnév felsorolás hadrendi felsorolás és hogy a fejedelmi törzs a központi elhelyezkedésű **Tarján** törzs volt valamikor.³⁸

— A **Hadanig** hn a magyar **hadnagy** szó honfoglalás előtti **hada** + **nig** változata. Ez a **nig**, **nik**, **nek**, **neg**, **nag**, **nak** változatokban megjelenő 'nagy'-ot, 'csapatparancsnok'-ot jelentő szó — pl. Fegyvernek hn-ünkben — valaminek, vagy valakinek a vezetőjét jelenti és a honfoglalás utáni nyelvben képzővé is átalakult. A **Kerschdorf** nevében rejlő **ker** + **s** hn-képzős szó, amiben az **-s** a német **dorf**-al egyenértékű jelentésű szuómi képző, a **ker** pedig a **gar**, **ger**, alakban is nagyon sokszor — például a **Kremstől** északra fekvő **sallapulikai** településgyűrűben **Gars** és **Gers** — megjelenő — 'had, törzs, csapat' jelentésű szuómi szó. Ennek a mai észtl nyelvben a **karl** 'nyáj, gulya; csapat, sereg', a **kere** 'törzs, test' és a **kera** 'gombolyag, gömb' szavak megfelelői és, véleményem szerint, a magyar **Kér** törzsnév is ebből az ősi finnugor szóból származik. — **Kerschdorf** neve tehát egy ns néven nevezett magyar hadnak a neve, aminek magyar voltára a magyar **hadanig** hadnagyi névből következtethetünk. A **Sekul** hn **székely** jelentésére már az előzők során kitértem.

Azt, hogy a szuómiak és a honfoglalás előtti magyarok együttéltek és hogy értették egymás nyelvét nagyon szépen igazolja a Hohern Tauern Grosz Venediger csoportjának déli lejtőin, az Isel folyó, a Virgental nevű völgyében elhelyezkedő hn-bokor. Itt van például a Bichl és Präraten feletti, 1800—2000 m magasságban elterülő **Sajat-Mähder** hegyoldal. A **Sajat** jelentése teljesen fedi a magyar **saját**, a **Mähder** pedig a finn **meidän** 'mienk' szó jelentését. Vagyis a hegyoldalt a magyarok és szuómiak a valaki saját használatára elkülönített területnek tekintették, a **Wallhorn** falu nevében rejlő +**vall** 'falú' **Wallhorner-Mähder** nevű területével együtt, amit a **Sajat-Mähder**től a **Timmel-Bach**, azaz a 'sebes' — f. **temata** 'ránt, ragad, tép, kap, szakít, sodor' — gleccser patak völgye választ el. A saját földterület elkülönítését nyilván az indokolta, hogy a **Wallhorner-Mähder**-től keletre, **Budam** fölött — ami ebben a ns korban már személynév is, és **-m** kicsinyítő képzővel van ellátva — nyílászáró útján osztották a földeket, amit a két **Null** völgy neve igazol. Az elkülönített terület nyilván a településcsoport vezető nemzetségének a birtoka volt.³⁹

A **mogor** népnév egyik előfordulása a Drežda körüli településcsoportban található. Itt ps és as nyelvterületre a szlávok megjelenése után települt ns hn-bokor falu-neveinek, keletről nyugatra haladva, ez a szomszédság sorrendje: Tharandt, Hartha, Fördergersdorf, Pohrsdorf, Herzogswalde, Mohorn. Tharandt a **tarna** méltóságnév nógrádi **Terény** változatának mélyhangú megfelelője, a Hartha a ns, germán nyelvből átvett + **har**, + **her** méltóságnévvvel és a Dunamenti **Harta** falunk nevével hozható kapcsolatba, Fördergersdorf nevében az előbb említett **ker** — ger hadnév, Pohrsdorf nevében rejlő **por** szó a medvekultuszt úzó **por** frátia nevével egyezik⁴⁰ és még még számos, más területen való előfordulása a **mös** frátia névvel való ns-kori kapcsolatát igazolja. Herzogswalde nevét most mellőzöm, **Mohorn** neve a nógrádi **Mohora** falunnal azonos és honfoglalás előtti magyarok **mogor** nevének szlávos változata. A -g-és alakot a szláv nyelvhasználattól mentes német területeken is megtalálhatjuk, pl. **Hermagor** város nevében, Villachtól nyugatra, a Gailtal-ban. Azt hogy a **mohor** — **mahor** — **maher** alak 'magyar' jelentéssel bír, igazolja, hogy az Ipolyvisktől emelkedő 171 m magas **Maher** dombtól délre, Szeteharasztt pusztá mellett emelkedik a 227 m magas **Magyarfák** hegy, ami a honfoglalás utáni **magyar** névalakot tünteti fel.

A székelyekkel kapcsolatban igen figyelemre méltó nevüknek az arabok elleni frank telepítések sorában való előfordulása. A Pireneusokban, a már említett Nethou csücs környékén, a hegység északi lejtőjén „avar” hn-bokor helyezkedik el. A település vezetőjének szállását a **Labatch** (olv. la bacs) hn őri a Pique folyócska völgyében. Ettől északra a Vallée de l' Arboust nyílásában szemben fekszik a **lövök** településére utaló **Luchon** (olvasd: lüson) városka. Az Arboust völgyben, Luchonnal határos **Cazaril** falu — ennek nevével alább még foglalkozom — ettől nyugatra, **Caux**-nál (olv: kazóz). — Torkollik a Vallée d' Oo, aminek közepe táján van Lac d' Oo. Ennek az Oo tónak másik neve **Seculéjo** vagyis „Székely víz”. A környék tele van szuómi hn-ekkel

— Az itt előforduló Cazaril és Caux hn-ek azt is igazolják, hogy a magyar nyelvterületi Kazár hn-eink nem a kazár-kabar néptörzsekkel, hanem ahogy azt már 1864-ben Szabó István kazáron élő kiváló nyelvészünk és klasszika-filológusunk megállapította a finn **kasa** 'rakás, halom, halmaz, csomó' szóval állnak összefüggésben.⁴¹ Ez a +**kazár** szó a ns korban — hasonlóan a magyar ság szóhoz — még **nép**-et is jelentett és ezzel a jelentéssel került át a nyugati nyelvterületekre.

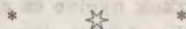
A magyarok jelenlétét a hun-avar településrendben még más hn-ek is igazolják. Például a Prága körüli „gyűrűben” a **Tursko** falu fölött emelkedő 345 m magas **Ers** hegy és a litomericei gyűrűben a Lovosice fölött emelkedő 570m magas **Lovos** hegy. Az ilyen és az ezekhez hasonló nevek gazdag és eddig eléggé nem méltányolt adatot szolgáltatnak őseink nyelvéhez és történetéhez.

* * *

Könyvem nyolcadik részében a honfoglaló magyarok elhelyezkedésével foglalkozom. Megállapítom, hogy ez az elhelyezkedés nem törzsi, hanem gazdaságterületi és katonai alapokon történt. A törzsnevek már csak hadrendi nevek és az ilyen nevet viselő szállásaik az itt talált „avarok” katonai erejének figyelembevételével, annak ellensúlyozására nyertek elhelyezést. Igyekszem megállapítani egy-egy település lélekszámát és a különböző települések gazdasági és társadalmi kapcsolatát a településrenden belül. Igazolni próbálom, hogy Konstantinosz Porfirogenetosz megállapítása a magyarok kétnyelvűségéről a magyar és a ns, illetve „avar” nyelvre

vonatkozik. A honfoglaláskori települést gazdag térképanyaggal is illusztrálom.

A befejező kilencedik részben a szuómi nyelv három korszakának szókincsével foglalkozom. Szószedetet állítok össze, aminek segítségével kulcsot igyekszem adni az érdeklődők kezébe a további kutatásokhoz. Külön szándékozom foglalkozni az „avar” szavakkal is. — Jelenleg ugyanis abban a kellemetlen helyzetben vagyok, hogy a fenti szókincs és nyelvtani következtetések birtokában egyelőre csak magam vagyok és így a kutatók számára kutatásaim ellenőrzése igen nehéz. Azt például, hogy az avar-korban **círki** 'szép, kedves, kellemes', **takó** 'kovács' **natkó** 'püpos' **valkó** 'fehér' jelentéssel bírt stb., hiába mondom és állítom, ha azt nyelvészeti leveletésekkel és térbeli adatokkal nem igazolom. Éppen ezért ez a rész is térkép-anyagot és a térbeli viszonyokat hozza fel egyik alapvető bizonyásgúl.

A fenti hosszúra sikerült beszámoló nagyon rövid abból a szempontból, hogy elgondolásaimat részletekbe menően ismertesse és tulajdonképpen csak egy alap-gondolatot kívánt néhány — talán nem is eléggé kimerítően megmagyarázott — adat segítségével némileg tisztáni. A szakemberek — ha az előzetes beszámólót elolvassák — föltétlenül felismerik a gondolat újszerűségét és azt a vezérfonalat, aminek segítségével a saját munkaterületükön állításaimat ellenőrizni és kiegészíteni tudják. Külön kéréssel fordulok finnugor nyelvészeink felé, hogy a fenti területek hn anyagát vegyék beható vizsgálat alá, de magyar családneveket is, mert azok a szuómiak nagyrányú, népünkbe való beolvadásról tesznek tanúságot. A Cakó, Szakó (Kövér), a Harmatta (Szürke, ősz), az Omaszta (Birtokos), stb. családneveink — amiknek gazdag választéka található meg akár a budapesti telefonkönyvben is — a jégkorszak utáni idők óta itt élt népnek. fényes bizonyítékai ennek az ősi. egész

Kétségtelen, hogy már maga a beszámoló is csaknem minden eddigi nyelvészeti és településföldrajzi eredménnyel szöges ellentétben áll. Ez annak tulajdonítható, hogy nemcsak a filológiai, hanem földrajzi módszereket is alkalmaztam és ezek sok esetben erősebbeknek bizonyultak mint a merőben nyelvészetiéek. Ezért is, meg azért is, hogy a szuómi nyelv és a szuómiak szerepének kutatását tulajdonképpen csak ezzel a beszámolóval veszi kezdetét és az ilyen kutatás nem egy ember feladata, hanem a tudósok összeségéé. Ismételten felhívom a figyelmet, arra, hogy készülő művemet, valamint az esetleg előrebocsátandó és többek által kért részlettanulmányokat is csak **munkahipotézisnek**, egy munkahipotézis részeinek tekintsék. — Számomra az lenne egyelőre a legnagyobb eredmény, ha finnugor nyelvészeink felfigyelnének vázlatomra és már művem végleges elkészülte előtt megindítanák a kutatásokat a jelzett területeken, amihez — azt szeretném hinni — kulcsot adtam a kezükbe az eddigi rejtve maradt zárák felnyitásához.

JEGYZETEK

¹ Az esetben, ha a szavak mind a három korban azonosak, vagy pontos kor-meghatározásuk számomra lehetetlen volt, a **szuómi** megjelölést használok, ami **szom** — **szum**, **szam** — **szem**, **som** — **sum**, **sam** — **sem** alakokban mint a szuómiak egyik neve a legkülönbözőbb nyelvterületi helynevekben is előfordul. Cikkemben, nyomdatechnikai okokból, nem tudom minden vonatkozásban alkalmazni a pontos nyelvészeti jelöléseket, amiért a hozzáértők elnézését kérem. — Idézeteimben csak a legszükségesebb művekre hivatkozom.

² Hajdu Péter: Finnugor népek és nyelvek. Budapest, 1962. — 226, 323-324 l. ,

³ Jalmari Jaakkola: A finnek története (Suomen historian ääriiviivat) Budapest, é. n. (1942 — 8. l.

- ⁶ Hajdu Péter, i. m. 294-295. l.
- ⁷ Hajdu Péter, i. m. 286. l.
- ⁸ Összes magyarországi helynévi adataim újkori alakját „A magyar korona országai helynévgyűjtője, Budapest, 1877” c. mű alapján közlöm.
- ⁹ V. ö. Erdélyi László: A tihanyi apátság története. I. (A pannonhalmi Szent Benedek története, X.), Budapest 1908—11. 489. és 912. l.
- ¹⁰ Devoto, Giacomo: Storia della lingua di Roma. (Storia di Roma, XXIII), Bologna, 1940—46 l.
- ¹¹ A kereskedelmi kapcsolatok közül azonban a legfontosabb a borostyánkő etruszk kereskedők általi átvétele, mert ez teremtett állandó kapcsolatot a balti népek és ő közöttük. Lehet, hogy az etruszkok nyelve és a balti nyelvek között, helyesebben egyes etrusz nyelvcsoporthoz tartozók nyelve között, igen szoros volt a kapcsolat.
- ¹² Devoto, i. m. 42. l.
- ¹³ Zingarelli, Nicola: Vocabolario della lingua Italiana, Milano, 1930.
- ¹⁴ Campanini — Carboni: Vocabolario Latino-Italiano e Italiano-Latino, Torino, 1935.
- ¹⁵ Bertarelli, L. V.: Italia Meridionale, III. (Guida d' Italia del Touring Club Italiano) Milano, 1928, — 584-585. l.
- ¹⁶ Uo. 536. l.
- ¹⁷ Uo. 591. l.
- ¹⁸ Természetesen a szuómiaknak volt még más, a szikulnál általánosabban elterjedt saját nevük is, amire az 1. sz. jegyzetben már rámutattam. — Abban teljesen igaza van Moór Elemérnek, — A nyelvtudomány, mint az ós és néptörténet forrástudománya, Budapest, 1963, — 69. l. — hogy a szicíliai szikulok neve nem hozható kapcsolatba a székelyek nevével, de a fenti, általam tisztázottnak vélt felfogás, mind a két elnevezés szuómi nyelvi eredetének bizonyítéka.
- ¹⁹ Hakulinen, Lauri: A finn nyelv jellemzése. — Magyar nyelvjárások, IV. Budapest, 1957. — főleg 91. l.
- ²⁰ Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. Budapest, 1925—1929. — 384—385. l. — Holub József: Zala megye középkori vízrajza. Zalaegerszeg, 1963. — 29. l.
- ²¹ A. Kövesl Magda: Az Ómagyar Mária-siralom **uallalal** szavának értelmezése. — Magyar Nyelvjárások, III. Budapest, 1956. — főleg 142—143. l.
- ²² Melich János i. m. 384—386. l.
- ²³ Horváth Pál: A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai. Budapest 1960. — főleg a 112—151. l. említi fel a földközösségre vonatkozó, a különböző európai nyelvekből származó középkori szakkifejezéseket, amik — megállapításom szerint — térképeinken nagyon sok helyen hn-ek alakjában találhatók meg.
- ²⁴ Így például a németországi Saale völgyében eddig a keltákat tekintették a sóbányászat elkezdőinek és velük hozták kapcsolatba a „Fürstin von Trotha” névvel jelölt híres gazdag sírt és annak leleteit. A sírlelet nem kelta volta beigazolódott, és más, a keltáknál korábbi nép körébe való tartozása derült ki. — Véleményem szerint a „trothai fejedelemasszony” paleoszuómi volt. — V. ö. Mrusek, Hans— Joachim: Halle/Saale, Leipzig, 1964. — 18—18. l. és a mű bő irodalomjegyzékét.
- ²⁵ A szatagárokra vonatkozó adatokat Szász Béla: A hunok története, Attila nagykirály. Budapest, 1942 c. műve 33., 161., 180., 424—430., 434. és 442—443. l. alapján állítottam össze. — Jordanens: A gótok eredete és tettei c. műve Bokor János fordításában, a Gombos Albin által szerkesztett Középkori Krónikások sorozatban — Brassó, 1904 — is megjelent.

- ²⁴ Horváth Pál, i. m. 130—131. l.
- ²⁵ Devoto, i. m. 41. l.
- ²⁶ László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. — főleg a 221—22. l. 215—218 és a
- ²⁷ Melich János, i. m. 366. l. talán régi törzsnévnek vélte Ság hn-einket. Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről stb. c. művében — Budapest, 1959. 27. l. — „relytélyesnek” nevezi a Ság hneinket.
- ²⁸ Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1963. — 109. l.
- ²⁹ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, I. Budapest, 1963. — 94. l. a két Inácsra vonatkozóan. — Uő. előbb idézett művében a bő szavunk méltóságnev voltát is tisztázza — 25—25. l. — ami igaz, de ez a méltóságnev már a hun—avarkorban is megvolt ugyanebben a formában.
- ³⁰ Dienes István: A karancslapújtói honfoglaláskori öv és mordvinföldi hasonmása. Archeológiai Értesítő. 91. évf. 1964. 1. sz. — 18—39. l.
- ³¹ Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről c. im. 5. l. és mellette a nemzetségtípi genusok címereit feltüntető tábla.
- ³² Szentmihályi Imre: A göcseji nép eredethagyománya. Budapest, 1958. — a mű 23. oldalán közli a mondavidék térképét is.
- ³³ A palóc név eredetére vonatkozó eddigi kutatások rövid, de minden tudományos igényt kielégítő összefoglalását adja Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai, I. l. Budapest, 1955. 378—379. l.
- ³⁴ Györffy György i. m. 63. és 65. l. és irodalmát „Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza” c. i. m. 821. l. 7. jegyzetében.
- ³⁵ Csallány Dezső: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Budapest, 1956. c. mű helynévadatai és térképe.
- ³⁶ László Gyula: Az avarok hazánkban, 2—3. l. Rotaprintes kiadvány, é. n.
- ³⁷ Baedeker, Karl: Das Mittelmeer. Leipzig, 1909. — 384. l.
- ³⁸ László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete c. mű 230. l.
- ³⁹ László Gyula szíves szóbeli közléséből tudom, hogy az egyik Pécssett élő kutatónk — Zsolt Zsigmond — a **Buda** hn-einket és személyneveinket méltóságnevből származónak véli. Felfogása, a honfoglalást megelőző idők tekintetében, helytálló lehet, mert a hn-ekből személynevek és méltóságot viselő személyek nevei is alakultak. Ezek a méltóságot viselő személyek saját nevükkel is jelölték birtokaikat és ezek a személynevek, a térbeli viszonyaikat tekintve, méltóságnevként viselkednek. Személynevből ritkán alakult ugyan méltóságnev, de mégis alakult, ha csak a **császár** és **király** szavunkra, illetve azok eredetére gondolunk, amik személynévi eredete biztosra vehető. Hasonló folyamat az eredetileg egészen más jelentő — l. az itáliai térképanyagot pl. — Buda hn-nel, illetve személynévvel kapcsolatban is előfordulhatott.
- ⁴⁰ Hajdú Péter; i, m. — 88—89. l.
- ⁴¹ Darnay (Dornyai) Béla: A nógrádmegyei Kazár helynevei. Keszthely, 1944. 7—8. lapon közli Szabó István Pesty Frigyes számára írt jelentését.
- ⁴² Kérem olvasóimat, hogy szíveskedjenek észrevételeiket elgondolásaimmal kapcsolatban tudomásomra hozni. Ehhez a szokatlan módhoz folyamodni az késztet, hogy megjegyzéseiket tudomásul véve, a szerintem nagyfotosságú kérdést más tanulmányaimban alaposabban, észrevételeikre is kitérve dolgozhattam fel.
- Címem: Salgótarján, Nógrád megyei munkásmozgalmi múzeum.

RADICS ISTVÁN: Rajzórán

MULTUNK

Lakos György:

Röpke Ívek

A kiegyezéstől a milléneumig terjedő időszakot szokás némi iróniával lótszövő kornak nevezni. Úgy tudom, esszében **Szerb Antal** használta először ezt a találó kifejezést, amely azután később átment az irodalmi köztudatba, amikor a polgárosodó nemesség irodalmáról esett szó. Valóban hibrid-korszaka ez mind társadalmi fejlődésünknek, mind irodalmunknak, benne a Micsurint lepipáló keresztveződések sorával találkozhatunk. A magyar kapitalizmus bölcsője ez a korszak, megannyi ellentmondással: proletárokkal és agrárproletárokkal, Amerikába vándorló nincstelennel, lateiner kishivatalnokokkal és műveletlen, tobzódó dzsentrikkel. Eltiport szabadságeszme az egyik serpenyőben, jómódú kozmopolita polgárok a másikban. Az irodalom bestzellerje **Beniczkyné Bajza Lenke**, a limonádé-regények magyar özanyja és a legfelkapottabb drámaíró **Csiky Gergely**, a francia vígjáték és társadalmi dráma szolgálai és sok esetben színvonalatlanabb másolója. De már **Gyulai Pál** a Madách-trilógiát készíti elő nyomdai kiadásra és **Mikszáth Kálmán** a Tóth Atyafiakkal és a Jó Palóccokkal irodalmi hírnevet szerzett, Negatívumok és pozitívumok keveredésében irodalmunknak egyre nő a jelentősége, s még jobban az irodalmi érdeklődés, amit az is híven kifejez, hogy a kor ellentétes árnyalatait meg-

örökítő **Vasárnapi Újság** mellett **Fővárosi Lapok** néven, hat nagy oldalon irodalmi napilap is megjelent.

Nógrád megye jó melegágya az irodalomnak s már nemcsak műkedvelőkkel, hanem géniuszokkal is dicsekedhet. Balassagyarmat, a megyeszékhely hivatalnokai pedig sznobizmusban lépést tartanak Budapest, az alakuló merkantíl világváros kispolgáraival. Nem véletlen tehát, hogy 1877-ben, alig tizenhárom esztendővel a Fővárosi Lapok megindulása után már Nógrád megyében is irodalmi folyóirat jelenik meg a **Röpke Ivek**.

„Vidéki jó szépirodalmi lap“

A Röpke Ivek, amelynek fejléce alatt az áll, hogy „az irodalom és művészet köréből”, első és mutatványszámával „Balassa-Gyarmat, 1877. május 20-án” dátumozással jelent meg és rendszeres vasárnapi megjelenést ígért. Szerkesztették és kiadták: **Komjáthy** (a folyóiraton: Komjátí! L. Gy.) **Jenő** és **Luby Sándor**. A fejlécen olvashatjuk még a következőket: „Szerkesztői és kiadói irda: **Magtár-utca, Wlasits-féle ház. Előfizetheti a kiadói hivatalban és Metzger E. könyvtáros bizományánál Budapesten, nemzeti színház bérháza.**” Előfizetési ára pedig egész évre 4,

félévre 2 és negyedévre egy forint volt, számonként viszont tíz krajcárért lehetett megvenni.

Amint az akkoriban illet, a „kiadó-szerkesztők” az első szám első oldalán fordultak az olvasókhöz. A Röpke ívek ezen a téren szerfölött tömör és mértéktartó:

„A t. közönséghez!

Hosszú program helyett csak röviden jelezzük, hogy ez új vállalattal oly lapot akarunk a t. közönség kezébe adni, mely minden igényt kielégíten mit egy vidéki jó szépirodalmi laphoz kötni lehet.

Munkatársaink közül felsoroljuk a következőket: Adrienne, Aradi József, Bakó István, Csalonyai (Pajor István), Dengi János (a „Déliabáb” szerkesztője), Demcsényi Lajos, Ebeczy Emil, Földváry István, Gáspár Imre, Hajgató Sándor, Horváth Danó, Ipolyi Sándor, Jakab Ödön, Keresztszeghy Eta, Koroda Pál, Mennyei Ferencz (Newyorki levelező), Moller Ede, dr. Luby Gyula, Majthényi Flóra, Rádl Ödön, Rácz Mihály, Reviczky Gyula, Rudnyánszky Gyula, Dr. Szemák István, ifj. Szinnyei József, gróf Vay Sarolta, stb.”

A mutatóványszám sokszínű anyagából színvonalban kétségtelenül legkiemelkedőbb a huszonkétéves Reviczky „A filiszterekhez” című költeménye, amely már magában hordja a költő csalódásait, a családit és a társadalmi egyaránt. A megkóstolt nyomor és részvéllenség sem győzi le azonban szelíd és lemondó természetét, a legnagyobb lázongás sorsa ellen a saját zsenijébe vetett hit:

„Utálom a kufár-világot
S a csúszó-mászó férgeket.
A góg előtt protekcióért
Nem piszkolom be lelkemet.
Reményem, üdvöm, büszkeségem
Egész lelkem dalomba' van.
Kit homlokán csókolt a múzsa,
Az nem lehet boldogtalan.”

A többi írások legalább olyan mulatságosnak és annyira groteszknak hatnak, mint annak idején Édes Ger-gely csupa e magánhangzóval írt versei.

A „TÁRCZA”, amelyben gróf Vay Ilus méregbemártott toklal ironizál „Kisvárosi fotografiák” címmel, másokra irányuló szarkazmusa ellenére a szerzőt teszi nevetségessé. Az elején ugyan még azt képzelheti a jámbor olvasó, hogy az arisztokrácia egy osztályán felül emelkedő, haladó tagja szól az arisztokrata hölgyekhez: „Nem tudtátok megszokni, hogy rengeteg borzas haját hordok, és félrevágott kalapom van s hogy nem hajlongok Y-né öméltósága — meg a bájos főispánné asszony előtt, ki ugyan híres feslett rossz életéről, kit más becsületese országban rég kicsaptak volna a tisztességes emberek társaságából, de ki előtt ti orraitokkal veritek a földet, mert XXXX. megyei főispánné s mert a sors jóvoltából nemcsak grófnőnek, de gazdag grófnőnek is született. Igen, nem tudtátok megbarátkozni nagyon is jakobinus elveim- és nézeteimmel, hóbortosnak tartottatok s szent borzadálylallyal gondoltam s voltam mindig elkészülve azon világra szóló eseményre, hogy kiüzetem moraliter Pletykazug falai közül, mint lord Byron hajdan.” Ezt követően azonban a pletyka gyűlöletére való hivatkozással kiméletlenül leszedi a keresztvizet a kisváros előkelő asszonyairól, hálószoba-titkokat szellőztet, közhírré teszi gyengéiket és ballépéseiket. Végül hirtelen fordulattal, előkelő fölénnyel megbocsájtja az előkelőségek pletykáit és idilli hangulatot fest Pletykazugról, a szívéhez közelálló kisvárosról.

Nem sokkal különb Koroda Pál „Hívságok hívsága” című „költői beszélye” sem, amely bő lére eresztett, a tartalomhoz túlnyújtott „költemény”, s amely minden tekintetben alatta ma-

rad **Puskin** Anyeginjének, noha Puskin hatást sejtet. Alice megcsalja tábornagy férjét a költővel. Egy estélyen Alice nyilvánosan közli férjével, hogy „kegyed többé nem férjem ám, a válópert megindítám.” A tábornagy kardot ránt s megsebesíti a karddal védekező költőt. Alice a haldokló költő karjába dől. Végül azonban kiderül, hogy komolyabb baj nem történt, mert a költő él és virul, csupán egy későbbi versében adott ilyen tragikus színezetet a tábornagy felszavazásának, illetve a következményeknek.

A mutatóványból a humoreszk sem maradhat el, amelyet „Revanche” címen, magát fel nem fedő szerző írt. A csapodár, „szerelme tárgyát szüntelenül változtató” férfi elhagyja Irmát és a bálban egy Bellának nevezett hölgynek kezdi csapni a szelet. Csak az álarc levételekor derül ki, hogy Bella nem más, mint Béla, Irma unokabátyja, ki Irma megbízásából öltött női ruhát, hogy visszatérítse a csapodár, hűtlen férfit Irmához.

Hírek, Mozaik, Különlélek — s hasonló, minden apró élcet és pletykát kibíró rovatok is tarkítják a Röpke Íveket, amely az első számban ad többek között hírt arról is, hogy „**Majthényi Flóra** egyik legtehetségesebb költőnőnk újabban egy kötet költeményt bocsát sajtó alá, amely előfizetés útján lesz megszerezhető.”

Szerzők és szerkesztők

A Röpke Ívek keletkezésének körülményei kétségtelenül élvezetes kutatói munkát ígérnek, azonban ezzel foglalkozni szándékomon kívül áll s mégcsak tartalmi kivonatot sem óhajtok adni a tiszavirágéletű irodalmi folyóiratból. (Kilenc száma jelent meg mindössze!) hiszen az első szám idézeteiből és recenziójából — úgy gondolom — az is képet kaphat a Röpke Ívek szerkesztési

elveiről és írásai „igényességéről”, aki nem forgatta még a nehezen hozzáférhető, megyei irodalmi folyóiratunk muzeális értékű, sárguló lapjait. Csupán azt lehetne még hozzátenni, hogy a Röpke Ívek mindezek ellenére a maga korában egyáltalán nem volt valami csapnivalóan silány sajtótermék.

A Vasárnapi Újság és a Fővárosi Lapok ugyancsak ilyen családias közelségbe kerül olvasóival és ugyancsak szentimentális és idilli hírokat penget. „**A leopárd, az oroszlánház e legrosszszabtkedvű lakója fejezte be élete futását, mégpedig elég szerencsétlenül. A boldogtalan pettyes fenevadnak eszébe jutott átnyujtani kacsóját a szomszéd tigris ketrecébe . . .**” — írta a Fővárosi Lapok hírvivője.

A Röpke Ívek Mozaik rovatában ugyanakkor a következő színpont olvasható a losonci tűzoltó ünnepélyről: **A fáklásmenet szónoka nagy tüzzel beszél a zászlóánya honleányi érdemeiről: A grófi zászlóánya: „Keszenem a megtiszteltetést”** Ez talán még csattanósabb és feltétlenül merészebb hírcske így.

A Röpke Ívek írógárdája is előkelő, ha a fiatalok későbbi pályafutását, irodalmi sikereit sem hagyjuk figyelmen kívül.

Szerzők és szerkesztők nagyobbára a fiatal, kezdő korosztályból kerültek ki, de már legtöbbjük mutogatta oroszlán-körmeit.

Az egyik szerkesztő **Komjáthy Jenő**, megyénk egyik méltatlanul mellőzött nagysága, líránk egyik meghökkenetően magányos, filozófikus jelensége, Ady Endrének Vajdánál is közvetlenebb előkészítője akkor még csak tizenkilenc éves. **Szécsényben** született 1858-ban birtokos nemesi családból. Édesapja, ki Jenő fia születésekor még jelentős vagyonnal rendelkezett, rohamosan elszegényedett és anyagi helyzetén az sem sokat változtatott, hogy időközben

hivatalt vállalt, kinevezték ugyanis Nógrád megye tanfelügyelőjévé. Komjáthy Jenő iskoláit különböző felvidéki városokban végezte és Pozsonyból eltanácsolták, mert összekülönbözött hittantanárával. Amerikába akart szökni de Hamburgban elfogták és hazahozta a rendőrség. Az egyetemen sem tudott megállapodni: 1876-ban, kevéssel a beiratás után otthagyta az egyetemet. A családjában hagyományos irodalmi érdeklődés és a Reviczkyhez fűződő barátsága adhatta az ötletet a lapalapításhoz. Érdekes irodalmi adalék, hogy akiről később Földessy Gyula oly határozottan állapítja meg, hogy „az aktuális élettől elvonatkozott” literátor, az tizenkilencéves korában még lapot szerkeszt, tehát megpróbálkozik a

leggyakorlatibb étellel. Érdekes, hogy a Röpke Ívekben egyetlen verse sem jelent meg, ellenben írt karcolatot és műbírálatot. Nagyon érdekesen, köntörfalazás nélkül írja bírálatait, mint

azt **Hajtogató Sándor** „Dalos mezők” című verseskötetéről írott bírálatának kezdő mondatai is mutatják: **Igénytelen versíró, aki nagyrészt családi és polgári érzelmeket dalol. Fő érdeme, hogy nem is praetendál a maga részére többet.** Reviczky költeményein és prózai írásain kívül a Röpke Ívek egyik legérdekesebb irodalmi emléke Komjáthy „**Gyermekydill**” című karcolata, amely szociális kicsengésén kívül azért is érdekes, mert még a prózához csatlakozó Komjáthyt mutatja be:

„csillagsugaras tavaszi este; üde balzsamos lég; enyhe, lehelletszerű fuvalom; édes illattár; kedvesen megoszlott bárányfelhők . . . szokatlan bűbáj mindenütt!

Egy kicsi leánygyermek élemedett asszonyság oldalán tipeg; okos szemei farkaszemet néznek az okos csillagokkal. Merőn bámul beléjük, s kicsiny contemplatíói okoskodásra készítetik:

— Ott van az istenke? — kérdi kíváncsi áhitattal kicsi ujjával az égre mutatva — ott van az istenke, n a g y s á g o s asszony?

A nagyságos asszony valamit ümmögget.

— Ugy-e, a csillagok is mennek, mikor mi megyünk? — tudakozódik kevés vartatva.

— Miért?

— No, mert mindig ott vannak ahol mi vagyunk. (Szegény még nem tudja, hogy olyan tájak is vannak, hová nem kísérek el a csillagok.)

— Mi is az a holdvilág? hiszen olyan mint a kifli. Miért nem mehetünk oda, nagyságos asszony? Van-e sár az égben? Vagy az angyalok is hordanak kalocsnit? Mért mondja nekem mindig, ha meglát, a Tinike kisasszony, hogy: Te, paraszt! Mért lakunk mi olyan kis házikóban, maguk meg olyan nagyban, nagyban, nagyságos asszony?

— Ne trécelj már, ostoba! — szakítja félbe az úri tante.

De az ábrándozó ifjú, aki mint árnyék követte őket, szeretné, ha mindörökké csevegne ajka, szeretné a végtelenbe nyújtani az éveket, mikor a lélek pillái először kezdenek fölnyílni, míg a nemlét alaktalan rejtelméből ocsudik e gombostűnyi lény, kinek gyermekszellem, mint lábai a járda kövezetén, a nagy mindenségben tapiskál.

Öntudatlan mélység van ez oktalan kérdezősködésben! — Valami naív bölcsesség szarva, hol csak nemrég nőttek ki a tejfogak!

Gyönyörű egy idill.”

Egyébként a szocialisztikus törekvések a Röpke Ívek más írásaiból is ki-
csengenek, s még a gróf Vay Ilustól
idézett fejezetekben is érződik a szer-
kesztők és munkatársak ilyenirányú
tendenciája. Nem szólván arról, hogy a
munkatársak körében olyan nevekkel
találkozunk, **Gáspár Imre** és **Rud-
nyánszky Gyula**, akinek költészete —
legalábbis életük egyik felében — a
hazai szocialisztikus líra első irodalmi
értékű jelentkezése. A huszonhárom-
éves Gáspár Imrének akkor már meg-
jelent *Dalok az időnek* (1870) című
verses kötete és a *Cigaretta* című sza-
tírikus lapot szerkesztette. Később ba-
rátságba került **Sládovic**-csal, a szlo-
vákok neves költőjével, ő fordított elő-
ször szlovák költőket magyarra és ren-
geteget fáradozott a magyar-szlovák
kulturális kapcsolatok megteremtésén.
A **Magyarországi Munkáspártban** elő-
adásokat is tartott és segített megis-
mertetni a nemzetközi munkásköltészetet.
Az őzgoédei (Nyitra megye) szüle-
tésű Rudnyánszky Gyula tizenkilenc-
éves, amikor a Röpke Ívek munkatársa
lesz. Hányatott élete során a munka
poétájává nőtt.

'Munkád munkabérnél többet érjen!

Kenyéradódnak is kell egy falat;

Hogy holtig élhess véle egykenyéren:

Elégedett légy, mikor ő arat."

Pályája kezdetén járt munkatársi mi-
nőségben az alig huszonhárom éves
Jakab Ödön is, aki később oly termé-
keny írói munkásságot végzett és akit
— az irodalomtörténet tanúsítja ezt —
méltánytalan piederstálra emelt kora
társadalmi s különösen irodalom-kriti-
kai közvéleménye. A tizenkilencéves
Koroda Pál mielőtt a Röpke Íveknek
is odaigérte volna nevét, már két
könyvvel is jelentkezett: A *túlvilág*
komédiája (1876) és a *Költői elbeszélé-
sek* (1877) című kötetei közül az első,
A *túlvilág komédiája* ateista vonásokat
is tartalmaz és történelem-kritikájával

is felekedti a figyelmet. Máskülönben
ő is Reviczky és Komjáthy baráti kö-
réhez tartozott, akárcsak Rudnyánszky
és még többen a Röpke Ívek szerzői
közül. Ebben a társaságban a huszon-
négyéves **Dengi János**, a debreceni lap-
szerkesztő, tanár, író és költő már szin-
te veteránnak számított, s ha mindez
nincs is túlzás nélkül, mégis mire ne-
vét a Röpke Íveknek is felajánlotta,
irodalom-publicisztikai írásaival már
magára vonta a figyelmet, mi több, két
műve is megjelent: *Munkács ostroma*
(1876) és *Költemények* (1877.)

Új társadalmi rend volt születőben
és új, fiatal költők és írók tartották
a lámpást.

Ady előfutárai

Dezillúzió, pesszimizmus, a keserű
kábándulás és a kijózanodás fájdalom-
ma jellemzi a kiegyezés után felnövő
nemzedéket, köztük még azokat is,
akik túl fiatalok voltak ahhoz, hogy
személyesen éljék át a nép, a nemzet
harcát, viszont az anyatejjel szívták be
a szabadság a függetlenség eszméjét,
amelyekért — úgy tűnt a kiegyezéskor —
oly reménytelen minden erőfeszítés,
küzdelem. Ebben a lótszewő korban
stílusos dolog a puha, dallamos verse-
lés, amely úgy hozzásimul a lelkek
fájdalmához és az idilli hangulatokhoz.
De ugyanakkor stílusban és formában,
őszinteségben és szókimondásban új
húrokat pengetnek már az írók és a
költők, akik jónéhányan belekóstoltak
már nyomorba és kudarcba is, költé-
szetükben polgárjogot nyer hétköznapi
fájdalmuk világá-kiáltása, fokozott je-
lentőséget kap az Én és a költészetben
is hatni tetszik **Tolnai Lajos** nyers rea-
lizmusa. A modern olvasó már meg-
sem döbben azon, ha az utcalányt a
könnyed, dallamos versek tárgyaként
köszönheti. Még nem kristályosodott
ki az új, a születő társadalmi rendszer

tömény költészete, de a Röpke Ívek alapításának esztendejében. 1877-ben **Érminszen**en megszületik a fiú, akit **Ady Lőrinc** és felesége **Endre** névre kereszteltet.

A Röpke Ívek szerző-gárdájából többen is vannak, akiknek hatása Ady költői fejlődésén nyomon kísérhető, kétségtelen azonban, hogy a folyóirat legkiemelkedőbb két egyénisége a két jóbarát, **Reviczky** és **Komjáthy** és az ő hatásuk érezhető később legközvetlenebbül Ady költészetén. Felszabadító hatással járt az ifjú Adyra **Reviczky** impresszionizmusa és később az érettebb Ady két marokkal mérített **Komjáthy** szimbolizmusából.

Reviczky termékenyítő hatása a Röpke Ívek kilenc számán is átvonul, hiszen aki itt hangot kér és kap, ha egy kicsit ígér és ér is valamit, az minden bizonnyal **Reviczky** baráti köréhez tartozik. A folyóirat legtermékenyebb szerzője. Költeményein kívül közöl regényrészletet, (Kiket hoz a négyökrös cséza), és egy tanulmányt is, amelyben kifejti zseni-elméletét, s ez különböző megfogalmazással ugyan, de az Adyt előkészítő nemzedék elmélete, felfogása is. Ezt a tanulmányt „Az ambícióról” címen folytaásokban közli a Röpke Ívek 6—9 száma s benne a következő bölcselkedések olvashatók: . . . az ambíció a lélekben lakik s kizárólag a költők, művészek, bölcselők, egyszóval a próféták betegsége, szent örülése.” . . . „Ambíciózus csak az lehet, aki érzi, hogy több szelleme van, mint más embereknek, az ambíció tehát a szellem önrzetének is mondható . . .”

„ . . . egy király egész élete nem ér annyit, mint a geniének egy ihletett órája . . . ” „ . . . így kell annak, aki nagy árkot akar átugrani, előbb az árcknak neki szaladnia.” „ . . . A szellem maga csak a föld, az ambíció a nap, mely virágot fakaszt belőle.”

Életvágya, lázadása, **Messias**-hite és a fennálló rend elleni tiltakozása azonban **Komjáthy**t sokkal inkább az Adyt bevezető irodalom nagyságává avatja, egyes kritikuskok szerint Adynak **Vajda János**nál is közvetlenebb előkészítője. Mindaz, amit **Reviczky** tanulmányában kifejtett, **Komjáthy**nál költészetté, csodálatos példatárrá válik. Gondolatnak is vakmerőség azt elképzelni, mivé nőhetett volna, ha nem fordul el oly zárkózottan az anyagi világ valóságától és nem torkollik költészete a miszticizmusba! Bár **Schopenhauer** pesszimizmusával mindig szembe tudja helyezni a felfokozott, túllelkes életmórt, amelyhez **Spinoza** panteizmusából mérített sokat. Sorozatos megújhdása, a dekadencia leküzdése pedig **Nietzsche** hatásáról árulkodik. Nagyon tudott szeretni és nagyon tudott gyűlölni, s mindig jó helyre húzta vonzalma és mindig arra érdemesre szállt gyűlölete. Ady szimbolizmus (Lásd: A disznófejű nagyúr, Az eltévedt lovas, A magyar ugar!) **Komjáthy** jelkép-rendszeréből vesz bátorságot a még merészebb képek megrajzolásához.

A lelkek rokonsága **Komjáthy** és Ady egyes verseiben kísérletesen párhuzamos gondolatokban és hangvételben érzékelhető. A homályból című címadó versében így ír **Komjáthy**:

„Rohanj a lelkek tengerébe
Lelkem, te büszke nagy folyam!
Szakadj a boldog összességbe,
Hová minden világ rohan!
Halj át az élet-óceánba
És mindenekbe halva élj!
A szellemek rokon világa
Szavadra rég figyel: beszélj!”

S hogyan énekelt Ady az ő költeményében?

„S ha rám dől a szittyá magasság,
Ha száz átok fogja vérem,
Ha gátat túr föl ezer vakond,
Az Óceánt mégis elérem.
Akarom, mert ez bús merészség,

Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Óceánba.”

Komjáthyék nagyívű pályafutásában a Röpke Ívek parányi állomás csupán, de mégis rendelkezésükre álló fórum, amelyben a legérzékenyebb, a 19—24 éves ifjúkor közlési vágyát élhették ki. (Mennyire hiányozna most is, a Röpke Ívek példája mutatja, hogy legalább a megyei lap nyújtson teret kulturális mellékletében a kezdő és a már elindult megyénkbeli írónak, költőknek! Ehhez még csak egy Kiss József, vagy Osváth Ernő sem kellene!) Papír és nyomdafesték nélkül elképzelhetetlen az írók fejlődése!

A Madách-bizottság

A Röpke Ívek idejében Madách Imre már tizenhárom esztendeje nyugodott sztrégovai sírjában, de neve, alakja, szelleme, mégis ott kísért a folyóirat lapjain. Szontágh Pál, a kedves jóbarát már élesztgeti a megyebeliek lelkiismeretét és érthetően hangzik el az indítvány a Röpke Ívek szerkesztőinek tollából is egy Madách-émlék létrehozására. Majthényi Flóra, kinek közeljövőben megjelenő verskötetéről a Különlélek rovat adott hírt, elsőként csatlakozik a felhíváshoz: „A tisztajövedelmet a szép lelkű költőnő az e lapok szerkesztői által megpendített »MADÁCH-EMLÉK«-re szánta.”

A június 7-i számban a Különlélek rovat ismét napirendre tűzi a Madách-émlék kérdését: „Emeljünk szobrot Madáchnak!” kiáltott valaki a pusztában — illetőleg a „Nógrádi Lapok” hasábjain; az eredmény meg fogja mondani meghallotta-e valaki? Itt is örömet viszhangozzuk a szózatot, de illő volna, — úgy hisszük — ha a megye maga is megszavazna bizonyos összeget a nemes célra.

A július 12-i számból arról értesülünk, hogy „a Madách-bizottság első ülése ma volt a megyeház kistermében” Tehát időközben bizottság is alakult, de hogy hányan és kik voltak ennek a bizottságnak tagjai, az elnök személyén kívül ez kideríthetetlen a Röpke Ívek hasábjairól. Azt is csak gyanítani lehet, hogy Komjáthy, ki később heteket töltött a spiritiszta Madách Aladárral Alsósztrégován, nem maradhatott ki ebből a bizottságból.

Ennél már többet tudunk meg a következő számból, ez ugyanis valamivel részletesebb beszámolót közöl a bizottság második üléséről: „A Madách-émlékbizottság második ülése f. hó 12-én d. u. 3 óraker volt a megyeház kistermében. Tagok teljes számban voltak jelen s élénk vitát folytattak több kérdés fölött. SZONTÁGH PÁL országgyűlési képviselő is jelen volt. Határozatba ment, hogy ívek bocsáttatnak ki gyűjtésre; hogy milyen legyen az emléké (szobor, kép vagy alapítvány), az eldöntetlen maradt s eldöntése akkora tűzetett ki, mikor már a pénz befolyt. Az ívforgalók a bizottság tagjai lesznek. Pénztárnokul HAVAS GYULA választatott meg.”

A július 19-i szám egy másik figyelemreméltó értesülésről tájékoztatja az olvasókat, mely szerint Majthényi Flóra érdekes tervet közöl a Nógrádi Lapok szerkesztőjével: „... mint már van Kisfaludy- és Petőfi-társaság: úgy alakíttatnék Madách-társaság is, mely irodalmi céljaiban abban különböznék a többtől: hogy egyéb szépművészeteket is pártolna, és az általános művelődést is előmozdítaná, mint például M. Frankfurtban a »freies deutsches Hochstift«, mely évenként befizető tagokból áll.”

Itt azonban végeszakad a Madách-émlékbizottság működéséről szóló híradásoknak, mert nem sokkal ezután a Röpke Ívek is megszűntette rövid-

életű működését. Annyit azonban határozottan tudunk s erre a Röpke Ívekben is található utalás, hogy az emlékbizottság Szontágh indítványára úgy határozott, hogy amíg Nógrád megyében szobra nincs a Tragédia költőjének, addig egyéb emlék állítására nem gondolnak.

Igy azután nem alakult meg a Majthényi Flóra által javasolt és annyira pártfogolt Madách-társaság sem.

A folyóirat megbukik

Szépirodalmi lapjaink történetében nem egyedülálló eset, hogy egy folyóirat rövid életű, s megszűnésre kényszerül a nagyközönség részvétlensége miatt. Elegendő utalni **Arany János** magasszínvonalú, nagy műgonddal szerkesztett Szépirodalmi Fgyelőjére, vagy a későbbi Koszorúra. A Röpke Ívek igényességben és műgondban, tartalomban és formában nem nyújtott különösen újat és kiemelkedőt. Viszont alig maradt alatta a népszerű fővárosi irodalmi lapoknak, folyóiratoknak és szerzői összetételét tekintve is a jobb vidéki folyóiratok közé tartozott, amely még azért sem marasztalható el, hogy mellőzte volna az olvasók által támasztott követelményeket, Igazi irodalombarátok és a kishivatalnok, úriasszony, kisasszony sznobok egyaránt kielégíthették érdeklődési körüket. Kilenccz szám megjelenése után mégis befejezte rövid életű pályafutását . . .

Az anyagi stabilitás hiányát szinte végig lehet kísérni a lap hasábjain: a Röpke Ívek történetében a fenyegető válság minduntalan visszatérő epizód. A mutatványszám még azt igéri: **A „Röpke Ívek” második száma a jövő hó első vasárnapján jelenik meg, azért is előfizetést onnan nyitunk. Kérjük tehát az előfizetési pénzeket mielőbb beküldeni. A KIADÓ-SZERKESZTŐK.**

A beigért időpontban a lap azonban nem jelent meg, csak négy nappal ké-

sőbb került az olvasó kezébe, a fejlcen a következő jelzéssel: **„Megjelenik minden csütörtökön.”** Időközben a Röpke Íveket más irodalmi lapokban sorozatos támadás éri a nyomda felületesége, a rengeteg sajtóhiba miatt. A július 5-i számban pedig már olyan jelenség kísért, amely a közeledő vég jele. A lap ugyanis nem jelent meg az előző héten és a kiadó-szerkesztők udvarias hangon exkuzálják magukat:

„Lapunk elháríthatatlan nyomdai akadályok miatt a múlt csütörtökön meg nem jelenhetvén, ezért bocsánatot kérünk szíves előfizetőinktől. Az elmaradt számért kárpótolni t. előfizetőinket több (félívnvi) melléklettel fogjuk.” (Érdemes megjegyezni, hogy az Országos Széchenyi Könyvtárban a teljes sorozatból egy szám a katalógus jelzése szerint hiányzik. Alighanem ez a meg sem jelent, kimaradt lapszám lehet az!)

Az utolsó közlemény az augusztus 16-i számban olvasható:

„Mután az érvenyed vége felé jár, fülkérjük azokat, kik lapunkat tartják, szíveskedjenek a hátralékos előfizetési pénzt minél előbb beküldeni. A beküldés legegyszerűbben posta-utalványon eszközölhető.

A Röpke Ívek kiadó-hivatala.”

Bár a megye első irodalmi lapja rövidéletű volt, jelentősége hagyományaink sorában annál nagyobb. Nem kis büszkeség az utód számára annak konsztatálása, hogy Nógrád megyének az elsők közt indult irodalmi folyóirata s e folyóirat oldalain nem kisebb nagyságok próbálgatták szárnyaikat, mint Reviczky, Komjáthy, Rudnyánszky, Garai, hogy csak néhányat említsünk közülük.

Bizony jó lenne, ha Nógrád megye első irodalmi folyóirata a Palóc Múzeum értékes gyűjteményei közé is bekerülhetne! És kívánatos, hogy a Megyei Könyvtárban pedig legalább dia-filmen tegyék hozzáférhetővé!

Kovács János:

A Salgótarjáni Múzeum alapító levele

Múlt év decemberében, az ajándékhozó és osztó ünnepek táján kedves látogatója volt a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeumnak. A szívesen látott vendég Dr. Darnay (Dornay) Béla nyug. múzeumigazgató szokásához híven ezúttal sem jött üres kézzel. Táskájában vagy, ahogy azt Ruffy Péter egy régebbi Magyar Nemzetben megjelent riportjában nevezte, iszákjában, mint egyébkor, most is becses ajándékok voltak. Ezek mindegyike örömet szerzett a salgótarjáni múzeumügy minden munkásának. Az iszák tartalmából most csak a legértékesebb darabot mutatjuk be.

A vastag keménypapírra ragasztott magyaros motívumokból álló keretbe foglalt színes tábla 30×50 cm nagyságú. A gondosan rajzolt betűk azt a propagandafelhívást tartalmazzák, melyet méltán tekintünk a Salgótarjáni Múzeum alapítólevelének. Íme az értékes dokumentum teljes szövege:

SALGÓTARJÁNI VÁROSI MÚZEUM

SALGÓTARJÁN városban és klasszikus lelőhelyekkel bíró környékén pusztulnak a múlt emlékei! Avatatlan kezek dűlják szét a múzeális értékű leleteket! Azzal, hogy a talált tárgyakat megmentjük még nem teszünk eleget kötelességünknek! Lehetővé kell tenni, hogy a leletek feltárását szakemberek végezzék! Vegye kezébe a közönség is a kultúra ügyét: indítson mozgalmat a SALGÓTARJÁNI MÚZEUM megalapítására!

lapítása érdekében! A múzeum nem az „ócska tárgyak„ gyűjtőhelye. A SALGÓTARJÁNI MÚZEUM legyen a múlt emlékeinek, pusztuló palóc néprajzunknak, tanulságos természeti tárgyainknak, bányászati és ipari termelésünk bizonyítékainak megőrzője, az önzetlen és közérdekű kutatások leghivatottabb otthona! A SALGÓTARJÁNI MÚZEUM műveltséget áraszt városunk és vidéke lakóira.

Salgótarján, 927. június 24.

Felvilágosítást nyújtanak, leleteket, adományokat átvesznek:

HORVÁTH LÁSZLÓ városi tanácsnok,
Dr. DORNAYY BÉLA reálgyimnáziumi tanár

A pár év híján 40 éves alapítólevél azóta megyeszékhellyé lett városunk művelődéstörténetének hőskorára emlékeztet. Azokat az időket idézi, amikor Salgótarjában, az akkor hivatalos 5 év óta városként számontartott országos jelentőségű bányai és ipari településen első igény támadt a múlt emlékeinek felkutatására, megmentésére és közkinccsé tételére. Tiszteletreméltó szándék, érdemes akarat sarkalta tetteket követelő vállalkozás volt ápolni legjobb hagyományainkat, keresni, növelni a múlt erős táptalajába kapaszkodó gyökereinket. Okkal ébred bennünk tisztelet e nagyszerű munka úttörői iránt.

Az alapítólevél fogalmazója, a múzeumügy legelső helyi fáradságtalan szószólója Dr. Dornay Béla gimnáziumi tanár.

mi tanár volt, akjt egyben az első salgótarjáni középiskola alapító tanárainak sorában is ott találunk.

Ha a város határain innen és túl hivatalos körökben nem is keletkezett méltó visszhangja az alapítólevélben világosan megfogalmazott felhívásnak, a város és a környék egyszerű polgárai és lelkes tanulóifjúsága meghallotta és tette váltotta a szót. A Salgótarjáni Városi Múzeum harmincas években lefektetett nyilvántartása, melynek ismertetésére majd más alkalommal visszatérünk, megőrizte az első salgótarjáni — ma már van rá jó szavunk — múzeumbarátok nevét. Csak emlékeztetőül lefrunk közülük néhányat: Szmétana Aladár gyógyszerész, Kojnok Pál erdész, Ambrus Béla tanító, Bozó

Ferenc pásztor, Szmolka Mihály mérnök, Blanár György, Verebélyi Pál, Kavecz László gimnáziumi tanulók

Rövid méltatásunk során szándékosan nem fűztünk gondolatokat nagyértékű írásos emlékünknél ma is időszerű, maguktól értetődő mondataihoz. Egyhez mégis hadd kapcsoljunk most befejezésül pár szót, mert úgy érezzük, e programont tartalmazza számunkra a leginkább megszívlelendő tanítást:

„A Salgótarjáni Múzeum legyen . . . az önzetlen és közérdekű tudományos kutatások leghivatottabb otthona!”

Tudjuk, nagy, nehéz szolgálat a mi munkánk is. Mégis, amikor széttelünk régl és új barátaink mind szélesebb táborán, amelyhez a Palócföld olvasói is tartoznak, bátrabban tesszük meg a következő lépést utunkon.

MURTÓ JÁNOSNÉ : Kompozíció

VALÓSÁGUNK

Molnár Pál:

A demokratikus átalakulás néhány kérdése a felszabadult Salgótarjánban

Városunkban is érezhető volt, hogy a fasisztabarát kormány a háborúba lépéstől kezdve egymás után fokozta a munkásellenes intézkedéseket. A hadbíraskodást kiterjesztették a „szabotálók” és sztrájkolók ellen is. A gyárak és bányák élére hadüzemi parancsnokokat neveztek ki. A Salgótarjáni Acélgvárat már 1939. szeptember 1-én hadiüzemmé nyilvánították, a gyár munkásaiból és alkalmazottaiból üzemi munkaszászloaljat létesítettek. Az üzemben felállított katonai parancsnokságok feladata volt a folyamatos termelés biztosításán túlmenően az elégedetlenkedők fékentartása is.¹ Ezt a célt hangsúlyozottan bizonyítják a hadiüzemekben létesített fogdák. Bővítették a csendőrség és rendőrség állományát, nagy gondot fordítottak a besúgó hálózat kiterjesztésére. Külön intézkedéseket hoztak a kommunisták és kommunista gyanús személyek ellen. Salgótarját nagyobb katonai erőkkel is megerősítették.

A dolgozók helyzete is nagymértékben rosszabbodott. A hadi gazdálkodás költségeit, a háborús terheket a dolgozókkal fizették meg. A legkülönbözőbb címeiken fogták vissza a munkások fizetésének jelentős részét. A nyugbér és betegsegélyző járulékon kívül

kereseti, hadfelszerelési, rokkant és kőlőnadókat vontak le a dolgozóktól.

Mindezek érthető módon hozzájárultak a város dolgozói tőkés és háborúellenes hangulatának erősödéséhez. A német és fasisztaellenes közhangulat kialakítását a szovjet hadsereg növekvő sikerei — különösen a sztálingrádi győzelem — és a városban működő kommunista és baloldali erők tevékenysége is elősegítette, erősítette. A háború alatt ugyanis igen sok bánya és ipari üzemünkben újjászerveződtek a kommunista pártsejtek.

Jól működő kommunista sejtek voltak Baglyasalján, az üvegyárban, a tűzhelygyárban. Ezek a pártsejtek — főleg 1943. után — dolgozók nevelése, állandó politikai tájékoztatása mellett egyre nagyobb sikerrel oldottak meg szabotázs akciókat is. Baglyasalján a Bányatársulat műhelyében hajtószíjakat vágta el, a tűzhelygyárban nagyobb mennyiségű cín rejtettek el.² (A cín eladásából nyert összeget a mozgalom céljaira használták fel.) A párt befolyása ugyan kisebb volt az acélárugyárban, mégis már 1941. nyarán kommunista ellenes intézkedést kellett hoznia a katonai parancsnokságnak. 1941. október 2-án ismeretlen tettes felgyújtotta a hadiüzem területén a famintákat. A

hasonló esetek meggátolása érdekében még ez év december 29-én a hadiüzem összes dolgozójára kiterjesztették a rögtönítélő bíraskodást.³

A kommunista pártsejtek és baloldali munkások erőfeszítései, a nagyfokú terror, a besúgórendszer kiépítése, a jobboldali áruló szociáldemokraták tevékenysége miatt csak 1944-ben vezettek nyílt ellenállásra. Az ellenállás a Karancslejtős aknán robbant ki, miután a bánya dolgozói megtagadták a frontvonal mögé és Szécsénybe való bevonulásukat. Az elvonulás helyett a bányába vonultak. November 27-én azonban túlnyomó többségük — a fasiszták ígéreteire is — kijött a bányából. A csendőrök — szavukat megszegve — a második csoport kiérkezésakor 2 bányászt, december 6-án ezek közül a salgótarjáni laktanyában ismét 3 bányászt agyonlöltek. Az aknában maradt 6 bányász november 28 és 29-én szerencsésen kitört, és a Karancs erdeiben várta a felszabadító szovjet csapatokat.

A salgótarjáni iparmedence kialakulásában lévő ellenállását segítette a Nőgródi Sándor vezette partizánosztagnak is. Szervezett akcióikkal, tevékenységükkel ellenőrzésük alá vonták az iparvidék északi és keleti kijáratát, megzavarták az ellenség összeköttetési vonalait, megrongálták azok katonai be rendezéseit. Munkájukat nagyban elősegítette, hogy állandó kapcsolatban állottak a lakossággal, akik híryaneggal látták el őket, segítették élelmezésüket is.⁴

A szovjet hadsereg erőteljes, gyors akciói következtében a város 1944. december 25-én 22 óra 40 perckor felszabadult.⁵ Így a csoport nem tudott résztvenni a várost felszabadító konkrét harci tevékenységben. Tevékenysége azonban e nélkül is országos jelentőségű volt.

Az egész iparmedencére kiterjedő ellenállás nem bontakozott ki, de az említett események — az ipari üzemekben lévő szabotázsakciók, munkamegtagadások, röplapterjesztések, a bevonulási parancs megtagadások, a háborúval szembeni közömbösség, nem utolsósorban a partizánakciók és a karancslejtősi ellenállás — azt bizonyítják, hogy a dolgozók felismerték: a háború nem az ő érdekeiket szolgálja, legjobbjukban pedig megvolt az eltökéltség a német fasiszták és nyilas cinkosaik elleni következetes harcra.

1944. év végén pedig — amikor a német és magyar bizottságok megkezdték tevékenységüket, a gyárak leszerelésére, az öntudatos munkások és értelmiségiek a kommunisták felhívására földbe ásták és elrejtettek igen sok gépet és berendezést, megakadályozták a gyárak teljes leszerelését.⁶ Mindezek nagymértékben elősegítették a felszabadult városban az új élet megindítását, a demokratikus átalakulást.

Városunk felszabadulása döntő változást hozott Salgótarján dolgozó népének. A szovjet hadsereg csapása, és a számonkérés elől nyugatra szöktek a tőkésék és kiszolgálóik, az államapparátus tagjainak nagy része. A fasiszta államgépezet jelentős részben széthullott.

Lehetővé vált a munkásosztály aktív részvételével a megbénított nemzetgazdaság új alapokon történő megindítása, a demokratikus átalakulás megkezdése.

A fasiszmus rabságából felszabadult város — a munkásságnak a Tanácsköztársaságban és a II. világháború ideje alatti munkásmozgalomban szerzett tapasztalataira is támaszkodva a kommunisták segítségével, azok útmutatásai alapján — az országos helyzethez képest gyorsabban állt talpra. A munkában aktív segítséget nyújtottak a megalakuló pártszervezetek, az új

üzemi bizottságok, a szakszervezetek, a Nemzeti Bizottság, a különböző tömegszervezetek: a MADISZ, az MNDSZ, a Nemzeti Segély stb.!

Az üzemekben a termelő munka megindítása, szervezése, segítése, ellenőrzése és irányítása a város területén a kommunista párt befolyása és vezetése alatt álló üzemi bizottságok kezébe került. **Fő feladatuknak tekintették a termelés és munkás felvételek ellenőrzését, a dolgozók szociális ügyeivel való foglalkozást, az élelem beszerzést, lábbeli ellátást stb. Legfontosabb feladatként jelölték meg az üzemek helyreállítási munkálatainak vezetését, irányítását.**

A város gazdasági—politikai—kulturális életében nagy szerepet betöltő acélgyárban szinte a felszabadulás pillanatában megalakult Ruzsnyák Lajos vezetésével az üzemi bizottság. Kezdetben ezt a szervet az 1919-es tapasztalatok alapján Munkástanácsnak nevezték el. (A salgótarjáni üvegyárban is.)⁷ (E szervezetet a dolgozók „hetes bizottság”-nak is nevezték.) Munkástanács február 14-én hivatalosan is átalakul üzemi bizottsággá, paritásos alapon a Szociáldemokrata Párttal. (Korábban teljesen MKP tagokból állt.) Az MKP 8, az SZDP 3 mandátumot kapott.⁸

A gyár újjáépítése, a termelés megindítása érdekében már december 28-án mozgósították a kommunistákat. Az üzem megindítása azonban az áramszolgáltatástól nagymértékben függött. Mivel a vízvázlasztói közerőművet a németek megbénították, az egyetlen lehetőség az acélgyári centrálé megindítása volt. Ennek megvalósítása céljából az üzemi bizottság elnöke összehívta az elérhető dolgozókat, hogy a munkát mielőbb megindíthassák. A lelkes, odaadó tettek eredményeképpen egy héttel a felszabadulás után már áramot tudott adni az üzemnek, sőt a

salgótarjáni szénmedencének is. A gőz- és áramfejlesztés 1945. január 2-án, a gáztermelés 11-én indult meg. (Egy elrejtett 1600 HP-os gőzturbina adta az áramot a városnak, a vízvázlasztói erőmű csak február 2-án lépett be a termelésbe.)

Az áramszolgáltatás megindulása után a termelés fokozatosan beindult. Eleinte csak különböző javításokat végeztek a Vöröshadsereg részére, valamint az üzemben maradt berendezéseket tették használhatókká. A termelt cikkek nagy része a Vöröshadsereg utánpótlásául szolgált. A gyár profiljának megfelelően kapákat, csavarokat, lapátokat és lópatkókat készítettek. A termelés beindítása láttán, egyre több, a város közvetlen környezetébe tartozó munkás kapcsolódott be a termelésbe. Január elején már mintegy 300 ember állt munkába.

Egyre többen értették meg: a felszabadulás új lehetőségeket nyújtott számukra, megteremtődött gazdasági és politikai felemelkedésük lehetősége. Ennek is a következménye, hogy a munkához való új viszony eddig sohasem látott és tapasztalt lelkesedésben jelentkezett. Nem egy esetben használható munkagépet úgy hoztak mozgásba hajtómotor híján, hogy saját kezükkel fejlesztettek energiát. Gyakori eset volt, hogy a korábban kiselejtezt gépeket is visszahozták és üzemeltetni kezdték.⁹

A salgótarjáni tűzhelygyárban (azelőtt Hirsch-gyár) hasonló körülmények között indult meg a munka. A pártsejtek tagjai és több helybeli munkás már 1944. december 27-én megjelent az üzemben. Tevékeny részvételükkel megindult a karbantartási munka. Az új év első napjaiban megérkezett az első komolyabb megrendelés is. A Vöröshadsereg részére puska-tisztító veszőket kellett készíteni. Később nagyobb mennyiségű dugattyú-gyűrű gyár-

tására kaptak rendelést. A munkások lelkes hozzáállására itt is jellemző, hogy a villamos áram szolgáltatásáig kézzel hajtott erőgépeken láttak hozzá a dugattyú-gyári minták esztergálásához. A Vöröhsereg konkrét segítségével 1945. január végén megindulhatott az öntés is. Ők hoztak transzformátort és motort is a kupló üzemeltetéséhez. Februárban már több északmagyarországi üzemnek gyártottak alkatrészeket. A zagyvapálfalvai üvegyár beindulásához is jelentős segítséget adtak.¹⁰

A munkásszolidaritás nagyszerű példájával találkozunk a salgótarjáni üvegyárban is. A gyárban tevékenykedő kommunisták és baloldali érzelmű munkások igen sok motort és meghajtó-szíjat rejtettek el. A berakodást végző dolgozók a vagonokba ugyanis a generátorok helyett megrongálódott, vagy teljesen hasznavehetetlen anyagokat tettek, s az új alkatrészeket és használható berendezéseket pedig a gyár pincéjében és kanálisokban rejtették el. A nagy kapacitású Owens-gép alkatrészeit is elrejtették. A felszabadulást követő első napokban a 11 tagú "Munkástanács" határozata alapján a többi salgótarjáni nagyüzem, elsősorban az acélárugyár, a zagyvapálfalvai üvegyár és a bányák részére bocsájtotta gépei, motorjai egy részét, hogy a termelés azokban az üzemekben is fokozottabb mértékben beinduljon.

Az üzemben az élet először a gázgenerátor helyreállítása érdekében indult meg. Az elrejtett gépalaktrészeket előszedték, beépítették és a generátorokat üzemképes állapotba helyezték. Külön gondot okozott a szén biztosítása a generátor működtetéséhez, tekintettel arra, hogy a széntermelés akkor még teljes mértékig nem indulhatott meg. Az üvegyári dolgozók csoportokat szerveztek Mizserfára és

más bányatelepekre, hogy a külszínen tárolt szénből megfelelő mennyiségű fűtőanyagot biztosítsanak az üzemeltetéshez. Itt legelőször a 4-es kádemenecét indították be 1945. március 8-án. Hogy a gyár többi dolgozóját is foglalkoztatni tudják, téglá, tetőcserép gyártással, táblaüveg készítésével is foglalkoztak. Később börcszerző és szappanfőző műhelyt is létesítettek, részben, hogy munkalehetőséget biztosítsanak, részben pedig, hogy a dolgozók ellátása érdekében élelmiszerért cseréljék el.¹¹

Az üzemi bizottságok és a szakszervezetek fontos feladatát képezte a Városi Nemzeti Bizottság ilyen irányú hathatós tevékenysége mellett — a dolgozók élelemmel való ellátásának biztosítása. A Salgótarjáni Acélárugyárból 7 tagú küldöttség kereste fel az Ideiglenes Kormányt Debrecenben. Az MKP akkori központjában Gerő Ernő és Révai József fogadták a küldöttséget. Révai elvtárs közbenjárására kaptak is egy tehergépkocsit az Ideiglenes Kormánytól, a másikat a Pártközpont bocsátotta rendelkezésükre.

A kapott teherautókon vasárut és szenet vittek vidékre, elsősorban Kisújszállásra, Karcagra és Tiszafüred környékére. A vasanyagért és szénért élelmiszert kaptak cserébe.¹²

A közvetlen termékcsere formájában szervezte meg a többi ipari üzem is az élelemellátást. A Salgótarjáni Üvegyár üvegekészletéből több vagont szállított az Alföldre. Késztermékekért elsősorban olajat, lisztet, burgonyát és hagymát kaptak. A napraforgó helyi feldolgozására az Üvegyárban présgépet állítottak fel.¹³ A tűzhelygyár dolgozói ócskvasból és roncokból állítottak össze tehergépkocsit, hogy az élelmiszer szállítását megoldják.

A gyár tűzhelyeket, kályhákat vitt el és cserébe élelmiszer kapott. A tűzhelygyári MKP szervezet kezdeménye-

zésére létrejött a helyi élelmentár, így lehetővé vált a nagycsaládosok élelmi-szer ellátásának biztosítása is.¹⁴

Az üzemi bizottságoknak a kezdeti időszakban igen sok problémával, nehézséggel kellett megküzdeni. A beszerzések, a rendszeres anyagellátás biztosítása mellett a politikai meggyőző munkából is ki kellett venni részüket. Igen sok téves, helytelen nézettel kellett szembeszállniuk. Egyes demagógok, jobboldali szociáldemokraták, destruáló megjegyzéseikkel hangulatot igyekeztek kelteni az üzemi bizottság intézkedéseivel szemben. A fizetések és a bérek emelését követelték olyan helyzetben, amikor a lakosság ellátása amúgy is nagy nehézségekbe ütközött. Nem egy ipari üzemünkben "a miénk a gyár, magunknak építjük" elvet úgy értelmezték, hogy itt az ideje, hogy kivegyék „végkielégítésüket”.¹⁵ A szociáldemokrata pártszervezetek tagjai több beadvánnyal fordultak felsőbb pártszervezeteikhez, de a városi nemzeti bizottsághoz is, hogy részükre nagyobb arányt biztosítsanak az üzemi bizottságokban.¹⁶

A munka megindítását hátráltatta az is, hogy igen sok adminisztratív és műszaki vezető nyugatra szökött, az itthon maradók közül egyesekben pedig pánik-hangulat lett úrrá, nem bíztak az újjászületésben, többen ezt úgy fejezték ki, hogy nem érdemes dolgozni, mert ebből a gyárból úgysem lesz semmi.¹⁷

Az üzemi bizottságok és a tőkések között az ellentét csakhamar kiéleződött. A harc azonban — főleg kezdetben — nem volt olyan éles és nem jelentkezett mindennapos feladatként, mivel a részvényesek és az igazgatóság a fővárosban tartózkodott. A Rima—Murány Salgótarján Részvénytársaság vezetői az első időszakban nem sokat törődtek salgótarjánji üzemükkel. Ennek is a következménye, hogy az üzemi bi-

zottság Papi József főmérnököt bízta meg a gyár vezetésével, aki bár lényeges szerepet nem töltött be, de ő tartotta a kapcsolatot a vezérigazgatósággal.¹⁸ Az üvegyárban is csak helyreállítási munkák után jelentkezett Zoltan Frigyes igazgató, aki az üvegyárat, annak fontos berendezéseit Csepelre akarta szállítani, hogy nagyobb befolyást tudjon gyakorolni az üzem menetére.¹⁹ A tűzhelygyárban már jelentősebb gondot okozott, hogy igazgatóságuktól igen csekély önállóságot kaptak. A központ által kapott feladatokat kellett maradéktalanul végrehajtaniuk, ami az üzemi bizottság és munkásság nemtetszésével találkozott nem egy esetben.²⁰

A felszabadult városban a pártszervezet megalakulása igen gyorsan történt. A pártszervezet megalakítói tanácsért, útmutatásért felkeresték a városban tartózkodó szovjet parancsnokot, ki a Pécskő utca 5 szám alatt tartózkodott. A tábornok meghallgatta a küldöttség kérését és tanácsokat adott a párt megszervezéséhez.

A pártszervezet megalakításához nagy segítséget adott az a két pártvezető is, aki Debrecenből érkezett Salgótarjánba. Tóth Mihállyal hazaérkezett Kilczér Béla lakásán alakult meg a városi pártvezetőség. A város vezető pártszerveiben Kerekes Sándor, Szóó Pál, Herrman Ferenc, Balga Antal, Alics János, Gólián András, Fazekas Sándor foglalt helyet.

A héttagú pártvezetőség megkezdte a párt szervezeti kiépítését.²¹ A párt ezután tevékenysége fő területének a helyi hatalmi szervek kiépítését tekintette. Javaslatukra tette le az esküt a polgármester, a rendőrparancsnok. A városi pártvezetőség nagy gondot fordított a városi nemzeti bizottság megalakítására, s ott a kommunisták megfelelő arányának kialakítására. Az üzemekben dolgozó kommunisták és

baloldali munkások pedig aktívan részt vettek azokon a küldöttválasztó gyűléseken, amelyek a nemzeti bizottságba való jelölést fogadták el. Fontos feladatuknak tekintették, hogy a nemzeti bizottságba a legalkalmasabb munkások, alkalmazottak, értelmiségiek kerüljenek a jelölő listákra.

A vállalati, hivatali és egyéb helyeken megválasztott küldöttek közül 1945. január 28-án választották meg a nemzeti bizottság 40 rendes és 20 póttagját. A városi vezetőség arra is gondolt, hogy a különböző termelő üzemek megfelelően kapjanak képviseletet. Ennek is az eredménye, hogy a nemzeti bizottságban 4 rendes és 7 póttag képviselte a bányászatot, 10 rendes és 5 póttag az acélgyári munkásokat, 2 rendes és 1 póttag az üvegyári dolgozókat, 3 rendes és 1 póttag a salgótarjáni tüzehelygyárat. Ezen kívül a Hungária Vállalatot 2 rendes és 1 póttag, a kereskedőket 1 rendes és 1 póttag, az iparosokat 1 rendes és 1 póttag, a polgári társadalmat (az önállókat) 7 rendes és 3 póttag képviselte.²²

Egy pártközi megbeszélésen állapították meg a különböző pártok képviselőinek részarányát a nemzeti bizottságban. A kommunista párt szervezeti ereje, tömegbefolyása akkor már olyan nagy volt, hogy a legtöbb mandátumot ők kapták meg. Az azon napon megtartott nemzeti bizottsági alakuló ülés jegyzőkönyve szerint február 13-án a Kommunista Párt taglétszáma 2384 fő volt.* A kisgazdapárt csak 70 fővel, a Polgári Demokrata Párt pedig csak 50 taggal rendelkezett. A Szociáldemokrata Párt szervezetei ekkor még nem alakultak ki. Erre utal az a tény is, hogy a párt kiküldötte kijelentette, hogy taglétszámukról még hozzávetőlegesen sem tud nyilatkozni.

A pártok különböző képviselői — főleg a Szociáldemokrata Párt — ennek

ellenére a nemzeti bizottságba való részvételt nem a politikai életben betöltött szerepükhöz, szervezeti erejükhez képest kívánták biztosítani, hanem egyenlőségi alapon. A kommunista párt képviselői erőiesen rámutattak, hogy az egyenlő képviselet nem a nemzeti, hanem az igazoló bizottságra vonatkozik. A városi pártvezetőség képviselője nem tartotta helyesnek a Polgári Párt képviseletét sem, mivel azok a „régli reakciós rendszernek is a követői voltak”. Több MKP tag a Szociáldemokrata Párt tagjait bírálta korábbi magatartásukért. Varga Gábor a Szociáldemokrata Párt egyik küldötte elismerte a Kommunista Párt munkáját, eddiggi tevékenységét, megállapította, hogy „azok a legváltásosabb időkben olyan önzetlen tevékenységet fejtettek ki, a város érdekében, amiért a kommunista pártnak csak elismerés járhat.”

E hozzászólás helyesen fejezte ki és tükrözte a város haladó társadalmának véleményét is, megnyugvással és egyetértéssel vették tudomásul, hogy a Kommunista Pártot 13 tag, a Szociáldemokrata Pártot 5, míg a Független Kisgazda Pártot egy fő képviseli a nemzeti bizottságban. A városi felekezetek közül a Róm. Kat. Egyház és a Protestáns Egyházak szintén kaptak egy-egy mandátumot.²³

A Nemzeti Bizottság megfelelő összetételének biztosításáért folyó harc fontos feladata volt, hiszen az abban helyet foglaló választott személyek az államhatalom helyi megbízottjai voltak. A már korábban felszabadult területeken megalakult Nemzeti Bizottságok betöltötték hivatásukat, irányították, vezették a demokratikus újjászületés útját. Városunkban csak úgy, mint megyénk községeiben a Nemzeti Bizottság munkájához nagy segítséget nyújtott Révai Józsefnek a debreceni Néplapban megjelent cikke is, amely felvázol-

ja a Nemzeti Bizottságok legfőbb feladatait és a tennivalók végrehajtásának módját.

Ennek is, valamint a pártmunkások, szervezett dolgozók, volt direktóriumú tagok tapasztalatainak, valamint annak, hogy a Nemzeti Bizottság vezetői szoros kapcsolatban álltak a Debreceni Ideiglenes Kormányval, köszönhető, hogy megyénkben megalakuló Nemzeti Bizottságok is megalakulásuktól fogva a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja alapján dolgoztak. Az 1944. decemberében elfogadott program szerint összefogták a fasiszmus ellen tömörült erőket. Vezető erejük a munkásság volt. Tevékenységük általában politikai jellegű, de sok esetben közigazgatási feladatokat is megoldottak.

Városunk Nemzeti Bizottsága tevékenységében is politikai, hatalmi jellegű intézkedések voltak a dominálóak, annak ellenére, hogy sok tekintetben közigazgatási funkciót is betöltött. Munkájában nagy gondot fordított a fasiszta elemek elleni harcra. A március 9-én megtartott ülésen saját kebeléből öttagú bizottságot választott annak megállapításra, hogy a város lakói közül kik tartoznak a „megbízhatatlan elemek” közé.²⁴

A március 17-i keltezésű jegyzőkönyv a városi német fogolytábor fokozottabb ellenőrzésére hívja fel a figyelmet.²⁵ Az április 24-i N. B. ülésen Kilczér Béla polgármester kifogásolta, hogy Róth Flóris nincs letartóztatva.²⁶ Fel szólítja a rendőrség vezetőjét, hogy az összes fasiszta múltú személyt tartóztassa le, s ezeket, valamint a már letartóztatott személyeket a rendőrség április 26-án reggel 9 órakor indítsa el fegyveres kíséret mellett Balassagyarmatra a Népbírósághoz.

Április 25-én őrizetbe is vették ezeket a személyeket. A letartóztatottak között volt Róth Flóris bányagazgató is.²⁷

A Balassagyarmaton tevékenykedés sok esetben a Kisgazda Párt befolyása alatt álló Népbíróság egyes ítéletei ellen is erélyesen állást foglalt a salgótarjáni Városi Nemzeti Bizottság. A május 5-i ülésen dr. Barra Károly meghívott jogi tanácsadó javasolta ezért a Nemzeti Bizottságnak, hogy a kormányhoz intézett feliratban kérni kell, hogy a balassagyarmati Népbíróság időnként szálljon ki Salgótarjánba és a helyi ügyeket — gyorsított eljárással — itt tárgyalja. Erre annál is inkább szükség van, mert félt, hogy a salgótarjáni tanúk kihallgatására nem került sor az eddigiek folyamán, aminek következtében igen sok vádlottat már eddig is szabadon bocsátottak.²⁸

A Nemzeti Bizottság még február 14-én hoz javaslatot a városban működő 3 párt képviselőiből az igazoló bizottság tagjaiul. A 15 főből a főispánnak kellett volna kijelölni az 5 főből álló bizottságot. A Nemzeti Bizottság — mivel a főispánnal nem tudta felvenni az érintkezést — saját tagjai közül sorsolással megválasztotta a 15 személy közül az 5 főnyi Igazoló Bizottságot március 9-i ülésén.²⁹

Igen nagy gondot fordított a Nemzeti Bizottság a politikai pártok működésének elősegítésére is. Mivel a járás területéről egy-két községben kezdetben panaszkodtak a bírókra és jegyzőkre, hogy nem akarják engedni a pártok működését, a bizottság megbízottat küldött ki az eset kivizsgálására.³⁰

1945. február 20-i határozatában felülvizsgálta a szabályellenesen megválasztott ipartestületi elnök ügyét, a választást megsemmisíti és az ipari területet önkormányzat vezetését 3 tagú bizottságra ruházza. A határozat rendelkezéseit az is indokolja, hogy az elnökké választott és az azóta letartóztatott vezető a nyilasokkal való együttműködésben alaposan gyanúsítható.³¹

Fellépett a munkarend megbontói és az árdragítók ellen is. 1945. április 13-án felkéri a helybeli rendőrséget, hogy valamennyi üzletben tartsanak szigorú ellenőrzést, s ha olyan személyeket találnak, akik a munkából magukat kivonják, azokat utasítsák a munkaügyi hivatalhoz.³² A Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 19-én kelt határozatot hozott az árdragítók, feketézők és az újjáépítést szabotálók ellen. Október 29-i ülésükön a gomba módra elszaporodó u. n. „kereskedők” ügyével foglalkoznak.³³

A N. B. eltilti a nyerészkedőket és kinyilvánítja: „aki pedig az országot csak a meggazdagodás színtérének tekinti, nem magyar és nem becsületes.”

Ugyanezen a Nemzeti Bizottsági ülésen megkereséssel fordul a kormányhoz és határozott megtorlást követel az árdragítókkal szemben. „Az árspekulánsokkal szigorú eljárást, súlyosabb esetekben azonnali halált kér eszközölni, mert nem kevésbé bűnösök ezek a nyilasoknál.”³⁴

A Nemzeti Bizottság tevékenységében igen jelentős helyet foglal el különösen tevékenységének első évében: a közellátási szociális kérdésekkel való foglalkozás.

A városi képviselő testület megalakulásáig igen sokat kellett intézkedniök közellátási kérdésekben. 1945. február 21-én az alábbi táviratot intézték az Ideiglenes Magyar Kormányhoz:

„Dálnoki Miklós Béla

Miniszterelnök Úr!

Debrecen

Késégbeejtő helyzetünk kényszeríti rá, hogy Miniszterelnök Úrhoz fordulva teljhatalmú kormánybiztos kiküldetését kérjük, akinek a legfőbb orosz hatóságokkal hathatós kapcsolatai vannak.

Különbén városunk, iparvállalataival együtt teljes csődbe kerül.

Balanár s. k.

a Nemzeti Bizottság Elnöke

A fenti távirat egy-egy példányát az Iparügyi Miniszternek és az MKPKözponti Bizottságának is elküldték.

Az egészségügyi és kulturális-ideológiai szervezeti kérdésekkel is sokat foglalkoztak.

A szociális-egészségügyi terület leginkább a lakosság testi épségének megóvását legjobban fenyegető élelmezési és segélyezési kérdésekre korlátozódott. A Nemzeti Bizottság II. hó 14-i ülésén javasolja az élelmezési és segélyezési akciók megindítását. (Egyes Nemzeti Bizottsági tagok — helytelenül — a Nemzeti Segélyakciót kereskedelmi szervvé akarták átalakítani. (A Nemzeti Segélyakciók keretében kívánták kiosztani az első szállítmányt is (80 vagon élelmiszer), amelyet az Ideiglenes Kormány fog kiutalni a városnak, a Nemzeti Bizottság kérésére.

Határozatot hozott arról is, hogy a salgótarjáni gyárak a szabadforgalomban eladott számlaértékének 20%-át kötelesek a Nemzeti Segélyakciónak átutalni.³⁵

Igen sok gondot okozott a Csehszlovákiából kiutasított emberek élelmezése és lakással való ellátása is. A segítségadás nehézségekbe ütközött, mert a legtöbb esetben lakások és élelmiszer helyett csupán jótanácsokat tudtak adni.

A kulturális-ideológiai területtel csak igen korlátozott mértékben tudtak foglalkozni. A munka megindításáért folytatott küzdelemben a konszolidációban nagy szerepet kapott a Nemzeti Bizottság egésze alatt működő „Munkás” c. hetilap. Blanár Sándor a Nemzeti Bizottság elnöke N. B. áprilisi ülésén tájékoztatta a tagokat a „Munkás” c. hetilap kezdeti tevékenységéről,

a szerkesztő bizottság munkájáról. Kezdetben a lapot a rendőrség cenzurálni akarta, de az ezzel kapcsolatos válasza a rendőrség lemondott erről. A lap finanszírozásához a Városi Képviselő testület is hozzájárult negyedévenként 6.000 P-vel.

Igen sokat tett a Nemzeti Bizottság az iskolák helyreállítása érdekében is. A február 28-i Nemzeti Bizottsági ülésen arról számolnak be, hogy az iskolákat közmunkával hozták rendbe, az ülés napján a tanítás már folyt. A Nemzeti Bizottság felkérésére a bányászok elvállalták, hogy az iskolák fűtését vasárnapi széntermelésből fogják biztosítani. A Nemzeti Bizottság Őrsi Károlyt bízza meg az összes helybeli iskolák feletti tanfelügyelői teendők el látásával. Őrsi Károly a helybeli gimnázium és kereskedelmi középiskola igazgatója, tanfelügyelő a Debrecenből kapott instrukció alapján kezdte meg munkáját.

A város későbbi sorsára is jelentős határozatot hozott a Nemzeti Bizottság 1945. augusztus 8-án. A Városi Nemzeti Bizottság úgy döntött, hogy az iparmedence 45.000 főnyi munkástömegének szellemi felemelkedését szolgálja, ha döntést hoz a gimnázium áthelyezéséről a csendőriskola épületébe. Az ott működő rendőrséget az u. n. kislaktanyába helyezi el. A határozat indoklása: „A Nemzeti Bizottságnak így kellett határozni, mert a felszabadult munkásrétegekben, a tanulási és tanítási vágy elemi erővel jelentkezik, továbbá a felvidéki magyar iskolák pótlására, a legénynevelés kérdésének megoldására feltétlenül szükséges ebben a határvárosban egy modern középiskola létesítése és méltó keretben való elhelyezése.³⁸

Nagyon pozitív állást foglal a Nemzeti Bizottság a szénszünettel kapcsolatban is. „Nem lehet megengedni, hogy a salgótarjáni szénmedencében az is-

kolák bezáródjanak. Minden szülőnek érdeke, hogy gyermekeik zavartalanul továbbtanulhassanak.” Felkéri a szak-szervezet elnökét is, hogy járjon el az ügyben. A Nemzeti Bizottság reméli, hogy megértik a helyzetet és „még keményebben dolgoznak mint eddig.”

A Nemzeti Bizottság elnöke május 5-i ülésén olyan helyes javaslatot tesz, amellyel még ma is adósak vagyunk és csak most történik ebben előrelépés — hogy a partizánharcok emlékére emlékművet kell állítani.³⁷

A Nemzeti Bizottság javaslatot terjeszt a Képviselő Testület elé az utcanevek megváltoztatásáról. Kéri, hogy az utcákat, magyar demokratikus szabadsághősökről nevezzék el.³⁸

Több demokratikus mozgalom és ifjúsági szervezet kérte az időben a Nemzeti Bizottságot, tegye lehetővé működésüket.³⁹

1945. április 24-én a város polgármestere bejelenti, hogy működésbe léptek a közigazgatási szervek, a Nemzeti Bizottság többé ilyen kérdésekkel ne foglalkozzon, utalja azt a polgármester hatáskörébe tartozó közigazgatásnak.⁴⁰

A fent vázoltak is mutatják, hogy a felszabadulás első hónapjaiban létrejött városi Nemzeti Bizottság, mint a legfőbb helyi hatalmi szerv méltóan képviselte az átalakulásban érdekelt társadalmi osztályokat, rétegeket, biztosította demokratikus forradalom végigvitelét, kedvező lehetőséget nyújtott a forradalom szocialista szakaszába való áttéréséhez városunkban is. A Nemzeti Bizottságok munkájáról Balázs Béla történész által adott értékelés városunkra is teljes mértékig jellemző: **... csak a legnagyobb elismeréssel lehet méltatni szerepüket, azt a hatalmas országépítő munkát, amelyet a Nemzeti Bizottságok becsületos demokráta tagjai népi demokráciánk létrehozásában és megszilárdításában kifejtettek. A Nemzeti Bizottságok azért**

tudták betölteni hivatásukat, azért válhattak a nép akaratának, törekvéseinek megtestesítőivé, mert többségükben elejétől fogva a kommunisták, a helyi kommunista pártszervezetek vitték a vezető szerepet, a nép érdekeit szolgáló javaslataikkal, kezdeményezéseikkel maguk mellé állították a Nemzeti Bizottságok többségét.⁴¹

A demokratikus átalakulás viszonylagos gyors menete azért is volt első-sorban erőteljes, mert városunk dolgozóinak jelentős többsége bízott a tör-

ténelmi átalakulás vezető erejében, a Magyar Kommunista Pártban, mert annak szavai és tettei egyaránt a dolgozó nép felemelkedését célozták. A párthoz való hűségükről az 1945/47-es, valamint az ezután következő választásokon, a szocializmus építése idején éppúgy meggyőződhattünk, mint most a 20. évfordulóra emlékezve, amikor pártunk és népünk egységbe forrva dolgozik az emberek boldogulásáért, népünk jólétéért, a szocializmus teljes felépítéséért.

Forrásmunkák

- 1 Pest- Nógrád megyei Levéltár. Acélgyári ügyek. A Hadiüzemi parancsnok napi-parancsa, 1939. szept. 6.
- 2 A Salgótarjáni Iparvidék. 1962. Szerkesztette: Dr. Gajzágó Aladár. 272 oldal.
- 3 Pest-Nógrád megyei Levéltár. Salgótarjáni Acélárugyár Iratai. 1941. okt. jelentés.
- 4 A Salgótarjáni Iparvidék 1962. Szerk.: Dr. Gajzágó Aladár. 274. oldal.
- 5 Pest- Nógrád megyei Levéltár, Salgótarján város közgyűlési jkv. 1945. II. 24. 4. o.
- 6 Szakmár Rezső visszaemlékezése. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum Adattára.
- 7 Varga Albert visszaemlékezése. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum adattára. A Munkástanács 11 taggal alakult. Később a rendezettebb körülmények között a Munkástanács átalakul üzemi bizottsággá. Kardos István volt az első Ü. B. elnök.
- 8 Párttörténeti Archivum: Becskei György és Jakab Zoltán feljegyzése.
- 9 U. o.
- 10 Gáspár János visszaemlékezése. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum adattára.
- 11 Varga Albert visszaemlékezései. Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum adattára.
- 12 P. Arc. B. Gy. és J. Z. feljegyzése.
- 13 Varga Alber visszaemlékezése. N. M. M. adattára.

- 14 Vincze János visszaemlékezése. N. M. M. adattára.
- 15 P. Archivum B. Gy. és J. Z. feljegyzése.
- 16 Pest- Nógrád megyei Levéltár. V. Nemzeti Bizottság jkv. 1945. II. 14.
- 17 P. Arc. B. Gy. és J. Z. feljegyzése.
- 18 U. o.
- 19 Pauchli Rudolf visszaemlékezése. N. M. M. adattára.
- 20 Gáspár János visszaemlékezése. N. M. M. adattára.
- 21 Becski György és Jakab Sándor: A pártszervezés tapasztalatai Nógrád megyében. Párttörténeti Közlemények. A pártot területi elvek alapján szervezték újjá. A városi pártvezetőség volt később a járási- megyei párt vezető szerve is.
- 22 Pest- Nógrád megyei Levéltár. Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve. 1945. I. 28.
- 23 U. o.
- 24 U. o. 1945. március 9.
- 25 U. o. 1945. március 17.
- 26 U. o. 1945. március 24.
- 27 U. o. 1945. április 25.
- 28 U. o. 1945. május 5.
- 29 U. o. 1945. március 9.
- 30 U. o. február 14.
- 31 U. o. február 20.
- 32 U. o. április 13.
- 33 U. o. szeptember 19.
- 34 U. o. szeptember 19.
- 35 U. o. február 14.
- 36 U. o. augusztus 8.
- 37 U. o. május 5.
- 38 U. o. augusztus 8.
- 39 Pest- Nógrád megyei Levéltár. Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve. 1945. április 6.
- 40 U. o. április 24.
- 41 Tanulmányok a Népi Dem. Tört.-ből: A Nemzeti Bizottságokról.
- * Ebben a környező községek párttagsága is benne szerepel.

Kondorosi János:

A 81-es KÖRZET

1. MINTHA SOHSE LETTÜNK VOLNA ISMERETLENEK

Január végi vasárnap reggel indultunk útnak a 81-es körzet felé, Somlyóra, hogy 9 órára odaérjünk a kultúrotthonba. A feleségem és fiam törték a havat — ők gyorsabban haladtak — mert a járt utat a ködben nem találtuk. Pedig van, két-három csapás is van, amelyekben különböző irányból, „rövid úton” megközelíthető a város a telepieknek. Hiszen az ott élő 446 lakos közül talán fele is bejár naponta Salgótarjanba: felsőtagozatos általános iskolások, középiskolások, ipari és kereskedelmi tanulók, a városban dolgozó felnőttek, háziaszonyok különböző vásárlások céljából, hivatalos ügyben beidézettek, vagy éppen lábонjáró betegek az SzTK-ba. Egyetlen öregasszony van, aki a templomba is rendszeresen begyalogol, neki aztán sem hó, sem csikorgó hideg, vagy zuhogó eső nem állhatja útját: lerója nap, mint nap vallásos érzéseinek adóját az Isten tömjén illatú házában. Pedig már lábát is törte egyik hajnali rorátéra sietve a jeges-csúszós úton.

Mi hármak, a szűkebb család, még nem voltunk Somlyón csak az irányt tudtuk amerre menni kell, s így órahosszáig kutyagoltunk a három—négy kilométeres úton, kicsit elkésve érkezünk a reánk váró emberekhez. Jobban mondvá csak engem vártak, aki három nappal előbb egyetlen ottani ismerősömmel, Gregor János telepi népfront titkárral üzentem: szeretnék beszélgetni a 20 év óta volt párttitkárokkal, tömegszervezeti vezetőkkel, a 20 év előtti, az azóta lepergett és most élő történelemről emlékezéseik, tapasztalataik alapján.

Nyolcan-tizen, frissítő fröccs mellett várakoztak, s miután enyéimet barkát szedni tovább indítottam a környező erdők felé, már invitáltak is a melegre fűtött párhelyiségbe, mondásuk szerint leggyakrabban látogatott törzshelyükre.

Jómagam, egy-kettőjük kivételével, nem találkoztam még velük, ők esetleg újságban olvasták a nevemet, nem ismertek, mégis az első félóra elteltével úgy ültünk ott egymás mellett, úgy merültünk a régi idők napokig is felidézhető emlékeibe, mintha sose lettünk volna ismeretlenek. Már eltelt a délelőtt, az apró bányászházakban háromszor is kihűlt a vasárnapi ebéd a velem lévőkre való céltalan várakozás miatt, s a cigarettafüst vastagon telepedett a fejünk fölé, mikor ölnyi barkával visszatért a család, s így kénytelen, kelletlen végetvetettünk a beszélgetésnek.

— Ha megírta, jöjjön el ismét, akkor összehívunk mindenkit, hogy meghallgassák kiegészítésék, nehogy kimaradjon valami, ha már egyszer megértük, rólunk is írnak, velünk is foglalkoznak — mondották búcsúzóul Lengyel József, Kozmács Ferenc, Kosár József, Barják János, Dorozsi Róbert, Csammer Emil, Csirke Lajosné, Fajd József és Gregor János, az alábbi visszaemlékezések elmondói.

2. JÓILLATÚ KARÁCSONYI KALÁCS

Ötven-ötvenöt éve áll a telep. A bányatulajdonos polyákokat, gránereket hozott ide, akik közé idővel a környékbeli falvakból is sokan vegyültek, lényegében ezek utódjaiból tevődik össze ma a lakosság. Számottevő elköltözés, vagy betelepülés az utóbbi 35-40 esztendőben nem történt. A 120 kereső dolgozó 98 százaléka ma is bányász, túlnyomó részük a Somlyó-Forgács-lejtősaknában dolgozik, amit már, még a szocialista közös tulajdonhoz való ragaszkodásnál is jobban a sajátjuknak tartanak a somlyóiak.

... A negyvenes évek elején, amikor a háborús frontokon második döntő szakaszába fordult a hadi helyzet, s egyre bizonyosabb lett a fasiszták veresége, Somlyón az összefogás viszonylag szabad formája, a szakszervezet vonzotta leginkább az embereket. A szakszervezetben néhány céltudatos kommunista és nagyszámú, csupán ösztönösen az ésszerűbb irányzathoz csatlakozó dolgozó tevékenykedett. Csammer Istvánnál gyakran hallgatták a moszkvai és az angol rádió magyarnyelvű adásait, és a hírek hallatán türelemre, nyugalomra intették a telepieket. A vereséget vereségre szenvedő fasiszták győzelemről fecsegő propagandája itt már nem talált talajra, s csupán az okozott izgalmat, hogy az általános bevonulási parancs elől bujkálók meddig bírják ki a hegyen ásott bunkerekben, meg az, hogy miként tudnak minél több bányafelszerelést megmenteni a menekülő rablóktól. A bányákban alábbhagyott a munka, helyette a hírek alapján számolható lehetőségek megtárgyalásával töltötték el a műszak nagyobb részét. Közben motorokat, szíjakat, vitlákat szereltek le és dugtak el a jobb idők biztos reményében.

Negyvennégy utolsó hónapjaiban már minden épkézláb emberre szükségük volt a fasisztáknak, Somlyóról is összeszedték a leveinte-korúakat, munkaszolgálatra hívták az idősebbeket és a katonai szolgálatra megbízhatatlannak tartott közép-korú bányászokat. Kozmács Ferenc hatodmagával kilenc napig volt megbújva a bánya egyik zugában, ahonnan csak december 24-én jöttek elő. Mások is voltak a telepen kívüli részeken kisebb csoportokban, saját maguk készítette bunkerekben. Gyerekek, asszonyok jártak ki hozzájuk élelemmel, hírekkel. A merészebbek éjszákánként belopakodtak a családhoz, de ez az utolsó időben már teljesen lehetetlen volt, hiszen a csendőrök még a szenesládákat is megkutatták az emberek után.

Lengyel Józsefnek nem sikerült kivonnia magát a bevonulás alól. Salgótarjánból Szécsénybe vitték, ott találkozott leveinte fiával, de csak rövid ideig lehettek együtt, mert Losoncapátfalvára irányították a századát azzal az ígérettel, hogy Losoncon majd felszerelik őket. Erre azonban nem került sor, mert egy légítámadás alatt harmadmagával megszökött a vagonból és hosszú bolyongás után Salgótarjánba érkezett. A Forgács utca tele volt németekkel, s Lengyel József arra gondolt, csak hazalátogat a családjához, azután visszaindul, hogy megkeresse századát. Hajnali öt órakor kopogott be otthon. fia fogadta:

— Én is a napokban érkeztem. Sehova nem mégy, jössz velünk bújni, ezt a pár napot majd kibírjuk valahogy. — A Somlyó-hegy alatt ezekben a napokban már egyre több városi és kazári férfi, főleg fiatal talált menedéket.

1944. december 24-én éjjel szünet nélkül kattogott a gépfegyver, robbantak a gránátok, s 25-én kora reggel a telepen is megjelent az első szovjet katona. A hosszú ideje bujkáló férflak előjöttek, az asszonyok vidám kedvvel fogtak a karácsonyi kalács sütéséhez: egy nyomasztó, idegesítő várakozás, egy roppant hosszú ideig tartó feszült félelem utáni valóságos felszabadulás adott kedvet az ünnephez és erőt a soronkövetkező nagy munkákhoz.

3. „HÁZRÓL — HÁZRA JÁRTUNK . . .”

. . . — Volt itt egy tanító — említi Lengyel József — még 32-ben került hozzánk, Inászóról, a másik bányatelepről, Pálfi Károlynak hívták. A tanító olyan volt közöttünk, mint nagy családban az apa, pedig nem igen volt idősebb nálunk. Már a karácsonyi ünnepek alatt szóbahozta, hogy alakítsuk meg a pártot.

Kozmács Ferenc szól közbe:

— Karácsony és újév között a forgácsiakból, akikkel együtt dolgoztunk, Hermann Ferenc, Verbóczki József és Erdősi János itt jártak Somlyón, ugyancsak pártszervezési ügyben. Ezzel egyidőben Fajd Józsefet Tarjánban igazították el, hogy alakítsunk pártszervezetet. HáZRól-házra jártunk és összeírtuk azokat, akik jelentkeztek. Sokan a lakásunkon kerestek fel, hogy írjuk be őket. Január elsejére ez a munka befejeződött, működött a pártszervezet, a kommunista pártszervezet. Ekkor még közösen volt Forgáccsal, sőt az üzemi bizottsággal is. Mindössze nyolcan voltak szocdemek, de azoknak nem volt pártszervezetük.

Lengyel József folytatja:

— A valóságos munka azzal kezdődött, hogy a városba jártunk dolgozni, ahogy a szovjet parancsnokság kívánta: általános eltakarítás, favágás, a katonai konyha kiszolgálása volt a dolgunk. De már az első napokban arról beszéltünk, hogyan hozhatnánk rendbe az üzemet. Előszedték az eldugott felszereléseket, az üvegyárból kölcsönkaptunk ugyancsak eldugott motorokból néhányat és január 17-én, kezdetlegesen, de megindítottuk a termelést.

Kozmács Ferenc másra is emlékezik:

— Közvetlen a fronthelyzet megváltozása után sokakat a kényszerűség vitt a faluzásra. Nem volt élelem, hiszen a havi bérből élő bányászcsaládok nem tudtak tartalekolni. Sokan lejártak az alföldi falvakba és pénzért, csereholméért hozták az élelmet. Hamarosan üzletszerűvé fajult ez a gyakorlat és a pártszervezet első komolyabb közbelépése az volt, amikor a termelőmunka megkezdése érdekében a faluzás elburjánzása ellen indítottunk agitációt. Ebben nagy szerepe volt a februárban önállósult héttagú üzemi bizottságnak, amely rendszeres heti gyűléseket tartott és a gyűléseken beszámolt mindenről, meghatározta a következő tennivalókat.

4. ÖTVEN HOLD FÖLDET FELÁSTAK

A koratavas első nagyszabású kommunista akciója 1945-ben Somlyón is a földosztás volt. A Szilárdi birtokkal körülvett telep lakói között Kozmács Ferenc osztotta ki a sajátságos „jussot”: kimondottan ipari munkásokról lévén szó, nem tulajdonjogilag, csupán használatra osztották fel a földeket. Kijelölték a parcellákat, sorszámozták és a számokat egy kalapból kellett kihúzni.

— Soha nem felejttem el — mondja Kozmács Ferenc — már a végefelé tartottunk a húzásnak, amikor az egyik embernek nem tetszett, amit húzott. Földhöz vágtam a kalapot, a cédulák szanaszét röpültek, de a „várományosok” azért meggyeztek valahogy.

— Azt látta volna valaki, amikor ez a nép birtokba vette a földet! Több, mint ötven katasztrális hold lett szétosztva, de egyetlen eke, egyetlen igavonó állat nem volt a telepen. Ásóval, kapával műveltük a földet. Ásóval, ilyen óriási területet! A hároméves gyerek, s a hetven éves nyugdíjas, mind a határban volt az egész nyáron: a miénket, a magunkét dolgoztuk, még ha embertelen módszerekkel is. És ősszel folyt a versengés: „nekem harminc zsák krumplim lett, nekem harmincegy.”

Megint Lengyel József veszi át a szót:

— Igen, ez az év, a 45-ös roppant érdekes volt, teli bőséges eseményekkel. Azt hiszem, olyan nem is lehet többé, hiszen az embereknek legalább egy esztendő kellett, hogy rá is jöjjenek, mi a szabadság, hogy a felszabadult lelkük is kitérülhasson. A nyár folyamán kétfelé vált a pártszervezet, a forgácsira, és a somlyóira.

Ekkor lett Lengyel József az első megválasztott somlyói párttitkár. 173 párttag volt az alapszervezetben és így nem is csoda, hogy az őszi, első, szabad országgyűlési választáson a somlyóiak 98,5 százaléka a Magyar Kommunista Pártra adta szavazatát. Ekkorra a bánya termelése is elérte már a háború előtti színvonalat.

5. EGY LYUKAS FAZÉK, EGY HETES SZAKÁLL . . .

. . . De a pártharcok élesedésével egyre nagyobb méretekben folyt a párt-agitáció. Még mindig volt a telepiek között, akit be kellett szervezni s 1946-ban, amikor Kozmács Ferenc lett a párttitkár, megindult a „toborzás”. Tizenhét évestől a felnőttkor végső határáig mindenki kellett a pártban. Volt olyan család, amelyikben hatan voltak párttagok. S így 1947-re háromszázon felülre emelkedett a kommunista tagok száma a kis Somlyón. a város 81-es körzetében, s a második országgyűlési választáson az országban elsőként 100 százalékos arányban adták szavazatukat a pártra. A megyei Munkásmozgalmi Múzeum ma is őrzi azt a zászlót, amit e kimagasló eredményért a somlyóiak kaptak.

Hírüket, elszánt harcos hírüket megyszerte emlegették. Abban az időben, a falu-agitáció korszakában a legnehezebb helyeken, a legnagyobb pártfeladatok elvégzésére a somlyói kommunista bányászok kaptak megbízást. A városi pártbizottság minden vasárnap teherautót adott a somlyói bányászoknak, s ők mentek, járták a környékbeli, sőt a távolabbi községeket is korahajnalról, késő estig, több mint két éven át minden vasárnap. Mátraszele, Homokterenye, Endrefalva, Piliny, Ludányhalászi, Pöstyénpuszta, Mátraverebély, Szécsény, Balassagyarmat lakossága jól megismerte a kis bányatelep dolgozóit.

Kozmács Ferenc mondja:

— Jó, volt egy teherautónk, de hiszen háromszor, négyszer annyian mentünk egyszer-egyszer mint ahányan az autóra fértek. Az autóra az „iparosokat” raktuk. Mert talán ma furcsa, de mindig vittünk magunkkal szabót, kovácsot, borbélyt, cipészt, bádogost, zenészt, kultúrgárdistákat. Ha volt orvosunk, azt is. Ezek szét széledtek a faluban, s ki-ki a maga mestersége szerint megkezdte a munkáját, miközben egy lyukas fazék, vagy hetes szakáll megreperálása, esetleg tagot, vagy szimpatizánst szerzett a pártnak.

Sokan voltak, akik az éjszakai műszakból nem haza, hanem a hegyen át az előre kijelölt faluba gyalogoltak, egész nap agitáltak és csak későn este tértek haza a családhoz.

— Mátraverebélyen történt egyik falujárásunk alkalmával. Beszélték, hogy amelyik utcában a plébános lakik, ott vannak a legnehezebb emberek, akik szóba sem állnak az agitátorokkal. Elindultunk páran, s látjuk, az egyik udvarban nagyobb csoport ember társalog. Közéjük állva megtudtuk, hogy a kisgazdapárthoz tartozó módosabb gazdák tárgyalják a mi agitációinkat éppen. „Taktika ez az egész” mondta az egyik. „Most megszedítik a hiszékenyeket, közben azt is elveszik tőlük, amilyük van. Ni csak, amott a példa” s az útra mutatott, ahol három teherautó haladt éppen, megrakva rossz asztalokkal, székekkel, egyéb bútorokkal, amit valamelyik kastélyból szedhettek össze. „Hát ezek a kommunisták!” és már kihívóan közeledtek

felénk, mikor én megállítottam az autókat. Persze, nem ismertem a rajtalevőket, nem hozzánk tartoztak, gondoltam, ott a gazdák előtt szidom le őket, ha tényleg zabralók. „Hova viszik ezt a holmit és mi célból?” kérdeztem. A sofőr meg a csoportra tekintve, minket is a gazdák közé valónak vélt és hetykén feelve indulni akart tovább. „De a szentségít, mi a városi pártbizottság küldöttel vagyunk, s a tudunk nélkül itt nem történhet semmi” álltam elébe. „Hát mit gondol az elvtárs, bennünket talán Truman küldött? A gyárba hurcoljuk ezt a lomot, hogy a jövő vasárnapig megjavítsuk, amit lehet, s azután iskolákba, községi irodákba visszahordjuk. Na, érti-e már?” Tovább mentek s mi fellélegeztünk, majd késő délutánig beszélgettünk a most már jobb belátásra jutott emberekkel . . . Ilyen is volt.

6. NEHÉZ MEGPRÓBÁLTATÁSOK KÖZBEN

Kosár József asztalos 1947. augusztus 27-én jött haza huszonötöd magával szovjet hadifogságból, a Sztalinó melletti bányákból. Cseh anyanyelve révén tolmács volt a lágerben, ahol német hadifoglyokkal és kitelepítettekkel voltak együtt.

— Negyvenhét derekán volt róla szó, hogy a magyarok rövidesen hazamennek. Sem a németek, sem az oroszok, akikkel együtt dolgoztunk nem bánták ezt, mert amúgy is mindig azon volt a veszekedés, mi miért dolgozunk annyira, miért hajtjuk túl a normát.

— Egyszer aztán összehívták a magyarokat és azt mondták, „a ti országotokat összetörte és kirabolta a fasizmus, ti most hazamentek, hogy felépítsétek.” Így kerültünk haza. Persze volt néhány meglepetésben részünk. Debrecenben kizavartak a civilek a személyvonatból, azt mondták nekünk a marhavagon való. Itthon némelyiket nem várta meg az asszony, máshoz szegődött. Én is így jártam. Nem volt ez könnyű.

— A pártszervezetben találtam igazi otthonra, és abban a nehéz helyzetben nyakig merültem a pártmunkába.

Valóban, Kosár József „nyakig merült” a pártmunkába, 1948. január 1-től ő lett a telepi párttitkár, s párttitkársága alatt legális munkásmozgalmunk egyik legnehezebb megpróbáltatása zajlott. A mesterségesen felduzzasztott párt mindenféle oda nem való elemnek is menedékhelye lett és mind szembetűnőbben veszített politikai súlyából. Rájöttek erre az akkori vezetők is és párthatározattal rendelték el a „tagsűrést”. Még az arányszámot is előre megszabták, a meglévőből mennyi párttag maradhat. Kosár Józsefék sorra vettek mindenkit és bármennyire tömegpártszervezet volt is a somlyói, a megadott sémák szerint itt sem osztályellenséget, sem karrieristát, sem kispolgárt nem találtak a telepi bányászok és hozzátartozóik között. A vegzaturáért az emberekkel, a „liberális módszerek” miatt pedig a felettes szervekkel gyúlt meg a baja a pártvezetőségnek. Végül is egy-két túl öreg és túl fiatal párttagtól bevonták az igazolványt és ezzel lezártak egy fájdalmas, kínos korszakot történetünkben.

Az ugyancsak kampánynak szervezett klerikalizmus elleni harc már — éppen az adottságok miatt — sokkal kevesebb kellemetlenséget okozott, bár ebben is „lemaradtak” az előírt kvóta teljesítésében.

Mindez egészenigileg, idegileg is megviselte Kosár Józsefet és egyévi funkcionális után átadta a párttitkárságot Barják Jánosnak, aki fiatal, 25 éves bányász volt és nagy lelkesedéssel irányította a mozgalmat, elsősorban a mind szélesebb területekre terjedő munkaverseny irányában.

7. EL NEM FELEJTHETŐ HETVENKÉT ÓRA

Itt, Somlyón már 1948 augusztusában volt élmunkás bányászcsapat. Balla József csapata, amelynek tagjai Balga Károly, Párosi István, Rácz Pál idősb. voltak élmunkásjelvényt, 1000 — 1000 forintot és különböző háztartási tárgyakat is kaptak. S a kis telep a munkaverseny e kezdeti, valójában hősi szakaszában már a megye első Kossuth-díjasával is dicsekedhetett, Kovács László vájárt ezidőtájt a legmagasabb elismeréssel tüntették ki.

Barják János mondja:

— Negyvenkilenc nyarán a felsőalagút, amelyen a zagyvai rakodóra folyt a szállítás, süllyedni kezdett. Öreg volt már és nagyon elhasznált, hiába jártak gyakrabban a biztosítók, az alagút minden huszonnégy órában egy métert ment össze. Rá kellett jönnünk, hogy ez így tovább nem használható a bármikor bekövetkező tragédia veszélye nélkül. A pártbizottságnak két óránként adtuk a jelentést az alagút állapotáról. A bánya vezetősége pedig elrendelte az alagút lezárását, ami az akkori beszüntetését és az itteni bányászok távolabbi területre történő átcsoportosítását is jelentette.

— Nem akartunk belenyugodni. A pártszervezet vezetősége összeült, meghívtuk az idősebb, nyugdíjas vájárokat is, hogy ők mit tanácsolnak. Elhatároztuk, hogy az összes itt dolgozó bányászok mozgósításával megpróbáljuk a lehetetlent: új szállítópályát építünk, még mielőtt bezárnák a bányát. A pártvezetőségi ülést követően röpgyűlést tartottunk az üzemben, feltártuk a dolgozók előtt a lehetőségeket. Százkilencven ember mondta ki egyakarátulag, hogy megmentjük a bányát, megépítjük az ideiglenes külszíni pályát, azután pedig rendbehozzuk az alagutat. Fényes Gyula a bányamérnökünk, a Balatonon nyaralt, a röpgyűlés után táviratilag rendeltük haza és azután hozzáfogtunk a munkához.

A munka eposzát kellene megírni a somlyói bányászokról. Az azóta megkopott, megkoptatott öntudat dicsőséges megnyilvánulása volt az a megszakítás nélküli három nap és három teljes éjszaka, mialatt kétszáz valahány ember(mert nem dolgozó hozzátartozók is segítettek) — vájár, mester, mérnök, tisztviselő és segédmunkás, azért, hogy a bánya: munkafrontjuk megmaradjon, egy teljesen új, üzembiztos és üzembiztos szállítójáratot épített és így zavartalanul folytatható tovább a termelés. Azután néhány hónap alatt teljesen átblokkolták az alagutat, amely ma is üzemben van. De ezt a 72 órát soha nem felejtik el a somlyóiak, s bizony — kik hús, huszonöt vagy akár százesztendő évfordulók alkalmából történelmet írnak azoknak — nekünk sem szabad feledni ez egyáltalán nem hétköznapi tetteket s egyáltalán nem egyszerű embereket, a tettek végrehajtóit.

En úgy látom, e párszáz lélekszámú bányásztelep története, a somlyóiak lelkesedése, optimista alkotókészsége, amely mai kérgesedett gondolkodásúak szemében oly gyakran megmosolyogni való naivítás — tükre az egész bányászság, s talán az egész magyar munkásosztály fejlődésének, formálódásának, magyarázata éppen az akkori, iránytűt veszített politikai vezetés ellenére is, a józan előrelátásnak, a realitások talaján való biztos megállásnak.

Mert hiszen a koholt politikai perek, az erőszakolt békekölcsonjegyzések, az osztályellenségnek minden létező és nemlétező helyen történő keresése, az egymás iránti bizalmatlanság mesterséges felszítása, s mindaz ami ezekkel járt — sem tudta a somlyóiakat kizökkenteni természetes, józan gondolkodásukból, nem zavarta meg egyetlenesen felfelé ívelő termelő munkájukat. Mindez nem zavarta meg lényegesen, alapvetően a közösségi érzés, az egymáshoz tartozás mind inkább izmosodó,

hódító és biztonságot termő eszméjét. Voltak itt is megütközést és ellenérzést kiváltó intézkedések, volt egy-két olyan párttitkár is közben, akit a lakosság nem szívelte, mert a nyakába tették és tehetség híján túlkapasokkal próbált fundamentumot teremteni, — de ezek az adminisztratív próbálkozások és botcsinálta „politikuskok” máról holnapra elmosódtak, letűntek a süllyesztőben. Az emberek kollektívája pedig újabbnál újabb hőstettekre lett érett.

Mint 1953-ban is.

8. A „PARTIZÁN-BRIGÁD” LISZTESEN

Lengyel József mondja, aki 1945 óta több ízben volt párttitkár Somlyón.

— Azt mondták akkor a tröszt-i szakértők, hogy Forgács-lejtőt be kell zárni elfogyott a szén, a további termelés csak ráfizetéssel jár. A somlyói bányászokat Király-táróra, meg Mizserfára akarták áthelyezni, a gépek elszállítását pedig megkezdték.

— Megint azt tettük, mint 1949-ben: pártvezetőségi ülést hívtunk össze, megkérdeztük a nyugdíjas bányászokat, ők mit mondanak. Azt mondták, mélyebb szinten bőséges szénrétegnek kell lenni, vétek lenne bezárni a bányát. Balga József küldöttséget vezetett a trösztbe, majd levelet írtunk a pártközpontba, hogy hagyjanak itt tovább termelni bennünket. Lejöttek, vizsgálatot tartottak, de láttuk, hogy bizonytalanok.

Barják János veszi át a szót:

— Ekkor jött létre a „partizán brigád”. Igen, szabálytalan volt, amit csináltunk, mert rajtunk kívül senki nem tudta, de mi biztosak voltunk a dolgunkban. Elkezdtük az új, a mélyebb vágat kialakítását. A Kossuth-díjas Kovács László, Kovács József, Kovács Ferenc, Fajd István, Fajd Imre, Berzák József, Takács József és én voltunk a „partizánok”. Fél hónapig szeneltünk, fél hónapig meddőztünk. Akkor mondták rám egyszer, hogy molnárlegény vagyok, mert a meddőportól olyanok voltunk, amikor feljöttünk, mint a lisztesmolnár.

Negyven méter mélyen voltak már, amikor a rendészet „elkapta őket”. De nem törődtek a fenyegetéssel, felelősségrevonással, mert már megbizonyosodtak, hogy jól haladnak. Mikor rátaláltak a szénre, beidéztek őket a bányatröszthöz.

Ismét Barják János emlékezik:

— Nyilatkozatot tettek elénk, hogy írjuk alá: csak abban az esetben nyithatjuk meg az új vágatot, ha 1955-re biztosítjuk onnan a napi 60-70 mázsás fejtelési mértéket. Mi azt kértük, hogy tegyék bele a nyilatkozatba, hogy a kívánt teljesítményre garantálják a napi 150 forintos keresetet. Ebbe nem mentek bele. Akkor azt mondtuk, szén van, termelni fogunk. Ekkor már a szakvélemények presztízsét védtek és nem adtak beruházást. Végeredmény: 1954-ben az új vágat üzemképes volt s ellenkezők és bizakodók együtt banketteztünk ezen az ünnepen.

Mai jelzővel ezek a somlyóiak is meglehetősen „nehéz emberek” voltak akkor. A maguk feltárta bányából 3.200 kalóriás szenet bányásznak, naponta 30-32 vagonnyit és a valamikor írásban kért 60-70 mázsa helyett 100-110 mázsa a fejtelési mértéket. Igaz, hogy a kereset 80-90 forint. Még 15 évre való szénvagyonot számítanak a „partizánok” bányájából.

9. HETVEN—NYOLCVAN BÁNYÁSZ ÁLLT ŐRSÉGET

Kicsi ez a telep, nagyszívű emberek a lakói. Vigyáznak a rendre, vigyáznak egymásra is. Itt nem sallangosak, nem üresen csengőek a jelszavak: értelem, megfontolás van bennük. Maükéi a jelszavak. Például az, hogy a bánya, az üzem dolgozóké. Hát 1944-ben nem hagyták elhurcolni a gépeket, 1949-ben nem hagyták megakadni a termelést az alagút miatt, 1953-ban nem hagyták bezárni a bányát, eltemetni a föld méhének oly drága, oly sok verítékkal naprahozható kincseit és 1956-ban, amikor megbolydult a világ ebben az országban, amikor megjelent a régi báró-kisértet árnya, a somlyóiak nem hagyták megközelíteni senki ártónak az ő bányájukat.

Kozmács Ferenc mondja:

— Volt néhány hőzöngő, aki azt sem tudta, mit akar. Ezek nem számítottak. Hetven-nyolcvan bányász állt őrséget éjjel-nappal és mindössze egy napig nem volt termelés. A városi intézmények, a kórházak somlyói szénnel tüzeltek. Igaz, az ellenforradalom után egy ideig szégyenünként emlegették a somlyói küldöttséget. Mert volt, küldöttségünk, amelynek egyetlen kívánsága az volt, hogy lássák el itallal megfelelően a kocsmát, mi dolgozunk és hozzászoktunk, hogy iszunk is. Erről akkor a városban meglepedeztek, s mondom bűnünkül rótták fel aztán, hogy ilyen „feltételt” szabtunk. Pedig feltételről szó sem volt, a kérést jogosnak tartottuk.

1956 november végén megkezdték az MSZMP szervezését Somlyón a legrégebbi titkár, Lengyel József vezetésével. Először Pásztor László iett a párttitkár, majd megint Lengyel József. Őt szanatóriumba kerülése után egy darabig Barják János helyettesítette. Míg 1959-ben meg nem választották a katonaságtól akkortájt leszerelt Csammer Emil. Azóta háromszori választás után mostanáig is az üzemi alapszervezet titkára. Közben területi pártszervezet is alakult, ennek vezetője Dorozsi Róbert.

10. HÉTEZERHATSZÁZ TONNA LEMARADÁST PÓTOLTAK

Csammer Emil ma 35 éves. annak a Csammer Istvánnak a fia, akinél 1944-ben a moszkvai és londoni rádiót hallgatták a somlyói munkások. Tizennégy éves volt akkor Csammer Emil, s ő volt az összekötő a telepen maradtak és az erdőben, bányában bujkálók között. Ha este kísétált az erdőszélére és elkiáltotta a saját nevét: „Emil, Emil,” akkor az azt jelentette, tiszta a levegő, haza lehet ugrani egy órára a családhoz. Ritka volt akkor ez a kiáltás.

Ezek a kalandnak tűnő izgalmas napok edzették a fiatal munkás szívét. A felszabadulás után az üvegyárban dolgozott, tizenhat éves korában, 1946-ban lett párttag és 1949-ben negyedmagával önként jelentkezett a néphadseregbe. A Petőfi tiszti iskolára került, 1951-ben avatták, majd egységének politikai tisztje, 1952—1956-ig pedig párttitkára volt. Részt vett az ellenforradalom leverésében és a rend helyreállításával önként leszerelt, hazajött Somlyóra, azóta bányász.

Tavaly, hatvannegyben a lejtősaknán szakadás történt, március 28-tól május 1-ig nem termeltek, 7,600 tonna lemaradásuk keletkezett. Amikor a bánya újra üzemképes lett, versenyt kezdtek az elmaradt mennyiség pótlására és a somlyóiak nem cáfolták meg régi hagyományaikat: a bányásznapra három hónap alatt minden adósságot törlesztettek, az éves tervet pedig 104 százalékra teljesítették.

Csammer Emil mondja:

— Pedig már nemcsak somlyóiak dolgoznak együtt. Két-három éve vidékieket helyeztek közénk, ebből először sok volt a nézeteltérés. Nehéz volt összeszokni, ne-

héz volt átvenniök a mi munkatempónkat. Ez már a múlté. Nincs különbség bányászok között. A 312 dolgozó közül 107 párttag. Hét szocialista brigád címért küzdő csapat van, ezek közül kettő, a Berzák Józsefé és az enyém jelvényes brigád, Kohut Károly, Tóth ifjú Pál, Nemes ifjú Gyula brigádja okleveles, Kovács László és Fodor Tibor brigádja pedig minden bizonnyal most nyeri el a szocialista címet.

11. „VIGYÁZUNK EGYMÁSRA”

És milyen ma, 1965-ben a telepiek élete?

Dorozsi Róbert, a telepi párttitkár (1946 óta pártvezetőségi tag), Fajd József a telep, a 81-es körzet tanácstagja, Csirke Lajosné a nőtanács titkára és Gregor János a népfront titkár így jellemzi:

— Túlnyomórészt azok élnek itt ma is, akik ezelőtt 20 éve. Néhányan meghaltak, egy-kettő elköltözött, ezek helyébe jöttek mások. Olyan Somlyó, mint egy nagy család. Nem vagyunk sokan, ezért ismerjük egymás gondját is baját is, örömét is. Vigyázunk egymásra. Jó iskola volt a felszabadulás utáni három-négy esztendő, amikor minden célunk, minden cselekedetünk közös volt. Mert így ma is az. Bármilyen van, gyűlés, értekezlet, kulturális esemény, senki nem vonja ki magát. Házról-házra adták a hírt, ezen a telepen mindenki népnevelő.

Hagyományá van a nyugdíjas találkozónak, a nők kézimunka kiállításainak, az ifjúsági összejöveteleknek, kulturális rendezvényeknek, tanácstagi beszámolóknak. Hagyományá van a közös munkáknak is, amire a városi tanács és a városi szervek „jóvóltából” gyakran van szükség. Például négy-öt hónap alatt összegyűlt szeméthegek eltakarításának, az utak rendbehozásának, téli megközelíthetlenség idején a napi rendszeres útszalakozásnak és — a kenyérért történő naponkénti sorbanállásnak.

... És itt, e vázlatos felsorolás befejező része előtt érdemes megállni rövid meditációra. A kívülálló, a somlyóiakkal végeredményben egy városban élő „kívülálló idegen”, meditációjára.

12. A SZOCIALISTA HALADÁS ÁRNYOLDALA

Az ember, aki bátor a somlyói bányatelep 20 éves történetét társadalmi, vagy legalábbis osztálykeresztmetszetnek tekinteni, ennyi nagyszerű példa és csodálni való hősi tett megismerése után úgy gondolná, az itt élők amennyit adtak, annyit kapniok is kellett a társadalomtól. Az lenne természetes, ha befejezőként leírhatnám, hogy ezek a hamisítatlanul szocialista gondolkodású, vérű, cselekedetű emberek a mai átlagos normánál még magasabb, más, szocialista városok lakóihoz hasonló életkörülmények között élnek, s egyéb gondjuk sincs, mint hasznosan gazdálkodni a nekik juttatott javakkal. Ezt a kikívánczozó epikus igényt erősíti még az a pozitív tény is, hogy a város, Salgótarján, a nógrádi szénmedence góca és a munkásmozgalom egyik hazai fellegvára — amelynek Somlyó a 81-es körzete, tehát el nem szakadt és el nem szakított városrésze — Salgótarján egy évtizede már az országban egyedülálló szocialista átalakuláson, gyors fejlődésen megy keresztül. Utcasorokat, városrészeket bontanak le Salgótarjánban egyik hónapról a másikra, a helyükön hat-hét-nyolc emeletes, modern, közép-európai igényeknek megfelelő toronyházak, iskolák, kulturális intézmények nőnek ki a földből. Salgótarján régi gyárai megfiatalodnak új, a közvetlen emberi szükségleteket szolgáló üzemekkel, intézményekkel gazdagodik, idehoznak keleti és nyugati országokból hazánkba látogató külföldieket, kritikusokat is, hogy nézzék, lássák: mit alkot a nép, hogyan épül a szocialista ország és a munkásosztály lakta modern város.

Somlyó minden tekintetben Salgótarjánhoz tartozik, tőle függ és minden valószínűség szerint a város feléje terjeszkedik majd, tehát előbb-utóbb össze is épül Salgótarjánnal. De ma ez a három kilométernyi távolság még kilométerekben le nem mérhető és időben is csak évtizedek mértékegységével rögzíthető.

Fajd József tanácsstag mondja:

— Én szégyellem, hogy tanácsstag vagyok. A kommunális ellátás, de a közellátás is olyan, hogy egy közepes falu színvonalát sem üti meg. Hónap-számra gyűlik a szemét, a víztároló tartályt nem tisztítják rendszeresen, emiatt fennakadás van a vízellátásban és a vizet egészségügyi szempontból is gyakran lehet kifogásolni. A telep lakóházai elhanyagoltak, sok olyan ház van, amit az Ináczon elbontott régi bányászházak anyagából építettek. Nincs megoldva a csapadék-víz levezetés. Közös WC-k vannak, amelyeket nem tisztítanak a szükségletnek megfelelően rendszeresen. Az egyetlen út, ami a várossal összeköt, a telep alsó részéig vezet s onnan már ösztől — tavaszig semmilyen jármű nem közelítheti meg a telepet, így a boltokat sem. Az italbolthoz legtöbbször mi magunk görgetjük fel a söröshordókat, az élelmiszer bolthoz magunk hordjuk fel az élelmet. Hiányos az ellátás is. Nincs olyan hét, hogy egy-két esetben elő ne fordulna, amikor a délutános műszakba menő bányászok kenyér nélkül mennek le a munkahelyre otthonukból, mert jó, ha este valamikor megérkezik a városból a kenyér. Egy időben volt három nyugdíjas, akiket némi mellékkeresetért alkalmaztak az út lesalakozására, ez is megszűnt. Tizenöt családnál 110 voltos áram van, ami a bányauzem energiatárolásától függően változik úgy, hogy ezeknél a házaknál sem mosógépet, sem rádiót, sem televíziót, sem egyéb elektromos háztartási felszerelést nem lehet biztonságosan üzemeltetni. Hetenként egyszer van körzeti orvosi rendelés, de nincs a telepen állandó egészségügyi szolgálat, egy védőnő sem. Nincs Somlyó-bányatelepen egyetlen állami telefonvonal sem és téli nehéz időkben, de máskor is hányszor fordult már elő, hogy súlyos beteg ügyében nem tudtak időben intézkedni. A Barják János lakásán lévő bányai telefonon csak igen körülményesen három négyszeri áttételezés után lehet érintkezést találni bármilyen hivatalos városi szervvel, vagy intézménnyel.

— És ezek a mindennapos gondok, panaszok nehezítik az életet Somlyón. Azért szégyellem, hogy tanácsstag vagyok, mert az állandóan ismétlődő kérésekre, bejelentésekre nem tudok a panaszosoknak megnyugtató választ adni. Jóideje már csak választások alkalmával, azt megelőzően keresnek meg bennünket, tárgyalnak velünk, tesznek ígéreteket, hivatkoznak arra, hogy Somlyó mindig kitett magáért, aztán marad minden a régiben. Mintha mi nem tartoznánk senkihez. Vicesen említették is már néhányán, hogy alakítsunk köztársaságot.

13. TÖBBÉ NEM HANYAGOLHATÓ EL

Mit lehet még mondani a 81-es körzetről? Többet nem mint eddig. És többet nem mint más olyan telep, vagy helység lakóinak életéről, ahol a normális körülmények mellett folyik normálisan az élet. Mert itt is működik a KISZ, él és tevékenykedik a népfront, folyik a pártoktatás, élénk a kultúrunka, van modellező, szabó- varró és bábszakkör, kiemelkedő a sport-élet, különösen a labdarúgás, a sakk, a lövészet, az asztalitenisz, van tiszta ház és tiszta udvar mozgalom. És van türelem.

Valami más, valami rajtuk kívüli, de velük, az ő életükkel, az ő mindennapi életük megkönnyebbítésével összefüggő intézkedésre, beavatkozásra van szükség, még pedig nagyon gyorsan és nagyon megfontoltan.

A salgótarjáni 81-es körzet többé nem hanyagolható el.

Flórián Mária:

Egy nógrádi népviseletről

Ha egy számunkra ismeretlen vidékre, faluba vetődünk, a jellegzetes építkezés mellett lakóinak viselete vonja magára figyelmünket. Különösen áll ez Nógrád megyére, ahol a legutolsó évtizedekig tizenhat élő viseletsoportot különböztethetünk meg.

Az 1800-as évek elején ezeket a viseletsoportokat hiába is kerestük volna. Szeder Fábíán 1819-ben általánosságban írta a palócokról, hogy a nők pendelyen, ingvállon és kötényen kívül, a ház körül semmit sem vettek magukra. Szoknyát ebben az időben csak a módosabbak viseltek. A pendelyt és az ingvállat háziszóttos kendervászonból szabták. Emiatt az évszázados fehér ruházat miatt fehérnépnek, vászoncelédnek nevezték az asszonyokat. A férfiak vászonruhája, a kézelő és gallér nélküli, nyakon madzaggal megkötött ing és bő gatyva volt. Erre nyáron ünneplőnek, télen melegruhának, csuha, ill. szűr került. A téli meleg ruházatban, a férfiak és nők viseletében egyaránt fontos szerepet játszottak a bőr felsőruhák, pl. bőrvirágos ködmönök. Míg a férfiak a XIX. század elején süveget, majd nagykarimás kalapot, az asszonyok főkötőt és fejkendőt viseltek.

Az évszázados vászon, bőr és szűrposztóruházat lassú változásban fordulópontra jelentett az 1848-as jobbágyfelszabadítás. Az új gazdasági és társadalmi feltételek, a kapitalizálódás, a parasztság ruházatára is kihatott. Az eddig önállóságon alapuló ruházatkodás-

ban megjelentek a gyári anyagok. s ezzel a ruha formája is megváltozott. Pl. a vékony gyolcsból szertelenül bő ujjú ingvállakat lehetett varrni. A női ingváll és pendely alsóruhává lett, melyre felső szoknya is került. majd a szintén gyári anyagú lajbik, kiskabátok és vállkendők hódítottak maguknak teret a női népviseletben. A férfi viseletben a gyári posztó ruhák elterjedése a múlt század közepén befejeződött, a bocskort pedig háttérbe szorította a csizma.

De mi az oka, az általános fejlődésen belül, a viseletsoportok differenciálódásának? A földrajzi elszigeteltség, az úri divat, a nemzetiségek viseletének hatása, stb. mellett döntő befolyása a gazdasági fejlődésnek van. Azok a falvak, melyek lakosai hamarabb kerültek az ipar és bányászat kenyerére, polgárosodtak. A polgárság múlt század végi hosszú szoknyás ruházatát örökölték át a jelenbe. Ezek a falvak a kivetkezésben is megelőzik az archaikusabb viseletű, „parasztosabb”. rövid, sokszoknyás falvakat. Ez utóbbiak közül a hollóközi viseletsoport (Hollókő, Nagylóc, Varsány és Nógrádsipek), és ezen belül Rimóc őrzi leghívebben a századfordulóra kialakult viseletet.

E falu lakossága a jobbágyfelszabadítást követően is, egészen a századfordulóig, otthoni, mezőgazdasági munkából élt. Ez az állapot konzerválta viseletét. (pl.: a bőgatyva és a bocskor használatát.) A nagycsalád-rendszer bomlása, s

ezzel kapcsolatban a nagyobb családi földek széthullása, az eddigi gazdálkodási formában is változást hozott a múlt század végére. A lakosság egy részének csak a fuvarozás adódott. mint munkalehetőség. Emiatt, az eddigi juhászat helyett, lótartással kellett foglalkozniok. Ez a változás a viselet általános formájára még nem volt befolyással. de pl.: a juhászattal kapcsolatos ruházati cikkek kivésésével járt. (pl.: bőrnadrág, bunda, ködmon.)

A több évszázados férfi vászonviseletet az első világháború szinte teljesen megszüntette. A gatyaviselet a sokáig hordott egyenruha miatt elmaradtottnak, kényelmetlennek tűnhetett, és különösen a városba kényszerült dolgozók számára bizonyult alkalmatlannak. Emellett döntő tényező volt a vidék elszigetelődése a trianoni határokkal elválasztott vásárló területtől (főleg a századfordulón legkedveltebb kékfestőruhák és a selyemkendők beszerzési lehetősége csökkent). Ezért a viselet egyre díszesebbé tételére fordították a figyelmet, nagyobb szerephez jutottak a gyöngyök, pántlikák, művirágok és mennél „cifrább” hímzés.

Az új viselése azonban még mindig csak az új nemzedék számára kötelező, és haláláig mindenki megtartja azt a divatot, amibe beleszületett. Így az öregek még a harmincas években is felvették a bőgatyát és a csuhát.

A második világháború alatt a falu gazdaságilag visszaesett. Ezután a férfiak viseletét a kényszerdivat alakította, azt vették fel, amit éppen vásárolhattak. A nők viszont a legutolsó évekig ragaszkodtak a régidivatú viselethez, és a hozzávalót még jólétük feladása árán is megszerezték. Ezen a szokáson egyrészt a kendertermesztés megszüntetése, másrészt a beszerezhetőbb és olcsóbb gyári holmik (szandál, terilén stb. anyagok) terjesztése ütött rést.

A falu viseletét éppen olyan iratlan szabályok irányították, mint pl. a templomi ülésrendet. A ruházatról megállapítható viselőjének kora, állapota és az alkalom, amire felkészült.

A legény és a fiatal házaspár, pl. szélesen hímzett inget és szakácskát (kötevényt) viselt. Idősebb férfi illet már nem vehetett fel. Bokkrétát csak az a legény viselhetett kalapján, aki lányhoz járt. A bokréta ugyanis a lány ajánléka volt, melyről meg lehetett állapítani, hogy milyen a kapcsolat köztük. Ha kicsiny volt a bokréta a legény rövid ideje járt a lányhoz. A kiválasztott legény nagy, szentkúti bokkrétát kapott, a vőlegény pedig rozmaring ágat is.

Csuhát akkor csináltattak a legénynek a losonci szűrszabóval, amikor hazavitte az első magaaratta kévét. Ezzel ismerték el nagykorúságát. Ez a csuha később fontos szerepet játszott a legény életében, ha kitették az eresz alá a lányos háznál, ahová járt, megtudta, hogy feleslegesen tölti ott idejét, a lányt úgysem adják hozzá. Ha pedig esküvőre került a sor, a csuha volt a legény legnagyobb díszé.

De nemcsak a vászonruha és csuha, hanem a posztóruha, a lajbi is utalt viselője korára. Pl. ólomgombot, cifra gombot csak 25-28 éves korig viseltek, lajbijukon a férfiak, ennél idősebbek már csak feketét.

Még kifinomultabban jelzi viselője állapotát és korát a női ruházat. A lány hajadon voltát a hajviselet árulja el leginkább. A lányok egy fonatot viselnek, ünneptől függően felpántlikázva. De ha asszony lesz a lányból, haját kontyba tekerik, elől a fülre „lapátba” igazítják, és ezután kötelese mindég gyöngyös „feketőben” és menyecskekendőben járni. Nagyon kifejező az ingváll kezelőjének hímzése, melyen a század eleje óta több ízben megváltozott hímzéstéchnika és színe-

zés életkort és állapotot jelez: a szálszámolásos fehérhímzés az idősasszony és a mélygyász jele. Piros, fehér cífrájú kézelőt hétköznap, és a középkorú asszonyok ünnepen viselnek. Fehér, piros és kék színnel varrják a középkorú asszony hétköznapi kézelőjét, és egyúttal a félgysz jele is. (pl. menyasszony félgyszja) Kék-zöld színnel, keresztöltéses technikával pedig a lányok félgyszja, gyermekes fiatalasszonyok hétköznapra való kézelője készül. A lányok, újmenyecskék több színű keresztöltéssel hímzett kézelőt viselnek, melyben a piros vagy „tűdősín” dominál. Ünnepélyességét a minta szélessége jelzi. Ugyancsak a fiatal lányok több színű, szabadrajzú kézelőt is hordanak.

Néhány alkalommal meghatározott öltözetben kell megjelenni. Ilyenek a félgysz (pl. temetés vagy bójt) és a mélygyász (pl. családtag halála). Az előbbit a kék, zöld és kékfestő ruhák az utóbbit a fekete és a fehér szín jellemzi. Elvéve a piros is lehet gyászszín, a fiatal asszony kisgyermekét pl. piros csecsekendőben gyászolta. A lányokat és a fiatalasszonyokat fehér ruhában temetik, a legényt fehér ruhás lányok viszik ki a temetőbe. Idősasszonyt kékfestőben, kallott ingvállban temetnek.

A lányok kendőlakástól (eljegyzéstől) a lakodalomig gyászolják magukat. Első hirdetéskor fekete tükörselyem öltözében, mélygyászban, a másodikon kék, gyászosan, a harmadikon kékfestőben, tehát félgyszban jelennek meg. Az esküvő előtti napon újra mélygyaszt öltenek, de "cífrán kikészülnek", pl. kítűzik a menyasszonynak járó rozmaringát is. A fehér ruhát csak a lakodalomra veszi fel a menyasszony, amikor legalább hat apróra „ráncolt” és ugyanennyi keményre "vasalt", alsószoknyát vesz fel alája. A kontyolásra azonban újra félgyszba öltözködik,

fehér gyolcsingbe, „fekete-tűdősín síkosba” vagyis csíkos szoknyába.

Fehér ruhát viselnek az elsőáldozó és a nyoszolyólányok is.

Az év jeles napjai hagyományossá merevítettek egy-egy öltözetet. Adventban, még a Mikulás-napi búcsún is, gyászosan kell járni az éjfélimiséig. Ekkor azonban piros selyemben kell megjelenni. Újévkor a fehér vasaltban, vízkeresztkor mélygyászban, de legalább félgyszban mennek misére. Hamvazó szerdán a kékfestő, fekete vasárnap és nagypénteken a fekete kötelező. Virágvasárnap a mély gyászt fehér vállkendővel enyhítik. Húsvét vasárnap piros, húsvét hétfőn bogárselyem (tűdősín) felsőszoknya kerül a vasaltra. Húsvét után az első vasárnap fehér vasárnap, ilyenkor a lányok és újmenyecskék fehér ruhában, az utóbbiak nagyfeketével jelennek meg a misén. Ugyanilyen öltözetben ünnepelnek úrnapiján és áldozócsőtörtökön. Ezek az ünnepeken az idősebb asszonyok, ha "vasaltat", (alsószoknyát nem is vehetnek, hat apróra ráncolt szoknyára veszik a selyemszoknyát. Pünkösdi vasárnap és hétfőn világoskék selyemben, Péter-Pálkor szintén nagyon cífrán kell templomba menni. A falu Nagyboldogasszonykor a szentkúti búcsúba zarándokolt (kb. 1960-ig). Erre az alkalomra a lányok és az újmenyecskék cífrán, a máriás-lányok fehérbe készültek fel. Ugyancsak fehér a lányok kötelező viselete Kisasszonykor, a falu kápolnájának búcsúja alkalmával.

Most csak néhány, nagyon jellemző példát hoztunk fel Rimóc viseletének rendszeréből. Ezek nem is annyira a viselet külső képét, mint inkább azokat a belső szabályokat tükrözik, melyeket egy falun áthaladva csak részleteiben, összefüggései nélkül figyelhetünk meg.

KRITIKA

Az északmagyarországi képzőművészek kiállítása

Most először, s éppen felszabadulásunk huszadik évfordulója alkalmából, az épülő város készülő épületében kerül sor az északmagyarországi művészek együttes kiállítására. A körülmények — megannyi jelkép, amelyek nemcsak önfeledt örömré és ünneplésre készítetnek bennünket, hanem munkára és számvetésre köteleznek.

1934-ben, Derkovits Gyula halála alkalmából írta a neves haladó publicista Bálint György: nagy tömegek akkor lesznek ismét a piktúrának, ha ismét egy nagy eszme hordozója lesz. De azt is hozzátehetjük: a művészet csakis akkor lehet nagy eszmék hordozója, ha ezekért az eszmékért nagy tömegek küzdenek, s ha az formálja a művészek tudatát, hogy kiknek és miért alkotnak. A művészetet a marxizmus—leninizmus nem is tudja másként felfogni, mint a művész—mű—közönség szétválaszthatatlan egységét.

Művészet és közönség együtt változnak. Minden korszak minden művészetének megvolt a sajátos befogadója, a mindenkori társadalmi struktúrának megfelelően szervezett közönség. A Horthy-korszakban is más volt a közönsége a szent királyokat ábrázoló falképeknek, a menedéket kínáló tájképeknek, vagy a néptömegek történelmi küzdelmét bemutató grafikai sorozatoknak. S ha nálunk még csak kialakulóban van az újfajta együttműködés, a közönség újfajta szerveződése, mégis, lényegében, alapjaiban más a mai helyzet, mint a két háború közötti művészeti életünk volt. S ha tovább is él, és nemcsak művészekben, de a közönség legszélesebb rétegében is, a polgári kultúra egyik-másik konvenciója, ha mind a mai napig aligha beszélhetünk még arról, hogy kialakult volna — akár a művészek, a közönség, vagy eszmei irányítás körében — mértékadó közvélemény arról, hogy milyen korunk szocialista realista képzőművészete, annyit bizonyosan állíthatunk, hogy ez a mi mai művészetünk átlagában is elevenebb a régienél, nagyobb lélegzetvétellel alkalmas, segíti abban az embert, hogy ésszerűen racionálisan tájékozódjék az őt körülvevő világban.

Valljuk be, kötnek bennünket nemcsak ízlésbeli, hanem elméleti konvenciók is. Hányszor halljuk a kérdést: ki az a művész, vagy melyik az az alkotás, amely fenntartás nélkül mércénk lehetne az új, a szocialista realista minőség megítélésében. S nem gondolunk arra, hogy a Tanácsköztársaságnak, a harmincas évek elejének, a felszabadulást követő fordulat évének vagy napjainknak más és más társadalmi valósága, másként alakult ki minden korszakban a művészi mondanivaló, mások lesznek a korszakokra leginkább jellemző művek tartalmi-formai meghatározói, 1919-ben a győztes proletárhatalom megvédésének eszméje éltette a Tanácsköztársaság művész-agitátorait, s ez merőben más feladat volt, mint Der-

kovitsé, aki az 1930-as nagy tüntetésre készített Dózsa-sorozatával a népelnyomó rendszer megdöntésére nevelt. A felszabadulás után az újfajta, még soha nem ismert nemzeti összefogás, a hatalmas lendületű ujjáépítés, a munka megváltozott fogalmának éppen hogy megismert új jelentése megintcsak másfajta művészi tettere buzdított, mint napjaink homogénebb társadalmának egyre bonyolultabb, összetettebb embertípusa, a szocialista együttélés és a szocialista erkölcs ujonnan kibontakozó jellege.

Az alkotást mindig és mindenek előtt saját korának társadalmi valóságával mérhetjük. S ha tartózkodóak vagyunk olyan művek előtt, amelyek a mi mai objektív valóságunkkal szemben közömbösek, vagy attól esetleg éppen idegenek, azzal nem segítünk sokat művészeinknek, ha régebbi korszakok művészeti eredményeit kérjük tőlük számon: önmagunk munkáját is nap-nap után a ma megoldandó feladatokkal mérjük. A művész mindig közölni akart valamit korának emberével. S a kortárs — mélyebben vagy felszínesebben — mindig megértette a maga művészetét. Meg nem értett művészsorsokkal is csak a kapitalizálódás óta találkozunk, s már a közelmúlt hanyatló burzsoá kultúrájának eredménye a művész, aki lemondott a közönségről s lemondott a közlésről is, akár csak a közönség, amely a felszínes érzelmi örömon, vagy pillanatnyi sokhatáson túl mást nem vár a művészettől. De bármennyire is kiszorulóban van nálunk a polgári piac, mint közvetítő a művész és a közönség között, bármennyire is természetessé válik a szocialista közösségnek sokirányú és egyre magasabb szintű érdeklődése, senki nem válhat automatikusan műélvezővé, a művészet befogadójává. Persze, kettőn áll a vásár. A művészen is múlik, azon, hogy mondanivalója sok vagy kevés embert érint, hogy sokak vagy kevesek számára akar-e valamit közölni. De a nézőn, megrendelőn, befogadón is múlik, azon, hogy mennyire kultúrált, mennyire fogékony, mennyi ismeretanyaga van ahhoz, hogy követni tudja az író, zeneszerző, képzőművész mondanivalóját, nyelvezetét. Lenin írta egyik levelében Klara Zetkinnek, hogy a kultúrátlanság megfér a hatalomért vívott harccal, azzal az időszakkal, amikor a munkásosztály kezébe ragadja a hatalmat és megszilárdítja azt, de a kultúrátlanság semmiképpen sem fér meg a hatalom megtartásával. Mai szocialista művészetünk, amely a szocialista realizmus régebbi korszakaival szemben, — a társadalmi változásoknak megfelelően, a művelődés általános változásait követve — sokrétűbb, bonyolultabb, tömörebb, nyilvánvalóan kevésbé megközelíthető annak a számára, akit a látványadta pillanatnyi benyomás érdekkel és elégít ki, mint ahogy József Attila is mélyebben gondolati, mint bármelyik századvégi lírikusunk és Bartók is másfajta koncentrációt kíván meg, mint muzsikusk elődei.

Ahhoz, hogy művészetünk szocialista szellemben fejlődjék tovább, s kevesebb buktatóval mint a közelmúltban, nemcsak arra van szükség, hogy növekedjék a művészek szocialista társadalmi tudatossága és hivatásérzete, hanem arra is, hogy ez a hivatástudat a közönség szocialista szellemű igényei alapján találja meg a kibontakozás, kitárulkozás lehetőségeit. Olyan közönségre van szükség, amely a művészetben is ugyanolyan fogékony az újra, észszerűre, a társadalmunk érdekében születő hasznosra, mint ahogyan munkánk, mindennapi életünk minden mozzanatában törekszünk a korszerűsége. S ott, ahol hárommillió koldus országából virágzó ipari országot, szocialista emberek otthonait építjük, ahol új tartalommal teltődnek fogalmaink a szépről és az igazról, ott a művészi szépet nem köthetjük letűnt korok mércéihez.

Évtizednyi idővel ezelőtt még sokan elítélték a nagy magyar szocialista realista festőt, Derkovits Gyulát. A polgári szemléletük azért, mert a munkásosztály élete érdekelte, harcosan és szenvedélyesen, s ezt nem tekintették művészethez méltó, szép témának. A dogmatikusok meg azért, mert nem volt csak-optimista, s mert másként szólt a munkásmozgalom 1930. körüli véres összeütközéseiről, mint ahogyan nagy festő elődei a múlt századi paraszti kiszolgáltatottságot megjelenítették. De ezek már a múlt vitái, s elméleteinkben is egyre kevesebb az eféle ellentmondás. Művészetünk fő tájékozódási mércéje, hogy mi mennyire igaz társadalmilag, s ha ez — a művészet nyelvén — nem is könnyen szavakba foglalható, a művész-működésnek növekvő egységében mégiscsak kialakulóban van valamilyen, egyre inkább közös elképzelés arról, hogy mi a szép, és melyik az a művészi korszerűség, amely a világméretű történelmi változások távlatában bizonyul korszerűnek.

A művész is, mint bárki közülünk, új nép, másfajta raj, és — továbbra is József Attilánál időzve — ha még csörömpöl is ajkán a szó, ugyanúgy a tudatos jövőbe lát, mind mindazok akik tervezve, dolgozva ezt az országot a mának és a holnapnak építik.

Visszaemlékezéseink, amelyekkel két évtized megtett útját a művészetben vagy bármely más területen, vagy saját egyéni életünkben végigmérjük, nemcsak azzal nemesítenek, hogy az emberi munka és akarat, az emberség és önismeret erejét bizonyítják, hogy marxista tudományunk igazságát hirdetik, hanem elsősorban azzal, hogy köteleznek bennünket az eddigi út folytatására. Felszabadulási ünnepeinkben éppen az a legnagyobb örömmel, hogy tovább építhetjük azt, amit eddig építettünk, hogy tovább élhetünk a nagyszerű korszakban, amelynek két évtizedére visszatekinthetünk. S ha József Attila közel harminc éve így kiálthatott fel *Ars poeticá*-jában: „Nincs alkü — én hadd legyek boldog!” — mai szocialista művészeink többszámában, s az egész nép, a szerveződő, új szocialista közönség nevében és érdekében hirdessék a meg nem alkuvást.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében nyitom meg az északmagyarországi képzőművészek első, felszabadulási kiállítását.

Aradi Nóra

Magyar irodalom határainkon túl

Nehéz feladatra vállalkoztunk, amikor két folyóirat — a pozsonyi Irodalmi Szemle és az újvidéki Híd — tükrében kívánunk néhány oldalas rövid tájékoztatást nyújtani a szlovákiai és a jugoszláviai magyar irodalom jelenlegi helyzetéről, hiszen a határainkon túli magyar irodalom dúsan termő ága az egyetemes magyar irodalom sok évszázados fájának. Sajnos e dúsan termő ág gyümölcse nálunk csak nagyon szűkkörű réteg számára jelent csemeget.

A magyar irodalom Szlovákiában a Csehszlovák Köztársaság megalakulása után (1918) bontakozott ki, mint olyan nemzetiségi irodalom, amelynek nincsenek történelmileg kialakult helyi hagyományai. A progresszív irodalmi eszmék kialakulásában fontos szerepet tölthettek be azok az emigráns írók, akik a Magyar Tanácsköztársaság bukása után átmenetileg vagy huzamosabban Csehszlovákiában tartózkodtak és az ottani magyar nyelvű kommunista és demokratikus lapokba írtak.

A felszabadulás után a szlovákiai magyar irodalom az átmeneti nehézségek leküzdése után 1948-ban éledt újra. A magyar nyelvű iskolákon kívül magyar újságok és folyóiratok (Új Szó, Hét, Irodalmi Szemle), a pozsonyi rádió magyar adásai terjesztik az irodalom új termékeit. Komáromban önálló magyar területi szintársulat működik. A Szlovákiai Írók Szövetsége mellett magyar szakosztály és a Szlovákiai Szépirodalmi Kiadóban a magyar nyelvű könyvek kiadására magyar szerkesztőség létesült.

A felszabadulás előtt is működő írók — Csontos Vilmos, Egri Viktor, Forbáth Imre, Szabó Béla és a szlovákiai magyar irodalom legjelentősebb képviselője Fábry Zoltán — mellé egyre több olyan fiatal tehetség sorakozik fel, akik már a népi rendszerben váltak íróvá. Közülük a prózában Duba Gyula, Mács Károly, Rácz Olivér és Szőke József, a lírában Bábi Tibor, Cselényi László, Ozsvald Árpád, Dénes György, Gál Sándor és Monoszloy M. Dezső emelkednek ki. Drámaírási területén Egri Viktor neve a legismertebb. Őt 1952-ben Közös út című színjátékáért Állami-díjjal tüntették ki. A kritika legkiemelkedőbb művelője a már említett Fábry Zoltán mellett, Dobos László, Csanda Sándor és Turczel Lajos.

A fenti írók valamennyien munkatársai az Irodalmi Szemlének, amely 1958 óta jelenik meg Pozsonyban a Szlovákiai Írók Szövetsége kiadásában. Főszerkesztője Dobos László. A pozsonyi főiskolát végzett magyar-történelem szakos tanár mindössze harmincöt éves. Számtalan mű elemzése mellett 1963-ban kisregénye jelent meg Messze voltak a csillagok címmel.

Az Irodalmi Szemle a legjelentősebb magyar nyelvű sajtóorgánum Szlovákiában. Mint ilyen maga köré tömöríti az ott élő magyar írókat és számukra publikációs lehetőséget teremt. Emellett azonban van egy másik, legalább ilyen jelentős hivatása is. Konkrétan az, hogy helyzeti adottságainál fogva a közvetítő szerepét tölti be szűkebb értelemben a szlovák és a magyar, tágabb értelemben a dunamenti nemzeti kultúrák között. Ez nemcsak azt jelenti, hogy széleskörű fordítótevékenységgel, recenzálással közelíti egymáshoz a nemzeti irodalmakat, hanem — mint Duba Gyula a szerkesztőbizottság tagja írja — „sokkal fontosabbnak érzem azt a »hidat«, amelyet a csehszlovákiai magyar író építhet a magyar, cseh, szlovák, sőt szovjet szellemi

kultúra között. S ez nemcsak a nyelv kérdése (bár nagymértékben az is) de annak is a következménye, hogy a Csehszlovák Köztársaság polgárai vagyunk és a csehszlovák szocialista társadalomban élünk. Ez közös problémákat, közös kérdésfeltevést, közös életismereteket jelent. A „magyar paraszt” irodalmi vetülete mellett érzelmileg hozzáférhető számunkra a cseh és a szlovák paraszt gondolatvilága, és a cseh proletár, a szlovák szegényember és a magyar béres (multról van szó) pszichológiája. Testközelből ismerjük a cseh polgárt, a szlovák partizánt és a szlovákiai magyar tanfőt. Nagy építkezéseink (Keletszlovákiai Vasmű), üzemeink az internacionalizmus kísérleti lombikjai. Mindez tengersok apró életismeretet jelent, amelyek között meg kell teremtenünk a harmóniát, amelyekből híd kell építeni magunkban a magyar, cseh és szlovák irodalom között, s erről magyar nyelven számot adni. Ezt jelentik helyzeti adottságaink, objektíve végtelenül tág körülöttünk a láthatár.” (Vö. Irodalmi Szemle VII. 1964/4 354. l.)

E célkitűzések realizálásáról tanúskodik az Irodalmi Szemle 1964-es évfolyama is. A januári számban például ankétot indított az irodalmi nemzetköziség gondolatáról. Cseh, szlovák, magyarországi, és ottani magyar írók fejtették ki véleményüket erről a kérdésről. Színvonalas hozzászólások egész sorát közli a lap. Összegezés helyett álljon itt egy idézet Fábry Zoltán tollából: „Nem kell nagyban semmi más tenni, mint amit kicsiben, hídvaláló közvetítőként mi már megpróbáltunk és szívvel és aggyal teljességben vállaltunk: a szomszédságnak, a rokonságnak, a rokonításnak — immár az egész szocialista szektort befogadó nagyobb hatósugarú — realizálását. Csak így lehetünk egymás nézői, meglátói vigyázói: szeretettel, aggodással, büszkeséggel és féltéssel, ahogy fentebb írtam, és ahogy Győri Dezső népeink hasznára és használatára, már egy negyedszázada megírta:

„mindnek kívánom, amit egynek,
hiszen közös a nyereségy,
én minden népet félték attól,
amitől féltém az enyém.”

Az imént említett színvonal nemcsak erre az ankétra volt jellemző, hanem az Irodalmi Szemle anyagára általában is vonatkozik. A szerkesztők leginkább tömör mély gondolattartalmú írásoknak adnak helyet. A gondolatiság azonban nem vezet céltalan filozófáláshoz, hanem arra mutat, hogy a felszín jellegtelen ábrázolása helyett az Irodalmi Szemle írói a lényeg megragadására törekcsenek. A lap hasábjain szinte lámpással kell keresni — bármilyen műfajban — az átlagosnál gyengébb műalkotást. Ezt a rendkívül pozitív, de szokatlan jelenséget Fábry Zoltán a következőképpen magyarázza: „A szlovákiai magyar író: minőségi író. A mű-ambíció itt nem hiúsági kérdés, de létfeladat, a felfokozott stílusmérték nem l'art pour l'art játék, de küldetéses elkötelezettség. Csak ami jobb, ami maradandóbb, biztosíthatja és biztosítja egy nép, egy nyelv érettségét, megmaradását, irodalmi versenyképességét.” (Vö. Fábry Zoltán: Harmadvirágzás 1963 258. l.)

Az Irodalmi Szemle valamennyi számában első helyen szépirodalmat közöl. Emellett a leggyakoribb rovatok: a Disputa, a Hagyomány, és a Figyelő. Az utóbbi rovat elsődleges célja, hogy a magyarországi irodalomra reflektáljon. Gazdag a lap fordításanyaga is, melyen keresztül egy-egy európai irodalommal ismerteti meg az olvasót. Például: Mai szovjet próza, Mai lengyel próza, Mai jugoszláv irodalom, Nyugatnémet elbeszélők, Svéd elbeszélők. A szlovák irodalom problémái természetesen nagyobb helyet kapnak. Ebben minden bizonyonnyal közrejátszik, hogy a szer-

kesztőbizottságnak szlovák tagja is van Stibor Štitnický személyében. A kiváló költő neve nem ismeretlen Magyarországon sem. Az elmúlt évben Nógrádban is járt a Madách-centenárium ünnepségek alkalmával. Erről az évfordulóról egyébként az Irodalmi Szemle ünnepi számban emlékezett meg, és az ebből az alkalomból közzétett tanulmányok sok érdekességet tartogatnak a magyarországi Madách-kutatók számára is.

Az Irodalmi Szemle külön értéke a gazdag képanyag és gyakran közöl művészi fotókat is. Eredeti tipográfiája, változatos tördelése a szerkesztő jó esztétikai érzékéről tanúskodik.

Summa summárum az Irodalmi Szemle rangos, jól szerkesztett folyóirat. Kár, hogy Magyarországon kevesen olvassák és rokonszenves törekvései nem kapnak megfelelő visszhangot.

Az Irodalmi Szemle jugoszláviai testvére a Híd. 1934-ben indították Szabadkán az ott élő magyar fiatalok. Ekkor elsősorban társadalomtudományi kérdéseket tárgyaló folyóirat volt, és élénk tevékenységet fejtett ki a vajdasági magyarok jogfosztott tömegei között. 1941-ben Jugoszlávia német és magyar megszállása után megszűnt. Szerkesztői és munkatársai közül többen mártírhalált haltak.

A felszabadulás után újjászerveződött és az egész jugoszláviai magyar irodalmi élet központi folyóirata lett. Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozik havonta 100-120 oldalon. Ujvidéken jelenik meg a Fórum Lapkiadó Vállalat gondozásában. Szerkesztik: Fehér Kálmán és Pap József felelős szerkesztő

Nem kell sokáig tallózni a Híd hasábjain ahhoz, hogy a jugoszláv magyar irodalom egyik legjellemzőbb sajáttsága — a magyar anyanyelv, jugoszláv állampolgárság, és szocialista világszemlélet harmónikus egysége — szembetűnjön. E megállapítást nem kell kommentálni, de kiegészíteni igen. Beletartozik ugyanis ebbe az is, hogy a Híd irodalma vajmi kevés ponton érintkezik a magyarországgal. Ez a jellemvonás a jugoszláv állampolgársággal magyarázható. Vajon miért?

Elsősorban azért, mert "voltak — s akadnak ma is — objektív akadályok, melyek a két irodalom normális cirkulációját nehezíti. Gondoljunk csak arra a tényre, hogy a szocialista realizmus, mint egyetlen igaz, az előtte levő irodalmak „csúcspontját” jelentő hivatalos irányzatot Jugoszláviában felszámolták még mielőtt gyökeret vert volna, s ebből kifolyólag a jugoszláv alkotói gyakorlat és elmélet, és nem utolsósorban a kultúrpolitika egészen más utakon haladt az elmúlt másfél évtizedben, mint Magyarországon." (Vö. Bosnyák István: A kezdeményezés dicsérete. Híd 1964/3 335. l.)

A Híd anyagára az értekezőpróza túltengése a jellemző. Esszék, recenziók, olvasmány-regisztrálások, irodalomtörténeti és kritikai tanulmányok dominálnak. E műfajokban legtöbbször Bányai János, Bori Imre és Sinkó Ervin nevével találkozunk. Különösen nagyhatásúak Bori Imrének az újvidéki egyetem magyar tanszéke docensének az esszéi, amelyek nagy elemző szenvedélyükkel, nyelvi megformálásuk kultúráltságával tűnnek ki. Az utóbbi időben Bori előszeretettel ír a szociográfia és szépirodalom kérdéseiről. Az értekezőpróza körébe tartozik a folyóirat állandó rovata a Krónika is, amely érdekes olvasmányos formában tájékoztat a legfrissebb kulturális eseményekről.

A Híd szépirodalmi anyagáról azt állapíthatjuk meg, hogy műfajilag differenciált, változatos. A líra legkiemelkedőbb képviselői Ács Károly, Domonkos István

Fehér Ferenc, Koncz István, Pap József és Tolnai Ottó. Ha lehet ennyi költőt egyetlen közös vonással jellemezni, akkor róluk azt mondhatnók, hogy a „befeléfordulás” mint költői magatartás eredményei csillannak meg verseikben. A „befeléfordulás” azonban nem jelent elzárkózást. Példa erre Fehér Ferenc Időtlen ének című verse:

Ha nem volna már csak két heted
s a havas szemöldű nagybeteg
fogná hazád a két kezed
meghajtánád-e térdedet
ha nem volna már csak rongy heted
ha nem volna már több életed.

(Vö. Híd 1964/10 1127. l.)

A prózai termésre tartalmi vonatkozásban a közéleti téma hiánya és a gyakori pszichologizálás a jellemző. Formailag a montázstechnika, a filmszerűség látszik elterjedtnek. Gyakoriak a párbeszédekből és rövid leírásokból szövődő novellák, elbeszélések. A prózai művek alkotói közül Deák Ferenc, Gál László és Varga Zoltán nevét kell külön kiemelnünk. A jó dráma hiánya úgy látszik nemcsak Magyarországon probléma, hiszen a Hídban is hiába keressük. A fordításirodalomban első helyen a jugoszláv költészet megszólaltatását kell nyugtáznunk. A legkiválóbb fordítók Ács Károly, Borbély János és Herceg János. A külföldi irodalmakat inkább a nyugatiak, főleg angol és amerikai írók képviselik a Hídban.

Mivel a Híd nemcsak irodalmi és kritikai, hanem művészeti és társadalomtudományi folyóirat is egyben, ezért nem véletlen, hogy ilyen tárgyú írásokkal is gyakran találkozhat az olvasó. Ezek az írások nyomon követik a filozófiai, szociológiai vitákat, elemzik a nemzeti kultúrák sajátos nyelvi és egyéb jellegzetességeit. Szoros értelemben vett képzőművészeti kérdésekkel viszonylag ritkán foglalkozik a Híd és gyér számúak a műmellékletek is.

Az elmondottakból érződik, hogy milyen sok irányú feladatot kell megoldaniuk a szerkesztőknek. Nem könnyű egy egész kultúra reprezentánsának lenni. Az a kis-számú írógárda viszont, amely felsorakozott a Híd köré, megérdemli nemcsak a vajdasági magyarok, hanem a mi figyelmünket és bizalmunkat is. Lépünk rá a közeledés hídjára, tüntessük el a fehér foltokat a magyar irodalom térképéről, ismerjük meg egymást, közös hasznunk származik belőle.

Csongrády Béla

Radnóti Olaszországban

A római Monte-Marion egyik gyümölcs-zöldség üzletében vásároltunk Marinkával. Szeptemberi meleg, nálunk kánikula számba vett idő. A zöldséges asszony Marinka rokonát véli felfedezni bennem, — aztán ráhagyjuk. —

A Via dei Giornalisti 25-ben laknak Gianni Tótiék, innen a második háztömb. A bejárat körül pálmák, oleanderek, az első emeleti ablakban tűzpiros muskátli pompázik.

Bent a hallban a falak ékítményes dekorativitása — forradalmi plakátok, spanyol és mexikói művészek eredeti grafikái, indián nyíl, afrikai maszkok, magyar gölncsér munkák.

Gianni dolgozószobája innen nyílik. Írógépe mellől galambszárnyú mosollyal áll fel, tört magyarsággal köszönt, én ügyetlen olaszággal viszonzom, s nagy meleg olasz szívével ölel át.

Gianni Toti gyerekképű, az időt megtréfálva kopaszodó fiatal költő. József Attila első szép fordítása és értékelése, esztétikai tanulmányai, műfordítások, kritikák, publicisztika, eddig nagy közfigyelmet keltett verseskötetei a mai olasz irodalom élvonalába sorolják.

Ebédnél már véget nem érő vitában hántjuk le egymásról — sokszor élesen, mint a kés — az ismeretlent, hogy nézeteink kristályrendszerében megtaláljuk a közös cselekvés indítékait, melyből a mai napig tartó barátság táplálkozhatik. Giannitól sokat tanultam, mint művész, mint ember egyaránt. Naponta szerez érvényt azoknak a forradalmi impulzusoknak, melyek tisztán szövik át életét. Új irodalmi műfajt teremtett — irodalmi plakátok! Mexikói, spanyol, olasz metszetek, til-

takozó szövegek, vers és próza — új formában, új hangon harcol ebben a műfajban a nagy világirodalom áramkörében. Egész munkásságában a fasizmus létrejötte elleni sürgető cselekvésre szólít fel, a nagy humanizmus rangján az antifasiszta egységre való felhívás ölt testet. Ez a költő az életre van szánva, a halál ellen! Alkotótevékenysége, manapság láncszemként kapcsolódik a világirodalom, az embertelenség elleni teljességében az új, előre sejtető árnyékú tragédiák ellen, a múlt tragédiáin okulva.

Marinka Dallos, aki szintén költő, műfordító, publicista és jó feleség, a magyar kultúra üzenetével él alkotói szépségben az olasz költészet legtehetségesebb reprezentációjával — Giannival.

Még egy „Tasso fája” című képpel pecsételtem meg barátságunkat, melynek születésénél Marinka ott ült műtermemben, aztán megittatott a tenger sós vizéből, fordította a képzőművészeti viták engem érdeklő vonatkozásait, elkalauzolt a via Babuinoon megnyíló kiállításokra, esténként a Tevare-parton fordította Gianni új verseit, ahol járdaszélen ülve rajzoltam egy csodálatos gótikus katedrális karcsú formarendszerét. Üdvözölhettem őket kiállításomon, s aztán úgy búcsúztam Rómától, hogy oda vissza kell még sokszor térnem, mert őket hoztam magammal és én is ott maradtam náluk — szívet cserélve.

Aztán milyen a véletlen. Az elmúlt nyáron Keszthelyen találkoztunk újrán boldogan vitázva, örülve egymásnak.

Gianni a szilgigeti alkotóházban dolgozott Radnóti kötetének fordításán. S a kötet megjelent.

Ferkónak e szerény sorokat "az élet felé,"

Marinka Dallos

Gianni Toti —

Ezzel a dedikációval kaptam meg szép közös alkotásukat.

A levélből egy részlet tudósít Radnóti tragikus halálának 20. évfordulója alkalmából rendezett római ünnepségről, melyet a Római Magyar Akadémia rendezett a múlt év november 17-én:

"Tudod, volt egy nagyon szép est az Akadémián, ahol Gianni is beszélt a Radnóti versek fordításáról és talán nem vagyok szerénytelen, ha azt írom, hogy igen szép sikerrel. Itt volt a „Róma Giovano” vagyis főleg az ifjú költők képviselője — Elio Pagliarani, Gaio Fratini, Jole Tognelli — azután a „későbbiekből” Vigorelli, aki szintén nagyon lelkes beszédet mondott Radnótiról és verseket is olvastak fel Gianni, Vigorelli és Bruck Edit."

Az ünnepség „újszülöttet” köszöntött.

A D' Urso Editrice Kiadó megjelentette Marinka Dallos és Gianni Toti válogatásában és fordításában egy nagy költői kvalitással és műgonddal elkészített Radnóti kötetet.

A kötet elegáns formája az újszerűséggel hat, s bizonyítja a modern műfordítás korszerű és igaz problematikáját, miszerint a rím tizennyolcadik századi rekvizitum — legalábbis Itáliában. A magyar nyelv hajlékonysága lehetővé teszi bármilyen versforma alkalmazását, az olaszra fordítás azonban csak esszenciális, vagyis tartalmi lehet. Ezt bizonyítja J. Rousselot is a Madách fordításának vonatkozásában a centenáriumi akadémiai ülésén.

Totiék kötete tanulságul szolgál a magyar könyvkiadás számára is. Radnóti portraitja és az illusztrációk a kötet első részében nápolyi sárga, a

versfordítások fehér famentes papíron készültek a legkorszerűbb tipográfiai igényvel.

Az előszót Tolnai Gábor a költő ifjúkori barátja, az illusztrációkat Ennio Calabria olasz és Orosz János magyar művészet készítették a műalkotás díszes igényével.

Pár napja kaptam újabb levelet s ebből tudom meg, ahogy ez várható is volt, a kötet sikere után nem ülnek el a köszöntő szavak. Vigorelli után most Quasimodo is írt a könyvről, a „Galleria”, az „Europa Letteraria”, a „Quartiere” és sokan mások szintén foglalkoztak vele. Persze nem lehet a babéroknak ülni és most a fiatal költők antológiáját fordítom, ami az „Europa Letteraria” következő számában jelenik meg. Köztük van Baranyi Ferkó barátod is, akit szintén megszerettünk” írja Marinka Dallos — a Lőrinciből elszármazott magyar költőnő.

Így jutunk el az irodalomszerető olasz közönséghez Totifékkal járva és vállalva a közös harcot az emberi boldogságért, hogy soha ne ismétlődjenek meg a nagy tragédiák, hogy lakkfeketévé elégve bennünk a nap, a mélyre zuhanjunk, hanem menetelhesünk az „éle felé”.

A Rازgednicák felkiáltójellé nőve szóljanak minden nyelven, ne feledtesék soha a Radnótiiban beteljesült jóslatot:

Mellézuhanam átfordult a teste
S feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. — Így végzed hát te is, —
súgtam magamnak — csak feküdj

nyugodtan.

Halált virágzik most a türelem. —
Der springt noch auf, — hangzott

fölöttem,

Sárral kevert vér szárad füleimen.

Szentkirályszabadja, 1944. okt. 31.

Al fianco gli sono caduto, al suo corpo
rovesciato,

teso ormai, come una sibilante corda.
Colpo alla nuca. —Anche tu finirai
così, dunque, —
sussurrai a me stesso, — continua a
giacera tranquillo.
Dalla pazienza fiorira la morte.

Der springt noch auf' — si udi sopra
di me.
Già si seccava sulle mie orecchie
sangue mescolato a fango.
(31 ottobre '44, Szentkiralyzabadja)

CZINKE FERENC

Istvánffy Gyula: Palóc népköltési gyűjtemény

Szeder Fábiánnak 1819-ben írott munkája¹ óta a jelenkorig több kutató foglalkozik a Borsod-, Gömör-, Nógrád-, Heves megye területén lakó népcsoporttal, a palócokkal. Viseletüket, szokásaikat, nyelvjárásukat, építkezésüket, művészetüket többen vizsgálták, s e kutatók munkája közül is kiemelkedő jelentőséggel bír Istvánffy Gyula munkássága.

Istvánffy 1890-ben a Mátraalján kezdte meg, ami később életének értelmét jelentette: a palóc etnikum tanulmányozását. Vizsgálódását a későbbiekben a borsodi és nógrádi területre is kiterjesztette. Szakfolyóiratokban, közleményekben, újságcikkekben s külön-külön kötetben számolt be végzett gyűjtéseiről. A Monarchiáról írott kötet sorozatban² 1900-ban már ő ír összefoglalást a palócokról. Később a Kisfaludy Társaság megbízásából a palóc népköltési gyűjteményhez kutat. Gyűjtőútjai során Dorogháza, Kisterenye és Nőtincs községekben is megfordult, aholis népmesét, népdalokat (katona- és szerelmi dalok) és betlehemes játékokat gyűjtött. Nógrád megyei gyűjtőútjai 1893 és 1900 között voltak.

A néprajz ekkor válik önálló tudományággá, ekkor alakul a Néprajzi Társaság, szakfolyóiratok indulnak.

Istvánffy a Néprajzi Társaságnak alakulásától kezdve tagja volt, s az Ethnographiának is első évfolyamától kezdve állandó munkatársa. Létrejön ekkor egy önálló, külön kutatógárda. Tagja, köztük Istvánffy is, saját költséjükön, időt, fáradságot nem kímélve járják be a falvakat, hogy megmentésük az utókor számára az ekkor már erősen pusztuló népi értékeinket.

Hogy Istvánffy sok-sok fáradságos gyűjtőútja, kutatása nem kevés, és nem kevésbé értékes eredménnyel jár, mutatja, hogy 1912-re népköltészetből is egy egész kötete állt készen. Kötetét ezidőtájt akarja megjelentetni, azonban az első világháború, majd a szerző halála miatt ez a munka nem jelenhetett meg. A sajtókész könyv évtizedekig hányódott, míg múzeumi gyűjteménybe került, majd a gyűjtő születésének 100. évfordulója alkalmából (1963) most a Hermann Ottó Múzeum közre adta.

A "Palóc népköltési gyűjtemény"-t Bogdál Ferenc rendezte sajtó alá. Bevezetőjében dr. Bogdál vázolja a gyűjtő életpályáját, nagyvonalakban ismerteti gyűjtési módszerét. Megállapítja, hogy Istvánffy gyűjtésében, munkái megszerkesztésében a kor tudományos színvonalán áll, sőt — különösen a palóc nagycsalád és a népi építkezés

vizsgálata területén — olyan jelenségeket is megfigyel, amelyek csak két évtizeddel későbbi kutatók eredményeiben mutathatók ki. Istvánffynak bőven volt erre lehetősége, hiszen „... tele marokkal szedhette a vadvirágot olyan mezőkön, ahol előtte még nem járt senki” — mondotta Madarassy László, a Néprajzi Társaság főtitkára, majd így folytatta: „De akkoriban elszánás kellett ehhez is; és ha ő meg nem menti ezeket a veszendő kincseket, melyek nem voltak elzárva és — uramfia — mégsem kellett senkinek, csak egy szegény, szürke etnológusnak, ma már talán meg se volnának.” Istvánffy a néprajzi gyűjtésnek áldozta életét, az ő művei adtak ösztönzést a fiatalabb gárdának is, akik közül itt csak a legismertebbek nevét említem meg: Gyórfy István, Kóris Kálmán, Dala József és Herkely Károly. Istvánffy műveit a szakemberek és érdeklődők ma is haszonnal forgathatják.

A most megjelent kötet a bevezető tanulmány után felsorolja Istvánffy fontosabb kiadott munkáit, közzétett cikkeit, majd névnapj és ünnepnapj köszöntőket, adomákat, népdalokat — a palóc szellemi kultúra minden ágát felölelő anyagot közöl. Az anyag élénk tárja a palóc nép színes, szokásokban, dalban gazdag életét, egész gondolat- és érzésvilágát, jellegzetes nyelv- és érzésvilágát. Különösen értékes a kötetben levő 19, eddig nyomtatásban meg-

nem jelent népmese, melyek közül kettőt eredeti borsodi palóc nyelvjárársban lejegyezve adnak közre.

A szakkutatók számára Kiss Gabriella a mesékhez jegyzeteket is készített. A kiadványban olvasható idegen nyelvű kivonat a kötet használatát mások számára is megkönnyíti.

A kötet jelentőségét fokozza, hogy hiánypótló mű is: a századfordulótól mindezidáig nem készült a palócságról ilyen magas színvonalú munka. Jelentős továbbá azért is, mert egy mai gyűjtő számára összehasonlító anyagot ad, s a népi kultúrának olyan anyagát őrizi, mely időközben elveszett, vagy legalábbis ma már csak töredékeiben található meg.

A folkloristákon, néprajzosokon kívül a népműveléssel foglalkozó szakemberek, népi együttesek, műkedvelő csoportok is sokat meríthetnek a hiteles leírásokból: a friss, népi hangvételű dalokat, pohárköszöntőket, betlehemes és gyermekjátékokat, szép balladákat, grammatikus szokásokat felhasználhatják repertoárjuk szélesítésére.

Tóth Katalin

- 1 Szeder Fábíán: A palócokról. Tudományos Gyűjtemény. 1819 VI. 26—46.
- 2 Palócok. Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarországi VI. k. — Budapest, 1900 — 181—194. old.

Antal László:

A formális nyelvi elemzés

„Kezdetben vala az ige, a rendteremtő beszéd isteni szikrája, amely az embert feltétlenül e világ minden más élőlénye fölé emelte” (Frantz Miltner: Wesen und Geburt der Schrift.)

A beszéd, a nyelv egészen pontos szinonimája, az ősi mítoszok korába nyúlik vissza. Nem annyira a hangi jel, hanem a leírt szó jelentette azt az isteni szikrát, amely a babiloni Nabu és az egyiptomi Thot méltóságát viselte. Ez volt a kezdet. Az öneszmélés időszakában még Jean Paul szavaival élve, „áldották aki az írást feltalálta.” Maga az írás természetesen későbbi, mint a nyelv. Azonban a szó születésénél, s az írás bölcsőjénél is szolgáltak a műsák, csakúgy, mint a költészet virágkorában.

A kezdet után jött a hőskor. Az ind szövegek még erősen vallásos igénye, Pamini szanszkrit nyelvtana azonban már a törvényszerűségek észrevételét jelentette. S ha igaz a régi kínai mondas, hogy „a mindenség titka az összhangban van” különösen igaz a nyelvek világában. Ennek az összhangosításnak próbálgatásait észleljük az összehasonlító nyelvészeti törekvésekben. Nem is hinnők, hogy William Jones indiai útját már megelőzte két magyar „vállalkozása” az 1700-as évek végén. Sajnovics János és Gyarmathi Sámuel Európa északi részén figyelték meg nyelvrokonságunkat a finnugor világban. Jones a XVIII. század utolsó negyedében a szanszkrit nyelv görög-latin párhuzamát mutatta ki. Franz Bopp, bár 1916-ban ósnyelvnek még a szanszkritot tekintette, tévedése sem-

mit sem von le tudományos törekvéseiből. Az azonos hangfelelések törvénye ez időtől kötelező erővel lépett fel, amely hármas funkcióban állapítja meg a nyelv „leszármazását”, továbbélését az egyes leszakadt ágakban: a népi egység megszűnése után is egységes nyelvben, szabálytalan eltérésben, és a külön fejlődő, szabályos továbbélésben.

Ez utóbbi jellemzi az összehasonlító nyelvtudományt. Egyszeriben megszűnnek, időtlenné válnak a terminusok, amikor a modern világ ébredésében megszületnek az új iskolák. Természetesen itt nem kell elavult, tovább már nem hatóképes irányzatra gondolnunk az összehasonlító nyelvtudományon belül. Inkább az egyes irányzatok helytelen szemléletét kell máglyára itélni (pl. pszihologizmust), s a régi értékek felhasználásával az újat elfogadni. Régebben szerették az emberi beszédet mint rendkívüli képzőművészeti jelenséget, a művészetek fejlődésével közös nevezőre hozni. Egyről feledkeztek meg. A szó nem a felhasználás révén kapja meg objektív értékét, hanem existencia-ja által. Alanyi megnyilatkozását tekintve, egyedhez kötött. Függetlenül létezik a tudattól, de azon át aktivizálódik. Erre a tudományos megalapozásra épül fel a legújabb rendszer, a strukturalizmus. Megalkotója Saussure, továbbfejlesztői: Bromfield, az amerikai és szovjet iskolák. Ami a színpalak mögött van, egyenlőre még csak részben megoldott. Antal László könyve világosan, élvezetesen találja a már meglévőt, s alapul

szolgál a jövő magyar nyelvtanához. Miből áll az alap? Fonémákból, morfémaosztályokból, morfémacsoportokból, formális elemzésből, transzformációkból. Azt mondhatnók, túlságosan idegen hangzású szavak ezek, s valamiként méltatlannak érezzük, hogy majdan a jövő nemzedéke hangok, névszók stb. helyett fonémáról vagy morfémaosztályról beszéljen. A fejlődés természetesen meghozza az új magyar jeleket is. A jövő nyelvtana mindenképpen a filozófia — nevezetesen a logika — törvényeivel. Hjelsmslev és a koppenhágai iskola gloszematikus elvontsága — jóllehet eltér a gyakorlattól — kellő biztonságot nyújt már most is a tudományos (filozófiai) megalapozáshoz. S ha az előlegezett logikáról beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a talán következtelenségnek mondható hibát, amely a könyvben szerepel. Ugyanis a jelentés és fogalom bizonyításánál előszeretettel alkalmazza a star morfémát, s megállapítja, „nem fordítható le minden esetben a csillag szóval. „Nyilván eltérő jelentésekre gondol. (pl. filmszavak, kiváló személy) Az analóg fogalmak ismeretében semmiképp nem helyes ez az érv. Az analógia attributionis értelmében, amely több dolgot azonosít egy bizonyos tulajdonság révén (convenit, propter ordinem ad unum.” C. Boyer: *Cursus philosophiae*. Desclée de Brouwer 1957.)

A fogalom és jelentés kettőssége az ugyanarra utaltság által bizonyítható, sokszor analógia által. (pl. az atom mindenki számára elemi részecskét jelent. (A nyelv építőkövei a fonémák, mint képviselők, magasabb szimbólumok, környezeti előfordulásaikkal jelölik a hangot. A fizikai (fizikai-akusztikai s fizikai hangképző) működések által meg nem határozható hangok önmagukban figyelhetők meg, beleértve a sokszor hangulati velejárót

is Csupán mint határozott szegmentum, így nem fogható fel önállóan: kell a fizikai sajátság is. (zöngéesség, zöngétlenség.)

Antal könyve különösen értékes ebből a szempontból: feltevések és kizárások által klasszikusan mutatja be a fonémák tulajdonságait. Mint jelentéstan probléma ugyancsak érdekes a fordítás kérdése is. Mivel minden jelentés összefüggésben áll a tárggyal, amelyre vonatkozik, — de sohasem tartalmazza — a kongeniális fordítás elképzelhetetlen.

Csupán jelet kell keresnünk saját nyelvünkben, amely más nyelv ugyanazon jel-tárgyára vonatkozó jellel van ellátva. Ez teszi lényegében egyenlőértékűvé a fordítást, s kiküszöböli a fantázia túlkapásait.

A verselés rímtelen, nyugateurópai formáját vajon mennyiben szabják meg a környezeti sajátságok? Mint kérdést felvethetjük a szorosan vett hangok esetében. Tiszta zeneiségről beszélhetünk-e, ha már a kiejtett szó (konstrukció) magán viseli azokat a tulajdonságokat, amelyek ha nem is nagy, de érzékelhető disszonáns loznak az összecsendülő szóvégekre? (pl. a híres jajong-busong monoton-konokon párosítások nem lesznek-e csak relatív, a tiszta rím lehetőségét kizáró formák?) A rímtelen vers mint nyelvi mechanizmus így valóban nem volt-e már meg a költők tudatalatti megsejtéseiben, s nem érezték-e a rím gyarlóságát éppen a környezeti sajátságok révén?

Nincs poliszémia sem. A „gép” konstrukció lényegében távolabbi fogalmak egybeesése. „Helyesebb,, ha csak homonimiáról beszélünk.” Néhány gondolat felvetése után a mű pedagógiai jelentőségére is rá kell mutatni. Kétségtelen, előbb-utóbb az iskolai gyakorlat is eljut nagyon sok, helytálló megállapítás átvételéhez. A birtokos személyragok elnevezése már most is tartha-

atlan. Egyetlen terminus a helyes: bírtokos személy-jelek. S mennyivel világosabb lesz a mondatelemzés, ha a határozott és határozatlan névelő végre megkapja helyét a mondatrészek között. Eddig ez elsikkadt. Valahányszor mondatrészeket kerestünk, a névelő csak maradt a szófajok között.

Antal László könyve igen nagy jelentőségű. A strukturalizmus eddigi

eredményeinek nyelvünkbe oltása, a könyv logikus felépítése megérdemelté teszi, hogy ott legyen minden magyar tanár asztalán, s néhány már most is kiforrott szabály a hagyományos mellett, elhangozzék a tanulóifjúság felé is a katedréről.

(Gondolat : 1964.)

Tóth Sándor

Magvető-Almanach 1964|1-2

Az irodalombarát szívesen gondol vissza 1964-re, hiszen könyvtára az elmúlt évben jónéhány átlagon felüli műalkotással gazdagodott. Elég, ha az utóbbi évek egyik méltán legnagyobb könyvsikerére Sánta Ferenc Húsz óra című kisregényére gondolunk, de a verseket kedvelők sem panaszkodhatnak. A lírai termést többek között Benjámin László, Garai Gábor, Váci Mihály, Weöres Sándor kötetei félteljesítik. Heves vitákat, igényes műelemzéseket is gyakorta olvashattunk, amely szellemi életünk általános felpezsdülésének bizonyítéka.

A Magvető Kiadó eredményes kísérlete — egy régi kiadványforma, az almanach feltámasztására — szintén az elmúlt év krónikájához tartozik, és mint napjaink magyar irodalmának új orgánuma, konszolidált életünk egészséges megnyilvánulásának tekinthető.

Az almanachirodalomnak gazdag hagyományai vannak Magyarországon. A különféle olvasmányokat, főleg szépirodalmi anyagot közlő, időszakonként megjelenő gazdagon illusztrált képes zsebkönyv a VIII. században vált népszerűvé. A legjelentősebb magyar almanach a Kísfaludy Károly által 1822-ben megindított „Auróra”, amely a ha-

ladó nemzeti romantika fóruma volt. Az Auróra hasábjain látott napvilágot többek között Kölcsey Himnusza, Vörösmarty Szózata és a kritika is itt nyert polgárjogot a magyar irodalomban. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy vajon mi indította a Magvető Kiadót arra, hogy megteremtse ennek a hovatovább már csak szakkönyvekből és lexikonokból ismert kiadvány-formának a modern változatát?

Minden bizonnyal egyrészt az a nemes szándék, hogy lehetőséget teremtessen a folyóiratok hasábjairól terjedelmük miatt kiszorult kisregények, hosszabb lélegzetű riportok és tanulmányok publikálására, és ezzel összekötő kapcsolatot hozzon létre a folyóirat és a könyv között. Másrészt az almanach mozgékony, rugalmas rovatai kiválóan alkalmasak arra, hogy kiegészítsék a szakfolyóiratok bizonyos fokig kötött anyagát. Harmadsorban pedig nem kevésbé fontos az a nyilvánvaló célkitűzés sem, hogy az almanach olvasmányjellege révén új híveket toborozzon a mai magyar irodalom olvasótáborába.

Az 1964-ben megjelent két kötet közül az első képviseli sikerültebben a kiadó szándékait. Jobban „almanachizű”. Ezt bizonyítja, hogy három kisregényt is tartalmaz, és ez a műfaj ki-

tűnően illik egy ilyen kiadvány tematikájába. A kisregényeket Lengyel József, Gulyás János és Zimre Péter tollából olvashattuk.

Lengyel József Újra a kezdet című írásában egy koncentrációs fogolytábor felszabadulás előtti utolsó napjai eleve-
nednek meg. Ezt az utóbbi időben egyre „divatosabb” témát a szerző újszerűen dolgozza fel. Azt mutatja meg, hogy a főhős, a 945-ös fogoly hogyan menti át a táborból az életbe meggyőződését, tényszerűségét és aktív cselekvőkészségét. Rutinos, szép írás.

Gulyás János és Zimre Péter a Magvető-Almanach hasábjain debütáltak. Dicséretes, hogy a kiadó a tőle már megszokott módon a lehetőségekhez képest minden alkalmat megragad a kezdők kísérleteinek bemutatására, ha — mint az említett két fiatal író esetében történt — a közlésre szánt frászművek megérdemlik, hogy a közönség elé kerüljenek. Kettőjük közül Zimre Péteré az érettebb. Médium a címe kisregényének, amelyben élményszerűen mondja el egy nagyvárosi fiatalember történetét, aki hosszú bolyongás után munkát, élettársat és megnyugvást talál. Gulyás János írása egy diák és egy elhagyott asszony viszonyáról szól. A mű fő hibája, hogy a szerző nem elég határozott főhőse cselekedeteinek megítélésében.

Gyöngyössy Imre Csillagok órája című lírai drámája nem tartozik a kötet sikerült írásai közé, Hidas Antal megkapó önéletrajzi vallomása annál inkább. A szovjet irodalommal szoros kapcsolatban lévő író itt közétett munkája tulajdonképpen a Márton és barátai, valamint a Más muzsika kell című regények orosz kiadásához írott előszó.

A Művészet rovatban a mártírhalt Ámos Imre festőművész naplója és rajzai, Réber László karikatúrái és Maár Gyula Argumentum ad Hunniam című, a magyar kisfilmekkel foglal-

kozó esszéje emelkednek ki. Újdonság a Fővárosunk című rovat, amelyben Fekete Lajos a törökkori Pest-Budáról, Granasztói Pál pedig a mai Budapest városépítészeti arculatáról ír.

A Magvető-Almanach második kötete, az elsőhöz viszonyítva előnytelen változást mutat, és az olvasónak némi csalódást okoz. Elsősorban a jellegtelen regényrészletek közléséért hibáztatjuk a szerkesztőket, de az Új termés rovatban is szerepel néhány olyan fiatal író és költő, akiknek a nevét jóval színvonalasabb írásaikból már ismerjük. Akác Lászlóra, Akác Istvánra és Bella Istvánra gondolunk elsősorban. A nem-szépirodalmi anyagból Aradi Nóra Gondolatok művészetünkről című tanulmánya mellett Hegedűs István karikatúra sorozata emelkedik ki, de örömmel fedeztük fel a kötetet bezáró Riport rovatot is. A közölt négy riport ugyanis egyben azt is jelenti, hogy az almanach új, a sajtószerűségeinek megfelelő műfajjal gazdagodott. A riportok közül Mészáros Ferenc írása tetszett leginkább a tatai bányászokról. Ez a riport a maiság igényének érvényrejtésével azokról az emberekről szól, akiknek — József Attilával szólva — „Kinyílt a földbe zárt titok”, akik „naponta meghalnak”, úgy formálják saját képükre a való világot.

Külön emítést érdemel a kötetek kiállítására. Modern újszerű formátum, finom papír, levegős, izléses szedés jellemző rájuk. A megszokottnál nagyobb forma azonban mintha neheztlené a kötetek kézben tartását. Ez azonban mit sem von le a Magvető Kiadó érdemeiből, hiszen a mai élet követelményeinek és igényeinek megfelelően életre hívott modern almanach, irodalmunk nagy nyeresége. Méltó az érdeklődésre és az elismerésre. Kíváncsian várjuk a folytatást.

Csongrády Béla

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Csukly László:	Felszabadulásunk ünnepére	—	—	—	—	—	—	3
Jobbágy Károly:	Jegyzetsorok egy fénykép hátlapjára	—	—	—	—	—	—	7
Kunszabó Ferenc:	Három találkozás	—	—	—	—	—	—	8
Polgár István:	Virágének	—	—	—	—	—	—	13
Tóth Elemér:	A háború melyben születtem	—	—	—	—	—	—	14
Vihar Béla:	Az Isten halála	—	—	—	—	—	—	19
	Freskóvázlatok	—	—	—	—	—	—	24
Avar Pál:	Anya a hirdetmény előtt	—	—	—	—	—	—	27
András Endre:	Két óra	—	—	—	—	—	—	31
	Győzelem	—	—	—	—	—	—	32
	Én tudom	—	—	—	—	—	—	33
Gara János:	A fehér ló	—	—	—	—	—	—	34
Polgár István:	Vonatok	—	—	—	—	—	—	40
	Groteszk idill	—	—	—	—	—	—	41
Bokor István:	Az arc helye még üres	—	—	—	—	—	—	44
Jobbágy Károly:	Elmélkedés a becsületről	—	—	—	—	—	—	54
	Intés a villamos lépcsőjéről	—	—	—	—	—	—	55
Csanády János:	Paraszt halott	—	—	—	—	—	—	57
	Fütyty szól	—	—	—	—	—	—	57
Medgyesi János:	Katicabogár	—	—	—	—	—	—	58
Kemény Erzsébet:	Tavaszi búcsúzás	—	—	—	—	—	—	65
	Tűz	—	—	—	—	—	—	66
Vincze György:	Szatírák és humoreszkek	—	—	—	—	—	—	67
Csikász István:	Körvonaltalan	—	—	—	—	—	—	71
	Tomboljon csak	—	—	—	—	—	—	73

V I T A

Beliczky János:	Beszámoló egy készülő tanulmányról	— — —	76
-----------------	------------------------------------	-------	----

MÚLTUNK

Lakos György:	Röpke Ívek	— — — — —	105
Kovács János:	A Salgótarjáni Múzeum alapítólevele	— — —	113

VALÓSÁGUNK

Molnár Pál:	A demokratikus átalakulás néhány kérdése a felszabadult Salgótarjánban	— — — —	116
Kondorosi János:	A 81-es körzet	— — — — —	127
Flórián Mária:	Egy nógrádi népviseletről	— — — — —	138

KRITIKA

Aradi Nóra:	Az északmagyarországi képzőművészek kiállítása	—	141
Csongrády Béla:	Magyar irodalom határainkon túl	— — — —	144
Czinke Ferenc:	Radnóti Olaszországban	— — — — —	148
Tóth Katalin:	Istvánffy Gyula: Palóc népköltési gyűjtemény	— —	150
Tóth Sándor:	Antal László: A formális nyelvi elemzés	— —	152
Csongrády Béla:	Magvető—Almanach 1964/1-2.	— — — —	154

Reprodukciókkal szerepelnek:

Bojtor Károly, Czinke Ferenc, Farkas András, Iványi Ödön, Pataki József, Radics István, Réti Zoltán, id. Szabó István, Bozsik István, Feledy Gyula, Tóth Imre, Vati József, Zsignár István.

74
72
76
79
82
84
48

Készítette: Nyomdaipari Vállalat Balassagyarmat
Készült: 1,200 példányban. Eng. szám 253—1514/965.
Felelős vezető: Mayer Sándor

HIBAJEGYZÉK

A 6. oldalon az utolsó bekezdésben 1954 helyett 1945 április 4-én.

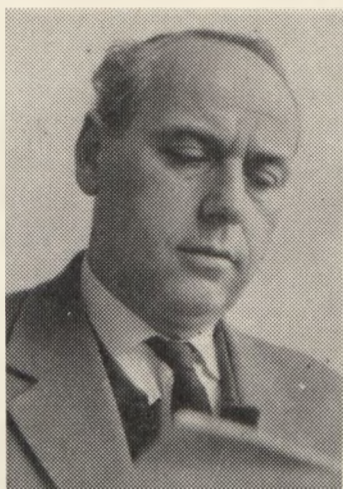
A 68. oldalon, Ez a kérdés helyett — kérdés.

A 101. oldalon tördelési hiba következtében sorcsere, A helyes mondat: . . . amiknek gazdag választéka található meg akár a budapesti telefonkönyvben is — fényes bizonyítékai ennek az ősi, egész a jégkorszak utáni idők óta itt élt népnek.

A 114. oldalon a képaláírás helyesen: Mustó Jánosné: Kompozíció.

A 115. old. helyesen: Feledy Gyula.

A 123. old. Balanár helyett Blanár.

ANDRÁS ENDRE:

Munkásszülők gyermekeként Nagykanizsán született 1918-ban. Nyolcéves korától harminc éves koráig Pécsen élt, iskolái elvégzése után ott lett újságíró. Már diák korában rendszeresen publikálta verseit és recenzióit a helyi napilapokban, majd 1943-tól az ország legjobb vidéki folyóiratában, a SORSUNK-ban. Később belső munkatársa lett e nagy példányszámban megjelenő irodalmi sajtóorgánumnak. 1947-ben a Magyar Írók Országos Szövetségének elnöksége irodalmi munkássága, számos antológiában való szereplése és Űveghang című kötete alapján a szövetség tagjai sorába választotta. 1963 őszén Budapestről került Salgótarjánba a Nógrád című lap szerkesztőjeként. Jelenleg új vers- és novelláskötetén dolgozik.

